

STÁDIUM

Stádium Társadalmi és Kulturális Hírlap III. évf. 7-8. szám | 2014.

A TARTALOMBÓL

- Takáts Gyulára emlékezünk
- Száz éve tört ki az első világháború: Bakonyi István, Kaiser László, Kósa Csaba, Pomogáts Béla írásai
- Áron Attila és Pósa Zoltán novellái
- Lászlóffy Csaba és Kiss Irén versei
- Gencso Hrisztozov kapta a Ratkó József-díjat
- Illéssy Mátyás atyával Fazekas István beszélget

Takáts Gyula Mit érne?

Időmet kérlek számon...
És zöld szemed irigylik.
Rózsáló hamvas bőröd!
Irgylik?... Minden percem
legyen tiéd azért is.
Zsémbejelen csak a szorgos,
és rájja korhadtt tollát!
Időm mit érne, hogyha
szemed tavát nem látnám?
Versem mit érne, hogyha
rózsáló hamvas bússod
nem adná hozzá lángját?

AZOK A FIATALOK

Bognár Nándor

Meszélésre, vagy legalábbis tisztasági festésre rég megérett falak, néhány világos téglalap, jelzésekként annak, hogy ott nem sokkal ezelőtt még képek függtek, sőt, ugyanolyan világos árnyalattal egy jókora ötágú csillag körvonala is kirajzolódna. A szoba közepén közepesen kopott tárgyalóasztal, körülötte néhány csövázás szék, rétegelt furnérlémez ülőkével és háttámlával. Emberek érkeznek, főleg fiatalok, 18-20 év körüliek, de akad köztük néhány középkorú is. Némelyik nyugodtan foglal helyet, de többen vannak, akik ide-oda tekintgetve, idegesen fészkelődnek. Időpont: 1956. október 23. után egy-két nappal. Helyszín – de erről majd később.

Könnyen kimondjuk: ezek a fiatalok. Rádásul többnyire akkor, amikor valami nemetszót csinálnak. A televízióban csodálatosan zenélő, éneklő Virtuózok-vetélkedés fiataljai hallatlan senkitől nem hallottam még elégedett csettintést, miszerint: ez igen, ez a mostani fiatalok, ez igen – legfeljebb annyit, hogy hát jól van, néha akad egy-egy ilyen is. A napjainkban utcát-utakat elfoglaló, zavaros tekintettel ordító, magukat tüntetőknékné nevező, párt székházat és rendőroket megdobáló ifjakkal kapcsolatban már gyakrabban hangzik el a minősítés: hát igen, ezek a fiatalok. De hát végül is milyenek a fiatalok, ilyenek-a most mind, vagy ez inkább csak egy hangoskodó kisebbség – és milyenek voltak, mondjuk 58 évvel ezelőtt azok a fiatalok? De előbb tegyük meg egy rövid kitérőt.

A Múzeum 1956 Emlékére Közhasznú Alapítvány minden évben pályázatot hirdet felváltva középiskolások, vagy egyetemi és főiskolai hallgatók részére azzal a céllal, hogy – alapító okirata szerint – „felkelte, ébren tartsa és elmélyítse az 1956-os nemzeti forradalom és szabadságharc története és szellemisége iránti érdeklődést.” Az évente kiírt pályázattal az alapítvány azt kívánja elősegíteni, hogy 1956 történelmi szerepének ismerete és megítélése méltó helyet foglaljon el az utókor emlékezetében. Idén határainkon belüli és kívüli egyetemek és főiskolák hallgatói számára lett kiírva a pályázat. A feldolgozandó téma

ezúttal az egyetem, a főiskola akkori hivatalos, betiltott, esetleg titokban működő ifjúsági szervezete (DISZ-től a KALOT-ig) 1956. október 23. utáni első ülésének valós, dokumentált, vagy képzelte „jegyzőkönyve” volt. Összesen tizenhat pályamunka érkezett be, ezt bírálta el a különféle szakterületek képviselőiből álló zsűri.

És most térjünk vissza a bevezetőben leírt irodához, ahol már javában gyülekeznek az ülés résztvevői. Mint a pályamunkákból kiderült, maga a díszlet nagyjából ilyen volt mindenütt – a tartalom, az elhangzott érvek és ellenérvek között azonban számos érdekességet és különbözőséget találhat a mai olvasó, akár a valóságos, akár a képzelte, „ez is lehetett volna” feldolgozásmódot tekintjük. Nézzük például az Eötvös Loránd Tudományegyetem Március 15. Kör nevű szervezetének 24-én reggel nyolckor tartott ülését. Nagy Imre és Gerő Ernő szerepének megítélése nagyjából egyhangú volt, a Sztálin-szobor ledöntése azonban keltett némi vitát. Bár a szovjet vezetőről mindenkinek negatív volt a véleménye, akadt, aki ezt közterület rongálásnak és agresszióknak, tehát tilosnak tartotta – de ő nem volt népszerű, erőteljesen letorkolták. Döntöttek még a forradalmi eseményekben történő további részvételről, a fegyveres harc lehetőségéről, de talán a legérdekesebb az a vita volt, amelyet a szabadságharc jelképéről folytattak. Volt, aki szerint tervezni kell egy jellegzetes ábrát, mások március 15.-éhez kapcsolódó motívumot javasoltak, ekkor azonban felállt az egyik elnökségi tag, és elmondta, hogy egyrészt új mozgalom keletkezett, új célokért küzdenek, tehát nem kell korábbi eseményhez kapcsolódni, még ha tiszteljük is 1848-at. Másrészt ő a Parlamentnél előző nap látott néhány olyan magyar zászlót, amelyből kivágták a vörös csillagos címet. Szinte végig se tudta mondani, a jelenlévők egyöntetűen és lelkesen elfogadták jelképként a lyukas zászlót – amely, mint tudjuk, látjuk, azóta is szerepel, mint az 1956-os forradalom és szabadságharc jelképe.

A Dózsa Népi Kör ankétot tartott a helyzet alapos elemzése céljából. Itt valamivel élesebb helyzet alakult ki. Mint a jegyzőkönyvből kiderült: az akkori kommunista ideológia egyik

fellegvára, maga a Párttörténelmi Intézet küldött előadót, hogy helyre tegye a zavaros gondolkodású bölcsészeket. Miután több fiatal is beszámolt az előző nap eseményeiről, a történeteket az előadó reakciós ellenforradalomnak minősítette. Rosszul tette, legalábbis saját szempontjából, ugyanis ennek két következménye lett: az elvtársat a hallgatók egyszerűen elzavarták, az ugyancsak jelenlévő professzoruk pedig bejelentette, hogy velük megy a Corvin közbe, hogy csatlakozzanak a fegyveres ellenálláshoz.

A Pesti Magyar Egyetem Hallgatói Ifjúsági Szövetsége (HISZ) elnökségének október 26-án megtartott ülésén bejelentették, hogy csatlakoztak a MEFESZ (Magyar Egyetemek és Főiskolák Egyesületeinek Szövetsége) reformköveteléseire és megfogalmazták a maguk 12 pontba foglalt követelését is – amelyhez egyébként csatlakozott a tantestület nagy része is. Az ülés hatodik pontjaként beszámoló hangzott el szemtanúktól az előző napi parlamenti sortűzről. Ez volt talán valamennyi jegyzőkönyv közül a leghatásosabb, legtorokszorítóbb leírás, ahogy a fiatalok kortársaik, ismerőseik legyilkolásáról beszéltek – természetesen hatalmas mozgósító erővel.

Az egyik pályamunkából azt is megtudhattuk, hogy diákszövetségi gyűlést tartottak október 24-én a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen is. A résztvevők listáján olyan neveket is találhattunk, mint például Balogh Edgár, vagy Páskándi Géza. Versek és beszédek hangzottak el, majd a legnagyobb tetszéssel fogadott felszólalás végén egy felszólítás: „Éljen a szabad, független és egységes Magyarország!” Pár másodpercnyi csend után hatalmas éljenzés és tapsvihár támadt – igaz, hamarosan be kellett fejezni az ülést, mert híre jött, hogy a Securitate emberei körülveszik az épületet.

Máig érvényes alapkérdés keltett vitát az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem DISZ-bizottsága vezetőségének rendkívüli ülésén. Nekik akkor már halottjuk is volt. A vita csakhamar éles szóváltásba torkolt, ugyanis nem kevesebbről volt szó, mint hogy mi a

helyes megoldás: kiállni fontos igazságok, ügyek mellett, vállalva a kudarcot, a vereséget is, vagy kivárni, hogy majd csak lesz valami. Szinte halljuk a manapság sem ritka érvelést, ami akkor úgy hangzott: azt akarod, hogy leljenek? – most meg úgy: nem kell bevállalni konfliktusokat, ütközéseket, inkább figyelj, lépj egy kicsit hátra, majd találunk valami ügyes megoldást...

Tizenhat jegyzőkönyv, tizenhat kordokumentum. Tudjuk, hogy általában a különféle ülésekről készülő jegyzőkönyv a világ legunalmasabb műfaja. Szűrősebb, egyhangúbb olvasmány nincs annál a mondathalmaznál, mint amikor valakinek szót adnak, ő felszólal, mond valamit, aztán egy másik is felszólal, ő is mond valamit, és ez így megy tovább, végestelen-végig. Vagyis: egy jegyzőkönyv úgy unalmas, ahogy van. Kivéve, ha közben az utcán éppen forradalom van. Kivéve, ha a forradalmi megmozdulásban és az ülésen, amelynek tartalmát a jegyzőkönyv rögzíti, fiatalok vesznek részt. És kivéve, ha minderről fiatalok számolnak be. Tény, hogy ezek nem kellemes, szószakoztató olvasmányok, ám egyáltalán nem unalmasak. Arról mindenképp beszámolni, hogy milyenek is voltak azok a fiatalok – nem nehéz azonban felfedezni mai dilemmáink közül is jó néhányat a csíráját. Mindenekelőtt azt, hogy küzdeni, megalkuvás nélkül kiállni az igazunkért, nem meglegedni félmegoldásokkal nagyon fontos, sőt, egyre inkább látjuk, hogy létfontosságú. Megmaradásunk, eddigi eredményeink megvédése függ attól, hogy képesek vagyunk-e kiállni az igazunkért, vagy egykedvűen beletörődünk abba, hogy úgyse nyerhetünk. Az akkor fiatalok számos példával szolgálnak a maiaknak – és a mai nem egészen fiataloknak is – hogy többet és másképpen kellene tennünk valamennyiünknek. Többek közt azért is, hogy végre megvalósuljanak 1956 eredeti, tiszta céljai.

Áldott Karácsonyt!

AZ ELTÉVEDT LOVAS

ADY ENDRE ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

Pomogáts Béla

Egy nyári idill – versben elbeszélve

A Nyugat 1914. június 6-i számában volt olvasható Ady Endre emlékeztető verse: *A Kalota partján*: a költemény egy vasárnapi idill emléket örökíti meg, alig néhány nappal az osztrák-magyar trónörökös (Ferenc Ferdinánd) ellen elkövetett sikeres szarajevói merénylet és alig néhány héttel az első világháború kitörése előtt. Ady ekkor a feleségének kiszemelt és vele már hosszabb ideje levelezésben álló Boncza Bertát látogatta meg Csucsán, majd másnap vele és özvegy Török Károlynéval, Boncza Berta nagynanyával átkocsizott a közeli Kalotaszentkirályra, ahol rokonai, a Visky család tagjai éltek. „Délrelejt érkeztek – írja későbbi (*Ady Endre és Kalotaszeg* című, 1928-as dátumot viselő) beszámolójában Kós Károly –, és Szentkirály meg Zentelke kálvinista népe éppen a templomból igyekezett kifelé. És aki valaha látta Kalotaszeg magyar népét templomba vonuláskor, avagy templomból széledéskor, aki tudja, hogy Szentkirály-Zentelke magyarsága egyike a gyönyörű kalotaszegi nép leggyönyörűbbjének, és ez a falu maga is a legszebbek közül való, aki elképzei a szentkirályi kálvinista templomot, ahogyan a dombon, a lombok között áll, a domb alatt a kanyargó Kalota vizét a nagy út hídjával, azontúl a lombos, virágos, színesen ékes falut, melynek népe páratlan ősi viseletében, méltóságosan, lassan jó ki a cinteremből és kanyarodik le a templomdomb útján a hídra, az elhiszi nekem, hogy ennél csudálatosabb kép alig-alig lehetséges.”

Ennek a csodálatos vasárnap délelőttnek a verőfényes hangulatát és tündöklő paraszti pompáját örökítette meg a költemény: „Pompás magyarok, templomból jövet / Mentek át a Kalota folyón / S a hidat fényben majdnem fölemelte / Az ölelő júniusi nap.” A költőt ez a „pompás” és „tempós vonulás” ejtette rabul. A budapesti irodalmi és politikai élet ideges mozgalmassága után boldog örömmel adta át magát annak a békének és nyugalomnak, amelyet a falusi ünnep és az ünneplő falusi nép, egyáltalán, az „örök falu” árasztott magából. Ezt a szinte időtlen természeti nyugalmat ellensúlyozta az a boldog vibrálás, amelyet az éppen születőben lévő szerelem és a szeretett leány közelsége keltett a költőben: „S réám nyilaz a nyugtalan-

ság / Leány-szemek, / Sorsom szemei, / Szemek, melyekben rózsás, húsz éves / Vidám kamasznak látom magam.”

A két érzés – az a biztonságtudat, amelyet az ünneplő falusi emberek ősi nyugalma és méltósága, és az a vibráló nyugtalanság, amelyet a kibontakozó szerelem érzése keltett – egyetlen költői élményben sűrűsödött össze, az idill élményében, amelyet Ady szinte váratlan kegyelmi ajándékként üdvözölt. Ennek az idillnek a világát a békesség, a biztonság és a szeretet élményei alakították, és maga a költő is úgy érezte, hogy a kalotaszentkirályi vasárnap délelőtt végre olyan értékekkel ajándékozta meg, amelyeket régóta nélkülözött: „Csönd, június van a szívemben, / Átalvonult templomi népség / Belémköltözött áhítata / S e percben a Kalota partján / biztonság, nyár, szépség és nyugalom.”

Ezt a „biztonságot, szépséget és nyugalmat” rombolta le néhány nap elteltével a szarajevói merénylet, majd a gyors iramban kibontakozó és a régi Magyarországot – az Ady Endre reményeiben újjászülető Magyarországot – romba döntő világháború.

Háború és román háború

Aki felidézi irodalmunknak az első világháború kitörése idején napvilágot látott állásfoglalásait (verseket, elbeszéléseket, publicisztikai írásokat, nyilatkozatokat) valójában kétségek közé kerül. Ugyanis nagynevű íróink többsége, olyanok is, mint Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond és Karinthy Frigyes szinte lelkesen üdvözölték a háborút. Igen kevesen voltak, mindenképp Ady Endre, Babits Mihály és Szabó Dezső, akik a kezdetektől fogva tisztán látták azt, hogy a háború milyen veszedelmeket tartogat. Való igaz, hogy ezt a háború elvesztése és a trianoni tragédia után nem volt nehéz felismerni, azonban aki valamennyire is tájékozódott a nagy hatalmi politikában, nevezetesen a „központi hatalmak” és az „antant hatalmak” katonai és gazdasági erőviszonyai között, az legalábbis aggodalommal figyelhette a kibontakozó eseményeket. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a mögöttünk maradt évszázadok során a magyar politikai osztály, de az értelmiség nagy része is, hasonló történelmi látásvárról tett tanúságot nem-

zeti sorsunk nagy és többnyire tragikus fordulatai idején.)

Nem könnyű belegendolni abba, hogy miből merítették bizalmukat olyan, máskülönbén fényes elméjű és józan gondolkodású íróink, mint Kosztolányi és Móricz. Mindenesetre Babits néhány hónapos bizonytalanság után már a háborúra reflektáló korai verseiben egyértelmű határozottsággal ítélte el az öldöklést, olyan verseire gondolok, mint az 1914 augusztusában született *Fiatalkatoná*, ennek csak második szakaszát idézem: „...meg szívesen, nem alkszik, / anyjától könnytelen bucsuzik, / bár lelke szeretetben uszik: / sohasem tanult gyűlölni. / S ki gyűlölt minden gyűlöletet, / s minden szeretetet szeretett, / nem élhet, aminek született, / mert ölni kell neki, ölni.” És persze idézhetném a közismert háború-ellenes verseket: az 1914. novemberi *Prológust*, az 1916 márciusi *Húsvét előttet*, az 1917 márciusi *Háborús antológiákat*, az 1917 februári *Fortissimot*, az ugyancsak 1917 márciusában, illetve áprilisában született *Zsoltár gyermekhangra* és *Zsoltár férfihangra* című költeményeket. Ezek a háborúval szembe forduló magyar szellem örökérvényű emlékművei.

Valójában Szabó Dezső ugyancsak a kezdetektől fogva a világháború ellenfele és kritikusa volt. A háborús évek nagy részében (1914 és 1917 között) Ungváron volt középiskolai tanár, ott írta korábbi székelyudvarhelyi tapasztalatait feldolgozó regényét: *Az elsodort falu*. Szabó Dezső nagy művének (talán így mondanám) két „regénypoétikai” szervező összetevője van: egyrészt a társadalmi valóság (részben az erdélyi, részben a budapesti valóság) realista bemutatása, másrészt egy nagyszabású írói látomás a régi Magyarország pusztulásáról, amelyet a háború okozott. A regénynek ezeket a halálos vízióit kétségtelenül az ország és a nemzet féltése keltette fel. Az író rendkívüli képzelőerővel és empátiával érzekelte a magyarság életerejének hanyatlását, azt a szerepvészteszt, amelyet korábbi nemzetközi létehez képest a mind jobban erősödő Duna-völgyi kismemzetekkel szemben el kellett szenvednie. Ennek a hanyatlásnak és szerepvésztesztnek volt vizsgálója, nagyrészt előidézője a világháború, amely végül a történelmi ország feldarabolásához vezetett. Szabó Dezső a korabeli magyar közvéleménnyel ellentétben hamar felismerte, hogy ennek a hanyatlásnak és szerepvésztesztnek a következményeként csakhamar számolni kell a történelmi Magyarország bukásával és Erdély elvesztésével. Ennek a veszteségnek volt krónikája, egyszerűsített tragikus látomása a regény.

Szabó Dezső regényében természetesen nagy szerepet kapott az 1916-os erdélyi román betörés eseménysorozata is. *Az elsodort falu* tizedik fejezetében szinte balladás hangon, a szabadversek előadásmódjában beszél a román betörés félelmet keltő közösségi élményeiről: „Reggel négy órakor még alig mozdult a falu s még szürke pitymallat sirt a tarlókon, de távol a horizont mélyében

valami történt, tompa dörrenések s különös zaj szakadtak erre. Egyszerre csak egy vágató szekér rohant át a falun, egy előre hajolt sötét férfi kergette a lovakat. A szekéren pedig, fennállva, ziláltan és égő arccal, egy asszony ordította, örült lelkét visítva a hangokba. – Betörték az oláhok! Meneküljtek! Meneküljtek! A vérből jövő hang átzúgott a falun, s a megriadt vér meghallotta a rokon kiáltást. Az emberek kiszaladtak házaikból, szemükben még az álom ki nem törölt butaságával néztek a rohanó szekér után. Mindenki kérdezett, mindenki jajgatott. Csakhamar új és új szekerek jöttek, rajtuk egy-két férfi, asszonyok, gyermekek, összekapdosott holmik, arcukon az elérkezett végzet szörnyű írása. Némelyikük megállott egy percre és lihegő szavakban dobott le részleteket: – Jönnek az oláhok! A hegyek közt már legyilkoltak mindenkit. Kézdivásárhelyt megszállták. Meneküljtek, meneküljtek! Azután már gyalogfutók is érkeztek. Némelyek lihegő marhákat, riadt lovakat kergettek maguk előtt. A meglődített falu esztelenül látott a meneküléshez. Négy-öt parasztasszony, úgy, ahogy az ágyból kiugrott, borzosan, fúriává rémülve, alsóruhában, az egyik egy fél csizmával a kezében, neketette magát a horizontnak, a nagy út vak vezetésében sikoltva, egymást lökdösve szaladtak ki a faluból s egész meglökött életük az egyetlen visított mondatba szökött: – Jönnek az oláhok! Jönnek az oláhok!” Ennek az élménynek a rettenetét élte át ugyanebben az időben Csucsán az ott tartózkodó Ady.

Ember az embertelenségben

Ady Endre, ahogy már az imént szó esett erről, a kezdetektől látta, hogy a világháború valószínűleg el fogja hozni a történelmi Magyarország pusztulását és Erdély elvesztését. A költő kiábrándultsága és kétségbeesése mindinkább fokozódott a múlt idővel és a mindig új igazgatottságot keltő háborús eseményekkel. Közismert költeményeire (*Nótázó, vén bakák, A mesebeli János, Az eltévedt lovas, Cifra szűrőmmel betakarva, Egy háborús virágének, A halottak élen, Krónikás ének 1918-ból, Az utolsó hajók, Üdvözlés a győzőnek*) gondolok, így elsősorban az imént említett *Az eltévedt lovasra*, amely a mítoszok fénytörésében idézi fel a keletről érkező és nyugaton eltévedt lovas, vagyis a magyarság történelmi sorsát: „Alusznak némán a faluk, / Multat álmodván dideregve, / S a köd-bozótból kirohan / Ordas, bölény s nagymérgű medve. / Vak ügetését hallani / Hajdani, eltévedt lovasnak, / Volt erdők és ó-nádasok / Láncolt lelkei riadoznak.”

De utalhatok a költő bizalmas barátaihoz intézett leveleire is, ezek a versekhez hasonló tragikus fájdalomnak adnak képet a költőreménytelenségéről, fájdalomairól. 1915 júliusában például Hatvány Lajosnak arról ír, hogy „az öngyilkosság gondolatával foglalkozik”. Kétségbeesése akkor teljeseedik ki igazán, midőn 1916 augusztusában a román hadsereg hitszegő módon rátámad Magyarországra, és bevonul a védelem nélkül maradt Székelyföld déli részébe:

foglalásait mindenütt pusztítás, erőszak és ártatlan emberek legyilkolása kíséri. Dél-Erdély menekülni kezd, agyonzsúfolt vonatokon s az országutakat ellepő szekérkaravánokon fut észak felé: a menekülők nagy csapatai a Kolozsvárról Nagyváradra vezető úton sietnek biztosabb vidékre, és az összetorlódtott szekérfolyam, a megviselt, kialvatlan, éhes és kétségbeesett emberek ott vonulnak el Ady szemé láttára, a csucsai „vár” alatt.

A román támadás hírért hallva Ady először arra gondol, hogy minden esettség és betegsége ellenére is kiáll a közélet küzdőterére, sőt a fegyveres harc vállalásától sem idegenkedik. 1916. augusztus 19-én Fenyő Miksának írott levelében a következők olvashatók: „én hetek óta a megőrüléstől félek, s ez a neuraszténia mindenféle narkotikumom fokozásával jár. Még ma, a román háború megtudásának napján, aránylag nyugodt vagyok, s tudok talán írni egy levelet, mert akaratúkösebb lényt nálam még nem láttál. Rom vagyok, nem »étkezem«, veronállal nem alszom, sovány, halni-való. Hic Rhodus: nem kívánnék meghalni mégsem, míg szenvedésem életem munkája a maga tűzpróbáját meg nem állotta. De viszont én (kiben komoly és komor hitem szerint magyar fajomnak fátuma és kínja él) nem maradhatok el, mikor ég a ház, s ha talán egy öntőnyi vizet vihetek, nekem ez súlyosabb kötelességem, mint másnak.”

A menekülő Erdélyt látva azután minden korábbiánál emésztőbb kétségbeesés fogja el: „sok hét óta – írja ugyancsak Fenyő Miksának szeptember 29-én – a nevemet sem tudom leírni; ellenben van egy jó revolverem. Katonákat, menekülteket vendégeltem, s félig megöszültem. Aludni, enni nem tudok, lerongyolódtam teljesen. Eddig féltréfa volt a neuraszténiam, s most tudtam meg, milyen a komoly.” Mint Király István *Intés az örvökbűz* című könyvében rámutatott, az Erdély bukását érzékelő Adynak két tekintetben is le kellett számolnia nagy ideáljával: már 1916 őszén át kellett élnie a történelmi ország közelébe vesztét, egyszersmind „a tervezett, vágyott Duna-völgyi rendnek, a kelet-európai népek egymásra találásának, az internacionalista hitnek, reményeknek messzire tűntét.” Vagyis azzal a reménnyel kellett leszámolnia, amely Magyarország megmentését, a magyarországi nemzetek megbékélését ígérte, tehát azzal a szellemi stratégiával, amely életének értelmet adott.

Ezeknek a csalódásoknak a nyomán született meg egyik legnagyobb költeménye: az *Ember az embertelenségben*, amely amellelt, hogy megrendítő vallomást tesz a háborús éveknél és Erdély bukásának lelki következményeiről, szembe is fordul ezekkel a következményekkel, s a „magyarság” és az „emberség” eszményeinek szerves egységét felmutatva próbál kiemelkedni abból a lelki összeomlásból, amelybe a csucsai országúton menekülő erdélyi ezrek kétségbeesett látványa taszította: „És most mégis, indulj föl, erőm, / Indulj föl megintlen a Föld-

ről. / Hajnal van-e, vagy pokol éjfél? / Mindegy, indulj csak vakmerőn, / Mint régen-régen cselekedted.”

A költemény nagyívú „jeremiádban” (Ady maga nevezte így) ad képet a mélyen átélt gyötrelmekről, arról a „Tébolyról”, amelyet a háború személyes közelségbe jutott eseményei okoztak, a reménytelenséggel, a kétségbeeséssel mindazonáltal valódi értékeket állít szembe: „az úzött magyarsággal” szembe az „ékes magyarságot”, a jelen szörnyűségekkel a „béna szívben” őrzött „szebb tegnapot”, az embertelenséggel az „élek, kiáltok másért” emberséget. Ady versében egyszerre van jelen a konkrét történelmi helyzet és a feloldó erkölcsi igazság. Pontosán, érzékletesen és hitelesen láttatja a menekülő Erdély szenvedéseit: „Borzalmak tiport országútján, / Tetőn, ahogy mindég akartam, / Révedtem által a szörnyüket: / Milyen baj esett a magyarban”, „Óh, minden gyászok, be értelek, / Óh, minden Jövő, be féltetek / (Bár föltámadt holhoz nem illik) / S hogy szánom menekülő fajtám.” De éppen a történelmi katasztrófa személyes átéléséből merít erőt az erkölcsi

suk Bölöninél –, szép meleg idők jártak, jókat fürödtünk a Körös friss, hideg vizében. Ady befogatott a vár csacsifogatába és kirándultunk a Körös menti Kissebesre, átszekerezünk Feketetóra, hogy szétnézzünk a vásárosok között és benézzünk a Csinszkával ismerős családokhoz. Adyval még rákásztunk is, órákat állodogálva az országút melletti árok partján, míg botunkra nem került egy főzetnyi a jókora rákókból.”

Ekkor született meg az elhatározás, hogy a szép nyári napokban körül kellene nézni Erdély belső vidékeit: az Ady- és a Bölöni-házaspár július közepén vonatra ült, Brassóba utazott, a Korona szállóban vett ki szobát, s bejárta a régi várost, este az ismerős színházgató meghívására színházba látogatott. Mint Bölöni írja, Brassó „ősisége, városolta, stílusa nagyon meglepte Adyt a porbafuló falusias alföldi városok után”. Mindössze egyetlen napot töltöttek ott, majd a székely körvasúton Marosvásárhelyre utaztak, ahol meglátogatták Bernády Györgyöt, Maros-Torda megye főispánját, korábban hosszú időn át a város polgármesterét, aki talán a leg-

holtfáradtan haza erdélyi utunkról, kevés pénzzel, de tele rajongó csodálattal Erdély iránt. Brassó, Vásárhely, Szováta voltak stációink. Sokszor keltünk 4-kor reggel, és megnéztünk minden látnivalót szépen, rohanva fürödtünk Szovátán, és Vásárhelyen főispáni bankett stb. volt rendezve értünk.”

Bölöni arról beszél, hogy Ady írásaiban kevésbé hagyott nyomot az erdélyi utazás. Valóban nem írt részletesebb beszámolót úti tapasztalatairól, olyan versekben azonban bizonyára beszűremkedtek ezek a tapasztalatok, mint *A fajtám takarója* vagy az *Intés az őrzőköz*, és néhány rendkívül fontos publicisztikai írás is született az erdélyi út nyomán, ezeket azonban teljességgel elhallgatta a korábbi kutatás, a költő *Publicisztikai írásainak* 1977-ben közreadott gyűjteményében sem kaptak helyet. Ilyen mindenekelőtt a *Lenn, Erdély földjén* című beszámoló a Világ 1915. július 25-i számából, a már idézett *A magyarság háza* című kis tünődés és *Az oláh mumus* című jegyzet a Nyugat 1915 augusztusi számából. Ezek az írások folytatják a már ugyancsak idézett, *S ha Erdélyt elveszít?*

leendők és a nők és minden, ami történelmi. A Halál is, ki a leguralkodóbb, mióta él s ki mellé most már ne is merjünk sorolni mást. Halleluja, Halál, kinek szépségét csak a fél-Halál, betegségek és bénaságok kísérő serege rontja, Erdélyt kedvelted, sokat üdültél benne, s mert újra és újra vágytál visszatérni, hagytál magad után mindig életcsírat. Magyarság és emberség zamatja, hite, lelke, Erdély, nem uraid szerint büntet téged az Úr. Mert a hatalmasabb, a Halál, szeret téged s mindig hagy bened annyit, hogy fölségesen kinőhesd magad a Halál minden új látogatására. Erdély, te Magyarország vagy s ha Magyarországra van még szüksége a Földnek, te megmaradsz nekünk.”

Üdvözlés a győzőnek

Ady mind érzékletesebben látta a magyar Erdélyre leső veszélyeket, sőtét víziói voltak az erdélyi magyarság sorsáról, ugyanakkor a józan politikai számítás érveivel próbálta nyugtatni magát. Ez a drámai kettősség jelenik meg *Az oláh mumus* című kis jegyzetében, amely azokkal a sőtét jóslatokkal és ijesztő rémlátásokkal száll vitába, amelyek Erdély elvesztésének lehetőségét vetették fel. „Az oláh mumus – mondja Ady – elszenvedhető, lebíráható s Romániának nem kívánhatnék rosszabbat Erdélynél. Csak Kolozsvárra, Brassóra, Marosvásárhelyre s még néhány városra intek. Belepusztul az oláh, ha ilyen kulturális helyeken el tudna helyezkedni. Szerencsére nem tud, mert Erdélyt akarjuk, tartjuk s meg is fogjuk őrizni. Az oláh mumus nem mumus, s eszembe jut egy román fiskális, aki azt mondta: Isten ments, hogy Budapest helyett Bukarestbe kelljen mennem főtárgyalásra.” Erre a jegyzetre aztán a Románul című erdélyi román lap igen indulatosan vála-

– és ennek végzetesen jelképes értelme volt – összetépte Bibliáját, amelyet mindig az ágya mellett tartott, november 16-án még elkísértette magát a köztársaság kiküldésére alkalmából rendezett parlamenti ünnepségre, majd megírta *Üdvözlés a győzőnek* című utolsó versét, amelyben nemcsak az élettől vett búcsút, hanem történelmi reményeitől is. „Ne taposatok rajta nagyon, / Ne tiporjatok rajta nagyon, / Vér-vesztes, szegény szép szívünkön, / Ki, íme száguldani akar. / Baljóslatú, bús nép a magyar. / Forradalomban élt s ránk hozták / Gyógyítónak a Háborút, a Rémet / Sirjukban is megátkozott gazok.”

Életrajzírói: Földessy Gyula, Bölöni György, Fenyő Miksa és Ady Lajos arról beszélnek, hogy a román hadsereg erdélyi előnyomulásának hírei már alig értek el hozzá. Mintha a Gondviselés meg akarta volna kímélni attól, hogy éber tudattal vegye tudomásul: a mítikus magasságokba látott és történelmi példának tartott országgrész: Erdély elveszett. Ennek a veszteségnek, amelyhez történelmünkben talán csak a mohácsi vész hasonlítható, máig érezzük a tragikus következményeit, és ennek a tragédiának a leghitelesebb krónikása bizonyára Ady Endre volt.

Fájdalmaink és reményeink krónikása

Némi keserűséggel szólok arról, hogy a mögöttünk álló években hallottam (a nyilvánosság előtt is!) lelkisínylő véleményeket Adyról, még az is előfordult, hogy erkölcsi nihilizmussal és idegen érdekek kiszolgálásával vádolta meg valaki. Nem az én tisztem az, hogy megvédjem irodalmunk egyik legnagyobb (és legmagyarabb) egyéniségét, én csak hűségemet szeretném nyilvánítani a költő iránt. A magyarság történetének

B. Nagy István naplójában talált csoportképek

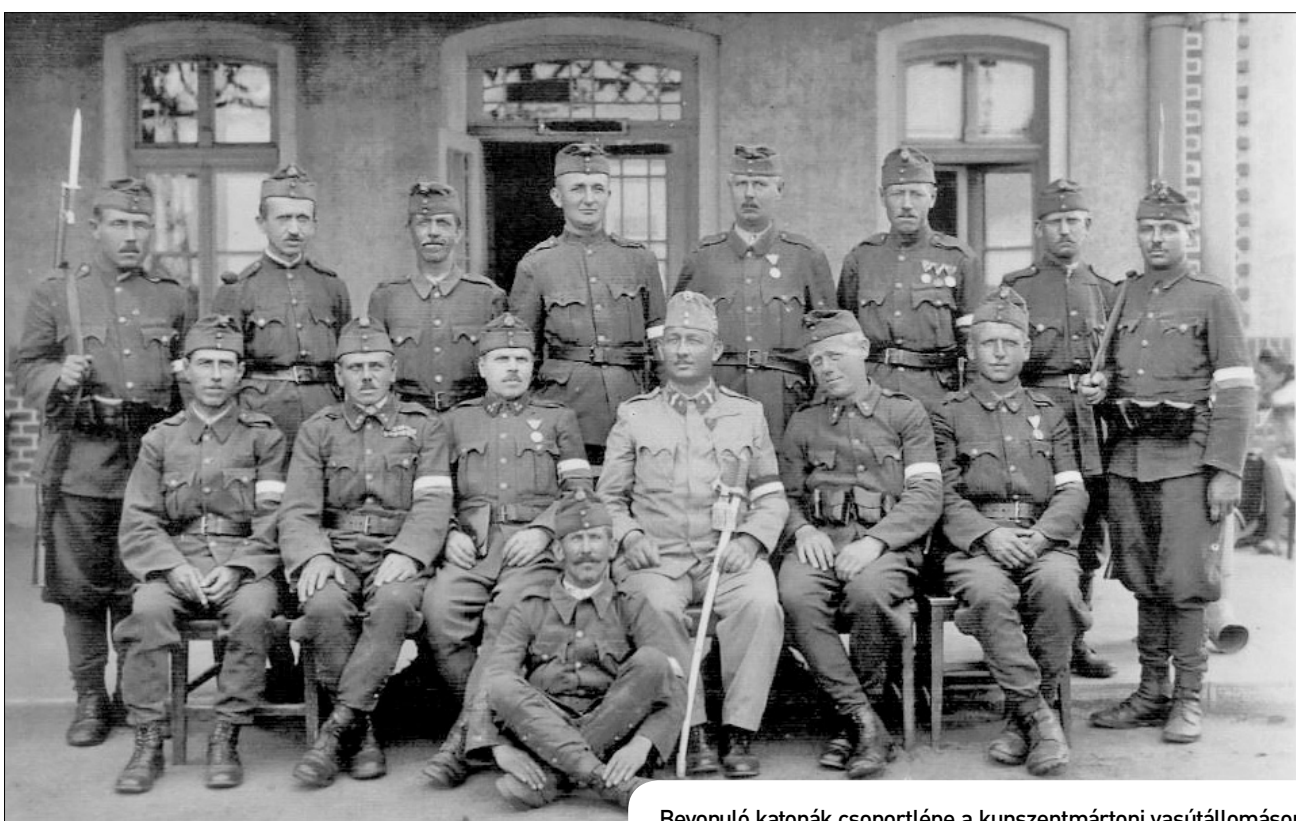
ellenálláshoz és eszményeinek utólagos kinyilvánításához: „Ékes magyarnak soha szebbet / száz menny és pokol sem adhatott: / Ember az embertelenségben, / Magyar az úzött magyarságban, / Újból-élő és makacs halott.” Erdély tragédiája Adynál végül is az emberiség nagy eszményeibe vetett hitet erősítette meg, s azt a meggyőződést, hogy a „magyarság” és az „emberiség” ügyét egymástól nem lehet elválasztani.

Erdélyi peregrináció

Ady jól ismerte a Bánságot és a Partiumot, hiszen ifjú újságíróként hosszabb időt töltött Temesváron, majd Nagyváradon, s később megismerkedett Koltaszeggel és Kolozsvárral is. A történelmi Erdély belső vidékeit azonban csak 1915 nyarán járta be. Március 27-én kötött házasságot Budapesten Boncza Bertával, ám csakhamar Csucsán telepedett le, és a falusi élet jórészt elzárta őket a fővárosi politikától, az irodalmi élettől, viszont annál inkább kiszolgáltatta a költőt a háború okozta szorongásoknak. Ekkoriban írta Hatvany Lajosnak ímént idézett kétségbeesett levelét. Ebben az elesett helyzetben kereste fel őket júliusban otthonukban Bölöni György és felesége: Itóka, hogy valamiképpen enyhítsék azt a magányt, amelyről Ady levelében szüntelenül panaszkodott. A látogatásról jóval később Bölöni számolt be *Ady ismerkedése Erdéllyel* című írásában, a marosvásárhelyi *Igaz Szó* című folyóirat 1917 novemberi, a költő emlékének szentelt ünnepi számában. „Csendes, kedves napok voltak ezek – olvas-

többet tette a „székely főváros” urbanizálása érdekében, ő építette fel a magyar szecesszió nagyhírű művét: a Kultúrpalotát is. Ennek a látogatásnak az élményeit örökítette meg Ady *A magyarság háza* című írásában, amely a Nyugat 1915 augusztusi számában látott napvilágot. Itt olvashatók Bernádyról és munkájáról a következők: „Ez lesz, ha a Sors úgy akarja, a magyar menedék, dús és takaró. Itt fogjuk őrizni magunkat mi, magyarok, kik egymás ellen annyit vétettünk. Ide fogunk verssel, zenével, beszéddel összevonulni, ha baj lesz. S minden, képességes szeretetemel néztem fel reá, ez úrra, mert hogy nagyon és dacos magyar vagyok s ő az én rokonom.”

Vásárhelyen hamar híre ment az ismert költő látogatásának, Adyt sorra keresték fel a város szellemi életének alakjai, s mint Bölöni elmondja, a költő „egyszerre az ünnepség központja lett”. „Ady életében – írja ugyancsak Bölöni – ez a Marosvásárhelyen töltött parányi idő nagyon élenken raktározódott el, emlegetett benyomásokká vált, ha írásaiban kevésbé, annál inkább beszélgetéseiben és helyi kapcsolatainak megőrzésében”. Vásárhelyről azután a polgármester által rendelkezésükre bocsátott városi fogaton ellátogattak Szovátára, megfürödték a nevezetes Medve-tóban, amelynek erősen sós vize nem hagyja elmerülni a fürdőzőket, s végül szép élményekkel eltelten tértek haza Csucsásra. Bátyjának, Ady Lajosnak minderről 1915 júliusában keletkezett levelében a következőképpen számolt be: „Tegnapelőtt érkezünk

Bevonuló katonák csoportlépe a kunszentmártoni vasútállomáson

című drámai esszéjében megütött hangot és megkezdett mondanivalót.

A *Lenn, Erdély földjén* a nyári erdélyi út tanulságait foglalja össze röviden, költői szavakkal ecseteli a táj szépségét és ennek mintegy kontrasztjaként a történelem pusztításait. Az öszövétségi szentírást: a *Krónikák könyvét* idézi, hogy hitelesen érzékeltesse az országgrész megpróbáltatásait és a rá leselkedő új veszedelmet, végül pedig újra kifejezi régi meggyőződését, hogy Magyarországnak Erdélyben és Erdély által kellene megújulnia: „gyönyörűek és örökök a hegyek, völgyek, folyók, erdők, voltak s

szolt, emberi és költői tisztességében is sértve Adyt.

A lélek, tudjuk jól, hiába próbált megkapaszkodni valamilyen ésszerű jövőképhez, és hiába vigasztalta magát azzal, hogy Erdélyről sem Magyarország, sem a nyugati civilizáció nem lesz képes lemondani. A háború végső napjaiban aztán ő maga is rádöbben arra, hogy vigasztalása öncsalásnak, jövőképe hamisnak bizonyult: a háború, amelyet mindig elutasított, vereséggel és összeomlással ért véget, és ez meghatározta Erdély sorsát is. Ady ekkor már a haladók végső útját járta, október végén

egyik legnagyobb tragédiája: az első világháború és a belőle elkerülhetetlenül következő Trianon tragédiája, meggyőződésem szerint Ady Endre költészetében kapott visszhangot igazán. És ahogy a két világháború közötti irodalom, így Babits Mihály, Illyés Gyula, Németh László, majd az újabb háború után kibontakozó magyar irodalom, így Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Sütő András és mások munkássága mutatja, Ady Endre mindig a nemzet fájdalomaink és reményeinek krónikása marad. Mindenképpen megérdemli utókorának figyelmét és szeretetét – a mi szeretetünket.

Dsida Jenőt az első világháború és az utána követő határváltozások az átlagosnál közvetlenebbül és mélyebben érintették.

Élete első tizenegy esztendejét Szatmárnémeti–Budapest–Beregszász háromszögében töltötte. Ma már ez a három város három országhoz tartozik. Trianon nyomán – Márait idézve – az ő emlékei is „szétesetek, mint a régi szövetek”. A világháború és annak következményei személyes sorsává váltak édesapja, Dsida Aladár hivatása révén is, aki mérnökiszta volt, testőre „a haldokló Hadúrnak”, őrnagyi rangot ért el az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregében

Szatmárnémetiben született 1907. május 17-én. Édesapját 1910-ben Budapestre helyezték, s természetesen vele tartott családja is. Először a VII. kerületi Ilka utca 15. számú házában laktak. Odaköltözésük után építkezni kezdtek a Sváb-hegy környéki Virányos utcában, új otthonukat 1911-ben foglalták el. Ez év július 30-án a család újabb fiúgyermekkel, Aladárral gyarapodott, aki édesanyjuk, Csengeri György nemesi előnéven jeles színész lett.

Gyermekkora idillikus, visszavágyott „tündérszínpadát” 1914-ben az első világháború kirobbanása törte szét, és megpróbáltatások, szenvedések sorozatát zúdította az egész családra. Erre emlékezett a pályája végén írt önéletrajzi ciklus, a *Tükör előtt Előre való beszéd* című bevezető versében, ellentétet teremtvé a békés idill és az értelmetlen pusztítás között, s földidézve a *Kétürtő óda a szerelemhez* elményi háttérét, lírai fokozásait és kontasztjait, szorongó látomásait. Háborzongató képekbe rejtett ítéletét személyes tapasztalatai, a háború családját és hazáját egyaránt sújtó eseményei formálták:

Boldog idők, melyek parányi bölcsőm úgy ringatták, mint bárkát enybe víz, telt kamrán és üvege tett gyümölcsön merengő néik, édes tejbegríz, adjátok bár egy pillanatra kölcsön a „Szűzímájá” és a „Fiúr Elise” hangulatát, mely eltemetve mélyen most arra vár, hogy bennem újraéljen!

A tündérszínpad pillangó-rajja elhull. Haragvörös a naplemente. Mérges darázsnyaj zurmogó zaja közeledik, fulánkjait kifente. Vércsagu tenger hullám-taraja paskolja rásos ágyam éjjelente, bong a havang, ember nem nyughatik, lángol a föld kelettől nyugatig.

A családfőt kötelessége a frontra szólította. A magára maradt feleség két kicsi gyermekével szüleihez költözött Beregszászra, ahol édesapja a vasútállomás főnöke volt. Közél négy esztendőn át ott találtak otlatmat. Gazdátlanul maradt Virányos utcai házukat eladták, árát hadikölcsön-kötvényekbe fektették.

Dsida Aladárt a galíciai frontra vezényelték. Alakulatát már 1914-ben körülzárták Przemysl várában, orosz fogságba esett, és hosszú időre eltűnt a család szemé elől. Szerettei csak kevéssel hazatérése előtt

tudták meg, hogy a szibériai Tomszkba száműzték. Nagybátyja – akinek a neve megegyezett az övével – ugyanezen a hadszíntéren hősi halált halt, családtagjai azt sem tudták, hogy hová temették.

A beregszászi évek alatt Dsida Jenő egy súlyos, magas lázzal járó skarláton esett át. Édesanyja szerint ennek a következménye lett az a „szívbillentyű-ferdülés”, ami előre tudott, korai halálát okozta. A háború végére minden pénzük elúszott, a magukkal vitt ezüst étkészlet és az édesanya néhány olcsó ékszere maradt az összes vagyonuk.

Dsida Jenő első olvasmánya – saját vallo-mása szerint – a világháború képes krónikája volt, „a borzalmas világkatasztrófának édeskészen eltorzított, kancsal romantikába bújtatott, hazug meséskönyve”, mely életre szólóan meggyűlöltette vele a frázisokat. Ez az emlék munkált benne, amikor menekült „a hörgéstől és csatazajtól”, „az újfajta világboldogítások torz cipőkrémreklámjai” elől, nem akart „szabadalmazott világnézetek röpcédula-osztogatója”, „kétes szövegek hangtölcse-re” lenni.

Amikor Dsida Aladár 1918-ban hazatért Beregszászra, a szatmárnémeti vasútállomás parancsnokává nevezték ki, és családjával együtt visszaköltözött az élethálharcát vívó Erdélybe.

Az idő tájt élhette át Dsida Jenő azt a megrendítő jelenetet, amelyet a *Tükör előtt* című versében örökített meg. Művében a személyes élmény, a közvetlen átélés szuggesztivitásával és hitelességével szólaltatta meg az I. világháború és a Trianon okozta megrendülést és fájdalmat.

A játékából balesete miatt a kimenő lejárta előtt „sajgó, véres ujjal” hazatérő kisfiú zárva találta az ebédlőbe nyíló ajtót. Szorongó büntudattal a kulcslyukon keresztül leskelődött. Édesapja katonatiszti díszegyenruhában, mellén harci kereszték és érmeek halmazával, karddal az oldalán a tükör előtt állt, fejére a lemenő nap „kármin glóriát” lobbantott, majd kis idő elteltével:

Egy ócska szék nagyot jajdulva recssent, szegény apám lerokkadt, mint kit a zubanó téglá üt le s bosszú, fojtott zokogás rázta vállain a bojtot.

A tovatűnő ifjúság, az összeomlás és Erdély elvesztésének fájdalma tört föl ebben a zokogásban, tanúskodva egy nemzet és egy nemzedék tragédiájáról:

Most fogtam fel, hogy mit veszettek ők, mikor igába tört a gögös úr-nyak: a szirti fák, a lombos vakmerők, testőrei a haldokló Hadúrnak. Karácsonyjákká zülltek a fenyők, túllevelükkel önmagukba szűrnak s illatuk együtt fogy, míg nem kihal, az emlék cseppenő gyertyáival.

Minden ízemben liketetett a téboly. Szerettem volna berobanni és a tükröt bomlalommal zázni szét oly dübödten, hogy basadjon szörnyű rés fejemen is, bába velje szűzfoly s elszáll a rémült sorfelismerés. Hátha megváltanék reped, bebörpadt roncs koponyámmal minden megtüportat.

Aztán – folytatódik a vers – lecsillapul és az újrakezdés, a megmaradás módozatain való töprengésbe, ma is érvényes cselekvési program megfogalmazásába fordul át a lázadó szenvedély: csak az vesztes, aki – önmagát földadva – tudomásul veszi ezt az állapotot.

TÜKÖR ELŐTT

DSIDA JENŐ ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

Lisztóczy László

Dsida Jenő Beregszászon kezdte el, Szatmárnémeti volt katolikus főgimnáziumában – mely az impériumváltozás után Eminescu nevét vette föl – fejezte be középfokú tanulmányait. 1925-ben érettségizett. Szülei kívánságára ez év őszétől a kolozsvári tudományegyetem jogi karán tanult tovább.

Az érettségi bizonyítvány megszerzése csaknem botrányba fulladt. Az egyik szatmári újság ugyanis 1924-es karácsonyi mellékletében közreadta *Karácsonykor* című versét, amelyben az iskola román igazgatója irrederentizmust vélt fölfedezni, és az ország összes iskolájából ki akarta zárni:

*Találjátok ki, mire gondolok?
Arra, hogy ottkiűm hóféhér a táj
s közeleg a szép mesés karácsony,
– s valami fáj.*

*Sok-sok testvérrre gondolok,
kik görnyednek az átoksúly alatt
és velem együtt nézik a karácsonyt
és a havat.*

*Az élet sürgős utain
be mennyi minden tarkaság élér
és milyen ritkán jön egy igaz ünnep,
ami fehérl!*

*Azután arra gondolok,
hogy hoz-e most a kis Jézus fenyő?
és jaj, de másképp írnam ezt a verset
– tíz év előtt...*

A vers mélabús, nosztalgikus hangvételére, az „átoksúly alatt” görnyedő testvérek iránti részvét kifejezésére nyilvánvalóan Trianon szolgál magyarázattal. Idézett névutós közszerkezete félreérthetetlenül a Szózat közzismert strófájára utal (*Az nem lehet, hogy ész, erő, / És oly szent akarát / Hiába sorvadozzanak / Egy átoksúly alatt*).

A záró sor mégsem az impériumváltozásra, hanem 1914-re tekint vissza, mely még a béke, a föl nem dült remények hónapjaival kezdődött, de végül – a költő által másutt is megfogalmazott ítélet szerint – minden baj legfőbb okozójává vált: az első világháború kitörése szükségszerűen vezetett el a trianoni tragédiához. A „fehér ünnep” pedig – a hétköznapi „tarkaságával” szemben – a karácsonynak, a békének a szimbóluma. Az irrederentizmus vádját tehát a többségi türelmetlenség diktálta, amely – Láng Gusztáv szavaival – „nem elégedett meg Erdély kérdésének trianoni »rendezésével«, hanem még annak helyeslését is elvárta volna a kisebbségi helyzetbe került magyarságtól”. Az érettségi előtt álló diák Nagybánya parlamenti képviselőjéhez, Dragoş Teofilhoz fordult segítségért, aki megvédte őt a rossziszemű támadásokkal szemben. A vizsgabizottságot lenyűgözte felkészültségével és csaknem tökéletes román nyelvtudásával, így érettnak nyilvánították.

1925. június 7-én keletkezett *Kálvária* című versében a magyar sorsot Krisztus goltogatójárásához hasonlítja. A július 17-én datált *Néptemetés* a nemzethalál vízióját rajzolja meg, mely oly gyakori téma volt a régi magyar költészetben is. Közvetlenül Szatmárnémetiből való távozása előtt, 1925. szeptember 5-én írta és a *Pásztorút* 1925. október 18-i számában tette közzé *Napkelet felé...* című versét, mely a *Psalmus Hungaricus* korai előzményének tekinthető. A mű – és különösen annak intonációja – Trianon miatt érzett fájdalmát és csalódottságát fejezi ki. Számunkra immár Párizs sem csupán a modern líra legendás központja, fővárosa, „új idők új dalai”-t éneklő költőink zarándokhelye:

*Halott meséink fekete kriptáján
befedett arccal, némán zokogunk:
megülte őket anyagelvétség,
bideg nagy ősz és sötét háború,
s most elbogyottan vacog a fogunk.
Szegény magyarnak különös a sorsa:
köriül ülelték Párizs árnyai,
kecsgették dicsó, örökös dallal,
és orvul mégis mit akartak ők? –
Álmok szívébe pengét mártani.*

*Megölték minden szép keleti vágyunk,
szív helyett adtak berregő motort,
mesék helyett Anatole France-regények
kijózanító, gúnyos szelét,
mely csaknem, hogy a balálba sodort.*

A versben – eddigi ismereteink szerint Dsida életművében egyedülálló módon – a Nyugat-Európából való kiábrándulás gondolata, Kelet nosztalgiája szólal meg. Indulatait alig lepezetten az első világháború és a trianoni békediktátum is motíválja. Soraiból morális jelmezbe rejtetten a nyugati civilizáció kritikája, a modern krizeológia érvelése, „spengleri” válsághangulat csendül ki. Anatole France racionalizmusával és cinizmusával Rabindranath Tagore érzelemgazdagságát és erkölcsi komolyságát állítja ellentétbe.

Családjá háború alatti szenvedéseit idézi föl *Nagy Országország* (Édesapám sebesülésének emlékeztetére) című, 1925. október 17-én keletkezett költeményében, megszólaltatva szenvedélyes és multhatatlan békevágyát is. A két részre tagolt vers első strófáit idézem:

*Lassan száll az esti ének,
mintha az esti szél sárasa volna –
Alkony-biborban lassú ütemére
méltóságosan bömpölyög a Volga.*

*Partján szomorú, öreg muzsikók
álmოდznak a köllő messzeségbe:
Nagy-nagy elfojtott, igaz orvász álmok
kőnyeznek némán: béke, béke, béke...*

*Én csak álomban járok arra,
vágyódva, gyakran, mindennap talán,
s megsímitom a parti, csonka fákát
– Innen sóhajtott baba az apám...*

1926-ban írta *Fiúk, ha hallanátok!* című versét, mely a *Karácsonykor* hangulatát, motívumvilágát, Benedek Elek és Kós Károly sorsvállalását idézi. Művét erdélyi barátainak, Bánya Lászlónak és Vernes Gyulának ajánlotta, akik azokban az években – a magyar kisebbség igényeihez szabott erdélyi felsőoktatási intézmények híján – Budapestten végeztek egyetemi tanulmányait. A Duna táján élő „testvéreire” gondol, „akiket vert az átok”, nekik szól az üzenet, mely egyszerre ad számot a kisebbségi sors keserűségéről és Erdély ellenállhatatlan vonzásáról. A „szülőföldet-e vagy a hazát” szívbe markoló dilemmájára a valaha Tündérkertnek becézett országrész iránti hűség szavával válaszol.

Az idézett versek melankóliája és nosztalgiája tovatűnő hangulat volt Dsida pályáján. Kelet tájaira sem tért vissza soha többé, „napnyugati órjárat”-ra indult, s tette ezt növekvő tudatossággal és otthoniassággal.

Fájdalmait és csalódásait „teremtő tettek-re” váltotta: szívvel-lélekkel a vele együtt nagykorúvá váló és önmagára eszmélő erdélyi magyar irodalom, a romokon fölépülő új intézményrendszer szolgáltatába szegődött.

A siring hű maradt Erdélyhez, elhatárolva magát a magyarkodás hamis szólamaitól és hivalkodó külsőségeitől. Egy pályakezdő költőnek, aki – fintorgó szavai szerint

– „a magyarság nyomorát és megváltását” gyúrta „sírva vigadó költészetté”, Karinthy Frigyes intelmét ajánlotta figyelmébe: „Szeressétek a világot, a kék eget és a messzeséget, magatok és hazátok szeretetét pedig bízzátok az ösztönre: az jobban tudja, hogyan kell szeretni önmagunkat.” A háborús és hazafias frázisokat már gyermekként is elutasító költő számára Erdély nem stigma és jelszó, hanem az „itt állók, másként nem tehetek” sorstudatát sugalló, éltető, szavainak súlyt, tetteinek értelmet adó közeg volt. *Erdély című – a Pásztorút 1929-es évfolyamában Kerülöm a nevedet címváltozattal közzétett – versét azokhoz intézte, akik az erdélyiség közhelyeit, konvencióit kérték számon tőle, szembeszegezve a vádakkal a szíve mélyéből fakadó egyszerű, tiszta érzéseket:*

*Azt mondják, kerülöm a nevedet,
nem beszélek rólad, nem dicsérlek,
mert a Gonosz csókolta meg a számat.*

*Pedíg a gyantaszagú fenyvesekben
mindig levett kalappal járok,
sebes, mély vizeid bennem zágnak.*

Elsősorban a transzszilvanizmus jegyében szárnyat bontó, az autonóm erdélyi hagyományok megőrzését és gazdagítását hivatásának tekintő Helikon-mozgalomhoz fűzték szoros szálak. „Mindenekelőtt hittel hiszek Erdélyben. Ebben a szabad szellemet, humánizmust sugárzó földben látom a jövő magyar irodalmának kovászát” – nyilatkozta 1930-ban az *Erdélyi Helikon*nak, mintegy megismételve Ady Endre *Ismertlen Korvin-kódex margójára* című, a transzszilvanizmus eszmekörét megelőlegező esszéjének profécijáját, hogy a demokratikus és liberális hagyományokban igen gazdag, műveltségét nyugat-európai mérce szerint alakító, három kultúrát egyesítő, vallási és nemzeti túlemlere régóta példát nyújtó Erdély lehet a magyar megújulás bölcsője.

Az önéletrajzi ciklus *Tarka-barka strófák* című versében a „hönfoglaló, nagy író-nemzedék” tagjai előtt hajt fejet, akik „bozótok, sziklák közt merészen” ösvényt törtek s tanyát ütöttek „ez erdőntúli részre”: a velük való „baráti lét avatta szép-pé” élete felét. A helikoni munkaközösség szimbólummá, legendává magasodó szellemi központjáról, Marosvécsről és az ott 1926-tól kezdve évről évre megrendezett írótalálkozók házigazdájáról, Kemény Jánosról külön strófában és lírai párosszal emlékezik meg:

*...A térképen keresztel
jelölték majd, hol áll a vécsi vár
s tanítják: itt volt az erdélyi Keszthely
és fényt vetett egy elborult, sivár
világba...*

Az „első farmerek”, az újrakezdők, a te-repfölverők nyomába lépett 1930-ban az *Erdélyi Fialatok* alkotói közössége, amely a megváltozott körülmények között felnövekvő, a történelmi fordulatból adódó szükségzerűségekre nyitottabb és fogékonyabb, a korszerű ön- és helyzetismeret igényével fellépő új írónemzedéket vonultatta föl. Küzdelmeikben osztozott Dsida is.

Az *Erdélyi Fialatok* világlátásába és programjába avat be a *Tükör előtt* következő részlete, földidézve Benedek Elek és Kós Károly tettekben megnyilatkozó Erdély-szeretetét s fölvilantva a népe szabadságáért „szelid háborút” folytató, „sót pároló” és „vászszakat szövő” Gandhi arcképét is. Soraiban – a visszatekintés, a mérlegkészítés, a számvetés igényei szerint – egyszerre összegződnék az első világháború, Trianon és a kisebbségi sors tapasztalatai:

Mondják, apáink bíme, ami történt. Mindegy. Mienk a végzet és a sors. Ők még a multba révednek tükörként, mi már a sodró víz tükerén, a gyors jelenben látjuk arcunkat s a törvényt: Túrni – a bölcsök ételén a bors, okulni – szükség, megbocsátni – jóság, dolgozni – ez a legnagyobb valóság.

Bohyongani fatúról fatúra. Durva daróiban gazdag, tiszta szellem. Egymás szolgálja mind és nem ura. Csecsemő csámcsg minden anyamellen. Így készülünk szelíd bábóruva, mindig magunkért, soba mások ellen, sőt párolunk és vásnakat szövünk s míg kisebbitnek, lassan megnövünk.

Az idézett strófák azt szemléltetik, hogy a szenvedések, amelyek az első világháború idején sújtották őt és családját, Dsida Jenő egész pályáját végigkísérték, költői világképét döntő mértékben meghatározták. Ez magyarázza a Gandhira, az erőszakmentesség apostolára történő utalást is. Nem hódolt a két világháború között kiváltképpen az anyaországban dívó, „neobarokk” külsőségektől sem mentes, máig kísértő hőskultusznak sem, háborúellenessége pacifista vonásokat mutatott.

Sokatmondóan tanúskodik erről a *Kettétört őda a szerelemben* című – korábban már idézett – remeke, melyet alcíme szerint az 1931-es hősök napja ihletett. A költő az első öt versszakban kedvese alakját idézi, szerelmük hétköznapijairól, életteremtő csodájáról álmodozik. Az idillikus hangulatot a hősök napja alkalmából az utcán menetelő katonák zaja töri meg. A hatására kibomló apokaliptikus látomásban fölidéződik a galíciai harctéren hősi halált halt nagybátyja emléke is:

S látni kezdek: felszakad egy sötétlő sír gövöngye messze Galiciában, nagybátyám dolmányos alakja kel ki, imbolyog, indul,

félig porlat két szeme tágra nyílik, átlukasztott romcs tüdejére kéjes buggyanással ömlik az áradó, friss orgona-illat...

Itt fordul át a vers a harmadik szerkezeti egységbe. A költő ismét kedvesét szólítja meg, az indító versszakok idillikus álmaid szembesíti a második szerkezeti egység rémlátomásaival. Az élet eredendő ellentmondásaival, abszurditásával, reménytelenségével viaskodik:

Mert lüktetve fáj a fejem, szívemre nyirkos kétkedés nehezül. Mi célja, mondd, mi célja van a szerelemnek itt és másfele bárhol?

mondd, hol biztos nászörömrünk vetése és kalászos dús aratása? merre? vértengertől mely sziget édenébe rejtjük a bölcsőt?

Dsida kései költészete mind határozottabban nyugat-európai ösztönzéseket és mintákat követett. A kisebbségi lét szemhatárszükítéssel, öncsonkítással, értékvesztéssel fenyegető kelepceiből és kényszereiből – sorsa tudatosan vállalt, sokatmondó cáfolataként is – az európai civilizáció magaslataira, a „tiszta lét”, a szépség és a jóság maga teremtette, osztatlan birodalmába emelkedett. A görög pázsitori műzsát idéző, a kereszténység motívumkincsével, reneszánsz derűvel át-szótt, mesés univerzumot formált vágyaiból, ahol az emberi teljesség, a boldogság nem kényszerül önfeladásra és kicsinyes megalkuvásokra. Talán ő szivlelte meg a leglátványosabb módon Makkai Sándor intelmét, hogy a kisebbségi kultúrának önnön lényegéből fakadóan – és legelembibb, legtisztábban felfogott érdekeihez igazodva – az egyetemes értékekkel kell érintkezési pontokat találnia és szövetke-znie.

Erdély iránti elkötelezettségéről és hűségéről vall második köteze, az 1933-ban megjelent *Nagycsütörtök címadó versében is*. „*Abogy a komor erdélyi árvaságból és emberi*

elbogyatottságból kinyújtja karját, hogy belekapaszkodjék a Krisztus szenvedésébe: az már csillagig érő gesztus, amit nem lehet elfelejteni” – fogalmazott Reményik Sándor.

A vers – közkeletű ez az interpretáció – az erdélyi magyarság számkivettségét, magárahagyatottságát, üldözöttségét is dokumentálja. Szimbolikus jelentésrétegeét első-sorban a helyszín személyes tapasztalatokra is visszavezethető kiválasztása szemlélteti. Székelykocsárd a Kolozsvárról Brassón át Bukarestbe tartó – Európát a Balkánnal összekötő – vasútvonal csomópontja. Itt ágazik ki a székely körvasút, mely a Székelyföldet bekapcsolja az országrész vérkeringésébe. Éltertő József fejtegetései szerint ez a vasútállomás „majd minden erdélyi előtt ismerős, jeles hely”: „Két magyar táj-egység, két erdélyi magyar kultúrcentrum, Kolozsvár és Marosvásárhely között vonattal utazó számára – és ez Dsida idejében csaknem általános – kikerülhetetlen intermezzo, a maga európai–balkáni átmenetiségében. És penitencia is, hiszen a kisebbségi érzékenység pontosan felismeri a mindenkori hivatal packázó szándékosságát abban, hogy a két város, a két tájegység között soha sincs közvetlen járat, és Kocsárdon menetrendszerűen rossz a csatlakozás. Milliő órákban mérhető az a gyötrelmes várakozási idő, amit az elmúlt háromnegyed évszázad során eltöltöttek itt az erdélyi utazók.”

Dsida Jenő 1932. augusztus 10-én későbbi feleségéhez, Imbery Melindához írt levele a versben megörökítettnél is hosszabb és gyötrelmesebb kocsárdi várakozásról tudósít. Annak az útnak a stációit mutatja be, amely a marosvécsi írótalálkozót követő közös havasi kirándulás színhelyétől Kolozsvárig tartott. A legnagyobb csalódás és bosszúság „a kocsárdi váróteremben” várt rá, ahonnan 14 perccel hamarabb ment el a Brassó és Kolozsvár között közlekedő gyorsvonat, mint ahogy ő odaérkezett: „Így délután háromtól éjszaka fél tizenket-tőtig fogcsikorgatva, egyedül ültem cseper-gő esőben Székelykocsárdon, ugyanazon az állomáson, melyről *Nagycsütörtök* című versemet írtam.”

A helyszín kiválasztásában rejlt szimbo-likus jelentést árnyalja és erősíti Erdély 1918-as román megszállásának egyik epizódja is. Kocsárdhoz fűződött a hadjárat egyik fontos, fordulatot hozó eseménye: 1918. december 18-án adta át a magyar hadvezetés egy román ezredesnek a településhöz tartozó, stratégiai fontosságú Maroshidat, amely addig a két ország csapatait elválasztó demarkációs vonalra esett. Ezzel a magyar kormány lemondott korábban követett külpolitikája egyik talpkövééről. A Maros-híd elvesztése nyitotta meg az utat Kolozsvár felé, amelyet pár nap múlva, december 24-én, karácsony vigíliáján fog-lalt el a román hadsereg, ez vezetett el az erdélyi magyar államhatalom megsemmisüléséhez.

A Kocsárd-szimbólummal Berde Mária *Szentségvívők* című regényében találkozhatunk először, melyet a költő az Erdélyi Szépmíves Céh lektoraként még kéziratban olvasott, a kiadó részben az ő véleménye alapján zárkózott el a megjelenetésétől. A mű 1919 és 1922 között játszódik Marosvásárhelyen, egy irodalmi lapvállalkozás sorsát meséli el. Az eseményteremtésben – a szereplők utazásainak szükségszerű állomásaként – előkelő funkciót kap Kocsárd is. A sivár, nyomasztó helyszín végigkíséri a történéseket, őt esetben s mindig a hősök életének valamilyen fordulópontján tűnik föl. „A kocsárdi állomás unalmát olyan fogalomná lehetne tenni az erdélyi életben, mint a sírvavigadást az ősszma-gyarságéban” – állapítja meg az egyik főhős. Szó esik arról a költőről, aki a kocsárdi réten írta meg versét „a hősésben keringő varjakról”. Valaki – épp Erdélybe érkezése délutánján – meglátta őt a mezőn, és elő-ször azt hitte, hogy „öngyilkosságra készül abban az irgalmatlan elhagyottságban”, de „amikor a vessel találkozott, rájött, hogy ez Erdély: művészi ihletet szívni a kietlen, láthatartalan pusztaságból is”. A regény befejezésében – már a folyóirat bukása után – a székelykocsárdi pályaudvaron fut-

nak össze az események szálai, ott várnak csatlakozásra a megkezdett úton és életük határmezsgyéjén a fontosabb szereplők. A regény és a vers Székelykocsárdot meg-elevenítő motívumvilága nyilvánvaló ro-konságot mutat. Berde Móriában föl is támadt a gyanú, hogy a költő tőle ollózta „a nagyszerű jelképet”, műve „utolsó ak-kordjait, a kocsárdi jeleneteket kivette s felhasználta saját írói céljaira”. Bizonyára a rajta esett sérelem ragadtatta ilyen túlzá-sokra, a plágiumvád a műfaji különbségek miatt eleve nem vehető komolyan.

Még határozottabbá válik a versnek az er-délyi kisebbségi léttel összefüggő jelentés-tartománya, ha idézzük második szerkezeti egységének első fogalmazványát:

Testem fáradt volt és nebéz a lelkem, mint aki Erdély földjén balni készül bolondul édes, szép-szép dolgokért s lebínyt pillával sejtí messziről lopdózó, gyilkos ellenségét.

Ezt a változatot elvetette a költő, a végle-ges szövegben a részt az egészhez, az egye-dit az általánoshoz közelítette. A „végzetes föld” így nevezi meg egyszerre Erdélyt és a Getszemáni kertet, „azaz – Kabán An-namária és Mózes Huba szavaival – egy-szerre idéz kétféle – ám ily módon közös vonásokkal egybevilanó – szenvedéstör-ténetet”.

1933 és 1937 között minden korábbinál súlyosabb megpróbáltatások érték az er-délyi magyarságot, holtpontra jutottak az impériumváltozás után eltelt idő ön-szerveződésre, új intézmények alapítására irányuló erőfeszítései. „Tatarescu hosszú miniszterelnöksége – olvashatjuk Mikó Imre *Huszonkét év* című könyvében – a ki-sebbségi magyarság sorsának mélypont-ját jelenti. Alatta vált kormányrendszeré az a kétszínű politika, mely a kisebbségek legkegyetlenebb és pontos tervszerűség-gel végrehajtott elnyomását kifelé szép szavak és humánus elvek hangoztatásával leplezte.” Magyar tisztviselők és alkalma-zottak tömegét bocsátották el, minden közszolgálati ágban újabb és újabb román nyelvviszgát írtak elő, drasztikusan kor-látozták a kisebbségi nyelvhasználatot. A *Nagyváradi* című napilap a magyar hely-segnevek cenzúratilalmára szellemes és beszédes választ adott: 1934 januárjában nevét *Szabadságra* változtatta, és azt hasz-nálta Észak-Erdély visszatéréséig, 1940 őszéig. Két év múlva a folyóiratok címé-ben szereplő „erdélyi” jelző használatát is megtiltották: az *Erdélyi Helikon* címe 1936 júniusától 1937 májusáig *Helikonra*, az *Erdélyi Fiataloké* ugyanebben az időben *Fiatalokra* csonkult.

A magyar tollforgatók ellen valóságos had-járatot indított a cenzúra és az ügyesség. Különösen hírhedtté vált egy kolozsvári sajtóügyszé, Colfescu, aki perek sorát kez-demenyezte magyar újságírók, szerkesztők és kiadók ellen, és többórás vádbeszédeiben – Mikó Imre szavait idézve – „mindig kifejtette sajátos nézeteit a barbár, ázsiai magyarokról, akik a művelt latin faj ősi ellenségei”.

A magyar kisebbséget sújtó megpróbál-tatások ösztönözték Dsida Jenő egyik legismertebb és legvitatottabb versének, a *Psalmus Hungaricus*nak a megírását. Egy-öntetűen tanúskodnak erről a kortársak, például Bíró Sándor, aki a költővel együtt alapítója és tevékeny részese volt az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmának: „Az 1933–37-es elnyomási korszak lelki élményeit legsze-bben Dsida Jenő kéziratban terjesztett híres *Psalmus Hungaricus*a örökítette meg.” Mátrai Béla visszaemlékezése szerint a magyar nyelv ellen irányuló legdurvább és leg-megalázóbb támadás idején, közvetlenül az „erdélyi” jelző használatára vonatkozó tilalom végrehajtásakor, 1936. május 26. és 29. között keletkezett „a kolozsvári sé-tatér szelíd gesztenyefái alatt”.

A költő akkori lelkiállapotát érzékelteti, a vers keletkezésének Mátrai Béla által megjelölt időpontját is hitelesíti Dsida 1936 májusában Imbery Melindához írt levele. Egyik részlete így kesereg: „teg-

nap betiltották, hogy azt írjuk, »Erdély, erdélyi, Bánság, Székelyföld stb.« Azt kell írni, hogy *Ardeal* stb. Most azon mester-kezdünk, hogyan kerüljük ki. Azt írjuk: Transsylvania, országrészünk, az ország magyarulka megyéiben, nálunk, a széke-lyek között, a romániai magyarság és így tovább. Hát ehhez mit szólsz? Már azt sem írhatok, hogy erdélyi vagyok, mert bizony *ardealiané* lettünk.” Egy másik be-kezdésből ugyanaz a kétségbeesés árad, mint a *Psalmus Hungaricus* soraiból, és ha-sonló elszántság, mint Reményik Sándor *Abogy lehet* című verséből. A levélrészlet-ben az említett Reményik-vers néhány kifejezése és címe is föltűnik: „Aztán gondolj arra is, Kicsi Menyasszonyom..., hogy egy sorsüldözött, mindenből ki-fosztott, árva nép gyermekei vagyunk. Szegény nép a miénk, anyátlan–apátlan. És nekünk minden sokkal nehezebb. Szegény magyar fiúk, szegény magyar lányok sorsát osztjuk meg, amikor kínlódunk, és Istenbe, saját erőnkbe, lelki szilárdsá-gunkba vetett hittel várjuk a jobb jövőt, a boldogságot. És nemcsak várjuk, hanem harcolunk is érte, foggal, tíz körömmel, ahogy lehet. Én megkönnyesedő szemmel gondolok erre mindig. S amikor látom azt a sok diplomás magyar fiataalt, aki az éhhalállal küzd, mindig megvigasztaló-dom.”

A *Psalmus Hungaricus* megírása idején ugyanolyan hangulat kerítette hatalmá-ba, mint a *Napkelet felé...* keletkezésekor, csak gondolatai váltak elmélyültebbé és letisztultabbá, költői eszközei tökéleteseb-bé azóta. Ezt a versét is az első világhá-ború tragikus következményei ihlették, a magyarság diaszpóra-helyezete, fenyege-tettsége és pusztulása ellen tiltakozik, itt is megtagadja, az utolsó részben indulatos szemrehányásokkal illeti Nyugat-Európát.

A két vers között ugyanakkor lényegbe-vágó különbségeket is fölfedezhetünk. Fényévnnyire távolodott a *Napkelet felé...* naív és meddő keleti nosztalgijától. Már nem ócsárolja, vonzó színekben tünteti föl, a meghasonlottságban is eszményinek látja az európai kultúrát. A létezés, a megma-radás, az emberi méltóság jogát követeli. Ezeket a legelembib európai és keresztény értékeket. Európát kéri számon Európától Európában: Európát csúfolják meg ott, ahol a kisebbségi jogokat korlátozzák.

Dsida Jenő magyarságtudata, nemzetfél-tése ebben a Kecskeméti Vég Mihály és Kodály Zoltán nevét idéző, fel-feljajduló zsoltárban nyilatkozott meg a legleple-zetlenebbül, a legszenvedélyesebben. Ez az ízig-vérig européer, nyolc nemzet nyel-vén beszélő, Dante terzináiert, Goethe lelkéért, Párizs tüzéért, Velence csillogá-sáért, Firenze képeiért, holland virágo-kért rajongó, pázsitori tájakra menekülő, szemérmes, szelíd hangú költő, amikor – Pomogáts Béla szavaival – elviselhetetlen-lelközödtak a magyar kisebbség szen-vedései, nem tudta többé magába fojtani fájdalomszülte, szeretetdiktálta indulatait, elemi erővel tört föl belőle a felelősség, a szolidaritás hangja nemcsak Erdély, ha-nem egész szétszór, üldözött, megalázott népe iránt. A barbárság felülkerekedése ellen emel vétőt, őt világrész magyarságá-nak összefogását sürgeti.

Minden lehetséges – közvetlenül ki nem mondott – ellenérvet megcáfolva és elvet-ve, korántsem megrendültség és gyötrellem nélkül, de kételytelen elszántsággal vállalja a döntésével együtt járó aránytévésztés kikerülhetetlen kockázatát is: „Lehetsz-e bölcs, lehetsz-e költő, / mikor anyád si-kolt?!” Az élet, a megmaradás joga, a természeti jog előbbre való minden más vívmánynál és adománynál, a bölcsészet és a költészet ajándékainál is. Nemzetéhez való viszonyát az anya és a gyermek viszonyához méri: a gyermeket a szeretet és a hűség megfellebbezhetetlen, eltéphetetlen kötelekei és kötelességei fűzik édesanyjá-hoz. Az emberiség – tanította Dsida első számú költő mestere, Kosztolányi – pusztán fogalmi absztrakció, amely egyedeiben válik megfoghatóvá, minden érték, ami az emberiségre jellemző, helyhez és időhöz kötött: az általános az egyes, a nemzetközi

a nemzeti nélkülü tartalmát veszített, üres szóvá silányul.

E kontextusban érthető meg a versnek az a máig legtöbb félreértést és zavart okozó részlete is, amely népe védelmében kijátsz-sza az utolsó, a legmeglepetőbb, a legkese-rűbb, a legabszurdabb érvet is: „ha bűnös is, magyar / s ha tolvaj is, magyar / s ha gyilkos is, magyar, / itt nincsen alku, nin-csen semmi »de«”. Auschwitz után, mely a kék eget is temetővé változtatta fölöttünk, lehetetlen szorongás nélkül olvasni ezt a vallomást. Természetesen nem a bűnös, a tolvaj, a gyilkos felmentéséről esik itt szó, hanem a feltétel nélküli, minden váddal, megbélyegzéssel, gúnnyal és ellenérvel dacoló sorsvállalásról. Arról a sorsvállalás-ról, ami – olykor fejedelmi göggel – Ady-nál is meg-megszólat. Például – mutatott rá Láng Gusztáv – a *Magyar vétekek biborban* című versben: „Vállalom, ami sorsom, / Vállalom, ami átkom”.

A *Sípja régi babonának* című Ady-vers har-madik strófája – a nemzetkritika fonák és abszurd alkotóelemeként – név nélkül, egyes szám első személyben a Rákóczi-sza-badságharc egyik legkönyörtelenebb ellen-ségét, a magyargyűlölő Kollonich Lipótot idézi: ő akarta először koldusá, aztán rab-bá, végül katolikussá tenni a magyar né-pet, amely – állítólag ez az Ady-strófában felbukkanó, lesújtó ítélet is tőle származik – „Uralkodást magán nem tűr / S szabad-ságra erdemetlen”. A Dsida-vers idézett szemelvénye is értelmezhető az ellenfél kritikájával, a rólunk alkotott torzképpel való színlelt, ironikus azonosulás kifejező-déseként, arra adott dacos, kétségbeesett válaszként.

A *Psalmus Hungaricus*ról a legilletékesebbek formáltak véleményt kevésbé megszüle-tése után. A költő fölolvasta az 1936 nyarán egybehívtot marosvécsi írótalálkozó résztvevőinek. „Mikor befejezte – idézi föl a történeteket Wass Albert –, könny volt mindenki szemében. Ekkor felállt Kós Ká-roly, baradás arcán hullottak a könnyek, odament Dsida Jenőhöz, megölelte és azt mondta neki: »Te taknyos, hogy mersz ilyen szépet írni!«”

Alkotói pályája legszebb emlékeit az ön-életrajzi ciklus többször idézett címadó versében összegzi. Befejezésében patetikus hangon mond halát sorsáért, mely nem-csak iszonyú szenvedésekkel sújtotta, ha-nem a Krisztus tanításaihoz igazodó, „ará-nyos, szépen fejlett, másokat melegítő éler” lehetőségét, a hősies helytállás méltóságát is megadta számára. A megpróbáltatások „kemény acéllá, tűzben ízzított pengévé” edzették, költszetében a fájdalom szépség-gé és embérséggé finomult. Motívumai a kagyló testében szenvedések árán megszü-leltő gyöngy szimbólumát, a Helikon-moz-galom irodalmi kánonját és az azzal való azonosulás gondolatát is magukban rejtik. Ezt az ars poeticát a történelem, a kisebb-ségi lét kihívásai határoztak meg és szente-sítettek. Hangvétele az *Isten oltó-kéese* című Tóth Árpád-verse emlékeztet. A romon nőtt csipkebokor metaforája a bibliai Mó-zes alakját, Kosztolányi Dezso *A magyar romokon* című versét és Reményik Sándor *Romon virág* című kötetét idézi:

Akárki adta, én a sós torok vad szomjával köszönöm ezt a sorsot, a csattogó, kegyetlen ostorok kénjét, a bort ígérő csorba korsót, melyből epét és ürmöt kóstolok, a nagy inézt, a félíg kész koporsót, a csipkebokrot, mely a köszönyöm, romon virágozott. Százaszor köszönöm.

A két utolsó strófában másodsor is föl-idezi a „sajgó, véres ujjal” hazasiető kisfíú alakját, akinek a „réműlt sorsfelismerése” eleve kijelölte számára az utat, megszab-ta választásait. A székre roskadó és két-ségbeesetten zokogó édesapa látványától megriadt gyermek „othagyja leshelyét”, „az udvaron megáll kalaplevéve”, s bár „nehéz szíve majd hogy meg nem szakad”, tudja, hogy „bemenni nem szabad”. Estig a fáskamrában rejtőzik el, egy tönkre ül, ujjá vére „tőcsákba gyúl a porban és szem-étben”.

TERSÁNSZKY ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

Kaiser László

Hatalmas munkásság és közvetlenségében, póztalanságában is, vagy talán éppen azért hatalmas ember a szónak mélységeket és tisztességet megidéző értelmében, divatokkal s bármilyen direkt magyarázatokkal is – Ady után szabadon – „kulturlegényes” unalommal dacoló írásművészet: Tersánszky Józsi Jenő. A mennyiségileg is lenyűgöző, irodalmilag, esztétikailag a legmagasabb szintű teljesítmény talán leginkább a szabadságvágy és maradéktalan őszinteségre törekvés áll. Őszinteség és szembenézés önmagunkkal és hibákkal, tehát valóságos föltérképezése mindannak, ami hazug, torzító és nyomorító... Mindez élvezetes olvasói csemegeként is, valami olyan humorral, bájjal és nyelvezettel, ami csak a legnagyobbak jellemzője.

Tersánszky már indulásakor kész író. Mínta kiterjesztése a közkeletű tényt, hogy költő nem lesz, hanem születik, mert az ő esetében – némi túlzással – a prózaíróra is érvényes. Hiszen alig múlt húszéves Tersánszky, amikor Osvát Ernő fölismeri tehetségét, s nem sokkal később,

1910-ben már megjelenik első novellája, a *Firona* a Nyugatban. 1969-ben bekövetkezett haláláig közel száz kötete jelent meg, lenyűgöző teljesítmény, jó művek és remekművek hosszú-hosszú sora, köztük a legendás *Kakuk Marci*; *A céda és a szűz*, a *Legenda a nyúlparikásról* vagy éppen a *Misi Mókus kalandjai*. S ha már legenda: legendás alak volt életmódjával és tartásával, szokimondásával, függetlenségének megőrzésével.

Munkásságában számottevő súlylyal szerepel az első világháború, úgy is mondhatni, Tersánszky több szálon kapcsolódik ehhez az első, rettenetes világháborúhoz. Ha életét vizsgáljuk: a fiatal író valami furcsa kíváncsiságtól és virtuskodástól hajtva 1914-ben önkéntesként bevonul. Négy évig katona, előbb Galíciában szolgál, aztán a déli hadszíntérre, Isztriába kerül, majd követezik Isonzó, Piave – a nevek önmagukért beszélnek. 1918 őszén olasz fogság vár rá, s csupán 1919 augusztusában ér haza. Ennek a néhány évnek kiemelkedően fontos irodalmi vetülete van. Ekkor készül naplója, illetve leveleket küld a Nyugatnak: jelentős szépirodai értékeket fölmutató helyzetjelentések, rezignált, mégis pengeéles, kiábrándultságot mutató megállapítások. Egyértelműen fogalmaz: „*A rablógylkos, aki pénzért ül, akár hogy gyerekeinek vagy magának javait gyarapítsa, ugyanazt cselekszi, mint egy nemzet, amely háborúzik. De a háború még valamivel becselenebb, mert nem az éhes tömeg dolgoz, hanem piócái.*” Oda jutott el, ahol Ady az

első pillanattól fogva volt: a teljes elutasítás! Számos novellája és kisregénye foglalkozik a háborúval, utóbbiak közül kevésbé jelentős az érzelmes *Hát eljött mégis, meglátja*, a Galíciában játszódó dokumentatív *Reköttes* és a groteszkbe hajló *Halott bakancsa*. Kiemelkedően jelentős három háborús témájú mű: a *Vizontlátására, drága*; *A margarétás dal* és az *Egy ceruza története*. Külön érdekesség, hogy egy kivételével mindegyik a háború után született, a sokak által legjobbnak, netán remekműnek tartott *Vizontlátására, drága* pedig 1916-ban.

Nézzük először az 1938-ban íródott, de csupán tíz évvel később, 1948-ban megjelent, *Egy ceruza történetét*. Milyen bravúros ötlet: a címszereplő a ceruza, amely életben tollforgató, a háborúban tartalékos főhadnagy Kabarcsik Gyulánál van. Persze másutt és másnál is megfordul, a ceruza sorsa és vándorlása lehetőséget ad, hogy képet kapjunk a bomlófélben levő Osztrák–Magyar Monarchiáról és az ismert piavei ütközetről. S mindenről a ceruza mesél és mesél. Ó a krónikás: a harctereket is megjárt Tersánszky élményeinek tolmácsolója... Más élmények és emlékek rögzülnek a két, a maga korában merésznek tartott, erotikával átitott kisregényben. Ezekben a háború kevésbé közvetlen van jelen, inkább hozzásegítenek a nőalakok szexualitásának hiteles ábrázolásához. Ősztön és társadalom, ősztön és külvilág elválaszthatatlan, az alkat maga a sors, és: van mozgáster

és még sincs. Nem véletlen, hogy Németh László éppen az „ősztonélet misztériumát” hangsúlyozza az 1929-ben megjelent *A margarétás dal* esetében. Ennek a kisregénynek főszereplője vágyait és a testi szerelmet egyértelműen vállaló Natasa, másképpen Sa, s ez az érzékiség-től fűtött lány Nagy Ferenc újságírónak beszél férfiatól hevített és szabdalat életéről, hazugság, képmutatás nélkül. A háborús háttér mintegy katalizátorként segít hozzá egy sajátos női sors és természet megismeréséhez, s a háború az oka annak, hogy éppen azt a valakit nem kapja meg Sa, aki mellett nem kelene más. De – kicsoda életigenlő alkotói ötlet a végén – az újságíró hasonlít az elesett férfira, vigasz ez, s remény.

Végül, tudatosan a végére hagyva a sokak által leginkább ismert, a megjelenése idején már Ignótustól Adyig oly nagy tartott kisregény, a *Vizontlátására, drága*. Kétségtelenül egyik legjobb könyve Tersánszkyknak, egyben cáfolata annak az irodalmi tévhitnek, hogy az írói, művészi pálya feltétlenül – úgy mond – fejlődés, fokozódó „minőségtermelés”. Van ilyen is meg olyan is. Ezernyi példa bizonyítja a filmetől a festészetet át az irodalomig, hogy a korai mű jobb, erősebb töltésű, mint a későbbi. Nincs, nem is lehet egyértelmű recept. Az bizonyos, hogy Tersánszky a *Vizontlátására, drágával* igen jelentős magaslatra jutott, mára, kellő irodalomtörténeti távlatból nézve és olvasva a művet egyértelmű, hogy egyik legsikerültebb alkotása. A három részből

álló kisregény, háborús mű, ebben sem direkt harctéri eseményeket ábrázolva, kisméretű társadalmi tablót, egyben hiteles lélekrajz és ősztonvilág, amelyre meghatározóan hat a kor összevisszasága és amorálisága. A frontvonalak melletti kisvárosban a lengyel polgárlány, Nela nem csupán szerelemre lobbant az ellenfélnek minősülő orosz katonatiszt iránt, hanem vad érzékisége sodorja és viszi önmaga számára is ismeretlen, de mégis vágyott világba és életmódba. Igen, van ilyen, Tersánszky használja találón az „élvsóvár” szót. Nem csupán a háború fátyom itt, de az emberi természetben benne rejlt sürgető vágy is. A győztes idegen, az orosz tiszt kétszeresen is győztes, az önmagával szembenéző és önmagát vállaló lány is – minden veszteség ellenére. Ezt a felismerést erősíti és íróilag hitelesíti a kisregény vallomások jellege, egész pontosan a lány vagy inkább már érett nő első személyben rögzíti a vele és benne történeteket.

„A világ kint haddal tele, / De nem abba halunk bele” – írta paradox módon, de a végső lényegre megfogalmazva a kortárs Balázs Béla librettójában. *A kékszakállú herceg várát*, Bartók korszakos remekművét két évvel a *Vizontlátására, drága* megjelenése után, 1918-ban mutatták be. A személyiségvédelemre, vagyis az önismerttel bíró szabadság fontosságára figyelmeztet az opera halálos komolysággal, ahogy Tersánszky egész életműve, így háborús témájú írásai is – látszólagos könnyedséggel, humorral együtt.

SZEMÉLYES HANGON BABITS MIHÁLY HÚSVÉT ELŐTT C. VERSÉRŐL

Bakonyi István

másról szól, mint a húsvéti feltámadás. Támadás ugyan volt benne, és fel is kelt a nép, hogy aztán teret nyerjen a vérengzés. Új világrend is született általa. Ez a világrend ugyan sokáig élt, de a feltámadás hatásához nem fogható.

Babits Mihály verse azonban éppen a minden korban föllelhető vérengzés ellen szól, elképesztő erővel. De hadd tegyek még egy kitérőt! Kezemben a költő összegyűjtött verseinek 1971-es kiadása, a Szépirodalmi Könyvkiadó Magyar Helikon sorozatának köteteként. A *Húsvét előtt* szövege hiánytalan. Ez persze így természetes, ám van azért itt néhány furcsaság. Idézet az *Utószó*ból: „Gyűjteményünk nem tartalmazza a költő néhány olyan versét, amely irredenta hangjával sértené a szomszéd népek nemzeti érzését.” Ezért maradt ki pl. a *Vásár*, a *Csonka Magyarország* vagy az *Erdély*. A legdurvább viszont az, hogy más versekből versszakokat vett ki a cenzúra. A *Dal az esztergomi bazilikáról*, a *Hazám* és az *Ezerkilencszáznyven* esett így áldozatul. Elégé gyalázatos ez a megoldás, és bőven belefér az akkori, „aczelos” kultúrpolitika álságos világába.

Csupán azért idéztem a fentieket, mert más szempontból a *Húsvét előtt* sem követei azokat az eszményeket, amelyek kizáratták ama verseket és versszakokat. Igaz, itt nincs szó Trianonról vagy éppen a szomszédos népek önértetéről. Ám szó van a minden áron való békevágyról, ami élesen különbözik a szocializmusban

oly annyira kedvelt békeharctól vagy az ugyancsak sokat hangoztatott „igazságos háború”-féle elképzelésektől. Babitsra ugyanis az jellemző, ami a legtisztább értelemben vett kereszténység és Jézuskövetés lényege: irtózik minden erőszakotól és kegyetlenségtől, és hirdeti az erőszakmentességet, a szeretetközpontságát és a megbocsátás mindenekfölöttiségét. Azt is mondhatjuk, hogy a pacifizmus himnusza is lehetne a *Húsvét előtt*.

Persze sok minden „történik” ebben a versben, mire eljut a „Ki a bűnös, ne kérjük...” megfogalmazásáig. Hatalmas íve van a műnek, és minden részlete tele van rendkívül szemléletes képi világgal és dinamizmussal. A címben szereplő nagy keresztény ünnep is rendkívül fontos, hiszen a jézusi út legkiemelkedőbb pillanatát idézi. Ennek a nagypénteknek a következményét, ami nélkül érthetetlen lenne a keresztény tanítás. Ahogy Jelenits István látja: „... a nagyszombati harangzúgással zárul, s nem véletlenül, nem mellékesen mutat a feltámadás ünnepére, miután a nagypéntek misztériumán is végigvezetett.” (Jelenits István: *Miért nagy vers Babits Mihály Miatyánkja? Album amicorum. Szőrényi László LX. Születésnapjára*. MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007. 821.) A nagypéntek misztériuma itt a háborús passzióban realizálódik.

Sokan foglalkoztak már ezzel a jelentős művel, bármit is hozzátenni nem csekély vállalkozás. Lendületére, iramára, fel-

kiáltásaira, feszültségére is fölfigyeltek már. Vilcsék Béla pl. ezt írja: „...hetven soros, halmazsokkal, közbevetésekkel telített, zökkenett jambusi áramlást fegyelmel harminc soros, rigmusszerű ütemhangsúlyos zárattal...” (Vilcsék Béla: *A modernitás alakváltása*. www.jamk.hu/uj/forras/0809_14.HTM) Igen, így van. Már a hangütés is ezt ígéri: „S ha kiszakad ajkam, akkor is, / e vad, vad március évadán, / izgatva belül az izgatott / fákkal...” És így tovább. Érdekes a „vad” jelző március elé tevése, s ezáltal már valami egészen feszült és drámai gondolatsort készít elő a költő. Megjelenik a „szörnyű malom” képe, ebben pedig könnyű észrevenni Vörösmarty Mihály hatalmas művének, *A vén cigánynak* a hatását. S ha igaz az, hogy a nagy romantikus költő képi világa, teremtettsége előrevetíti a huszadik század modernizmusát, akkor fordítva is igaz, hogy Babits dinamizmusában akár romantikus elemeket is láthatunk. Nyelvhasználatában, stílusában éppen úgy, mint az erőteljes emóciókban, a hullámlásban, a lendületben. Persze különbözik is az előző század hangvételeitől, és egyértelműen kimutatható benne pl. az expresszionizmus számos eleme. Ahogy Sipos Lajos látja: „A kései szimbolizmusból átlép a maga egyéni előexpresszionizmusába, melynek egyik, nem deklarált jellegzetessége az avantgárd új szemlélet- és formakeresése...” (Sipos Lajos: *A megismerés új és újabb útjai*. www.kortarsonline.hu/regiweb/sipos.htm)

Ezeket a sorokat éppen húsvét előtt írom. A csönd szombatján. Esik az eső, a frissen nyírt füvet öntözi. A feltámadásra emlékezés előtti órák. A passzióval mögöttünk. Az imént hallgattam egy műsört arról, hogy Kádár pribékjei meg 1957 karácsonya előtt vertek halálra egy 26 éves katolikus papot. Brenner János annyi volt, mint Petőfi 1849-ben. Hiszen a történelem folyton ismétli önmagát.

Ám hadd idézzek föl egy, a Babits-vel kapcsolatos személyes emléket is! 1965. november 7-én, a kötelező ünnepen a bodajki általános iskolában Ruprecht

Ottó osztályfőnököm és magyartanárom ezt a verset mondta el velem, az akkor nyolcadikos fiúval. Babitsot a „nagy októberi szocialista forradalom” évfordulóján... Csak később értettem meg, hogy ez bizony tett volt, ha furcsa is... A *Húsvét előtt*nek köze nincs a lenini forradalomhoz, vagy ahogy egyik újabb történelemkönyvben olvastam, a bolsevik puccshoz. Bár, ami a kort illeti, dátumban nincs hozzá messze, hiszen a vers 1916-ban született. Akkor, amikor tombolt az elsőnek nevezett világháború, és egy évvel később Szentpéterváron is történt valami fontos esemény. Ám az a puccs, vagy forradalom valami egészen

A fentiekből is láthatjuk, hogy egy-egy nagy költő, valamint egy-egy nagy mű esetében óvakodnunk kell a skatulyázástól, hiszen egyértelműen látszanak a kölcsönhatások, a folytonosság és a megújulási szándék megnyilvánulása. Így, együtt, és egymást erősítve, kiegészítve. Babits tudatosan vállalta a folytonosságot, az egymásra épülést. Tudós költő, poeta doctus volt, aki behatóan ismerte a magyar és az európai irodalom rezdüléseit, változásait. Ez a verse is sajátosan magyar, és sajátosan európai. Egy keresztény humanista morális üzenete minden korhoz, minden kor békét akaró, vagy éppen barbár emberéhez. Mindezt igen hatásos költői eszközökkel, versbeszéddel éri el. A végső vágyak kifejezése előtt már-már ... az önkívület csúcán szilánkokká hasadt versbeszéde... az expresszionista szóköltészet rokona." (Rónay György: *Babits Mihály költészet.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. 503.)

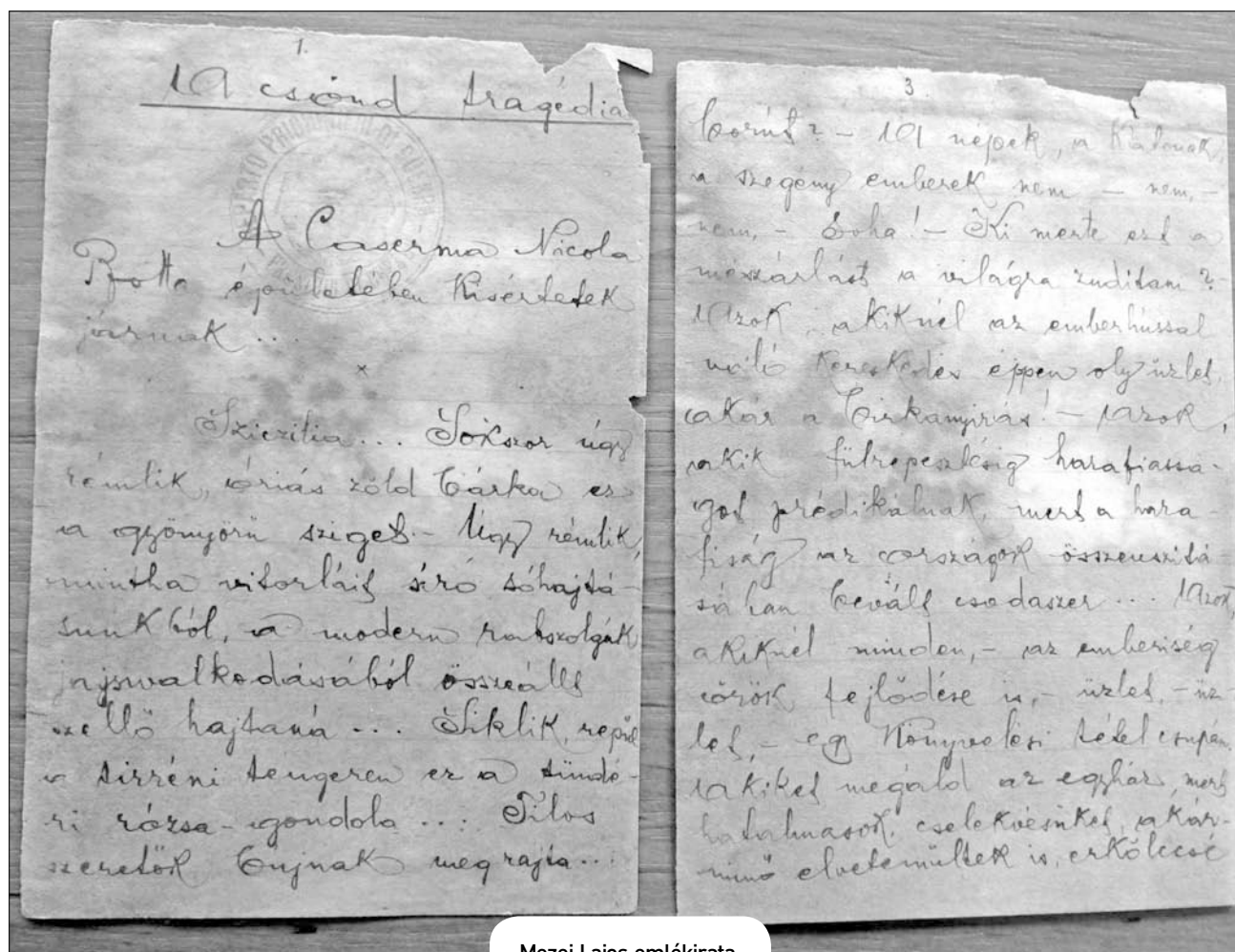
Amint mindeközben az ironia sem idegen a költőtől, hiszen pl. ezt olvassuk: „Van most dicsérni hősöket, Istenem! / van óriások vak diadalmaid / zengeni...” Jól tudjuk, hogy abban az időben sokan megrészegültek a háborús uszítástól, bedőltek a demagóg szólalomnak. Babits Mihály éppen úgy nem tartozott közéjük, mint Ady Endre sem, aki ugyan-csak egyértelműen szállt szembe írásában az öldöklés esztelenségével. Ez a két költő valóban ember tudott maradni az embertelenségben. A *Húsvét előtt* ugyanakkor azt is igazolja, hogy az ilyesfajta magatartás legbiztosabb alapja az istenhit, és arra az alapra építhet a békeség óhajtása.

Bár az is igaz, hogy a múlt század vége felé más szellemi áramlatok is rokonságot mutatnak mindezzel. Gondoljunk csak a „Make love, and not war!” – féle kívánságokra, a vietnámi háború idején kibontakozott szabadság-mozgalmakra, vagy akár a hippik életfelfogását is idézhetjük. Említhetjük a híres musical, a *Jézus Krisztus Szupersztár* vagy a *Hair c.* film tükrözte rokon felfogást is. Látható tehát, hogy a művészet minden korban fölemeli hangját a háború, az öldöklés és a pusztítás ellen, legyen szó akár zenéről, képzőművészetről vagy irodalomról.

Nincs itt semmiféle ambivalencia, semmiféle kétség. Van viszont az „ültessük virágot” vágya. A virágnak, mint ősi jelképnek a jelenléte. Miként később József Attilánál is láthatjuk, hogy: „ha elpusztul a világ, legyen a sírjára virág”. Az eredet akár az *Ómagyar Mária Sivalomig* is visszavezethető. S a „Ki a bűnös, ne kérjük...” – féle távolság is elmegy. Mindez bizonyára sokak számára vitatható, hiszen alapjaiban különbözik a világi és a jogi igazságszolgáltatás mércejétől.

Hiszen a bűnösöket meg kell büntetni, sőt, szélsőséges, és sokak által kívánt végső megoldásként akár halállal is kell őket sújtani. Csak hát a bűn fogalma sem azonos a hit és a világ rendszerében. És ebben a világban sem gyakori az a fajta emberi-költői magatartás, ami a *Húsvét előtt* szellemi háttérben húzódik meg.

Ezeket a törekvéseket erősíti és igazolja a mű minden egyes mozzanata, íve, költői eszköze, nyelvezete és stílusa. A „... ha kiszakad ajkam, akkor is...” – től addig,

Mezei Lajos emlékirata

hogy „adjon Isten bort, buzát, / bort a feledésre!” Ebben a végkifejletben aztán sajátosan magyar jelképek is előkerülnek: a magyar világ és természet jól ismert elemei. A bor akár biblikus szimbóluma vagy a kenyeret adó búza emlégetése. A nemes ital éppen úgy lehet egy ünnepélyes, magasztos szöveg szereplője, mint az ugyancsak ünnepet, az aratást

idéző növény jelenléte. És mindkettő erőteljesen kötődik a magyar élethez, a magyar szokásokhoz és hagyományhoz. Hasonlókat mondhatunk az „adjon Isten”- féle kívánságtól, köszönetről. Babits kiváló költőutóda, Nagy László híres verse is eszünkbe juthat.

A szimbólumok, a motívumok tehát to-

vább élnek, és lesznek esztétikai értéket hordozó erők. Át az évszázadokon, át a történelmi időn. A *Húsvét előtt* többek között mindennek a szép és maradandó bizonyítéka.

(Elhangzott Székesfehérváron 2014. május 27-én, a Vörösmarty Társaság nagytermében rendezett Babits-emlékülésen.)

ADVENTI LÁTOGATÁS

Áron Attila

Jó néhány éve már szokásommá vált, hogy ilyenkor, Szenteste közeledtével, fölkeresem öreg barátomat a kis horgásztanyáján. Őt csak Mihály úrként ismerik arrafelé, ami azért nem meglepő, mert jó ideje már, egyedüli állandó lakosként él az egyébként ilyen-olyan hétvégi házakkal megrakott vízparton. A családjáról magam sem tudok többet, csak amit ő mesélt, az pedig csak annyi, hogy feleségét jó tizenöt éve eltemette, és van egy lánya, aki férjhez ment egy amerikaihoz, s azóta nem látta, csak néha érkezik tőle egy-egy levél a tengeren túlról. Egy ilyen levélből tudja azt is, hogy van egy szép, fiú unokája, aki immáron a tizedik életében is túl van. Mihály úr a gyermek és szülei bekeretezett fényképét a feleségével és lányával öt együtt ábrázoló, gondosan bekeretezett képpel, féltett kincsként őrzi az ágya mellett a kisserényen. Ő maga akkor vált meg lakótelepi lakásától, amikor a fiatalok – minden előzetes bejelentés nélkül – elhagyták az országot. Akkor vette meg a vízparti telket, amire jószerevével egyedül építette föl a kis házat, ami eltérően az általában errefelé álló építményektől, téglából épült és teljesen téliesített volt.

Érkezésem idején a szenteste napjára esett, és a buszról leszállva, hónom alatt egy üveg jófajta vörösborral, máris irányt vettem öreg barátom tanyája felé. Az út a buszmegeállótól, ilyen téli időben sem volt több tíz perc gyaloglásnál. Látóvolságba érve észrevettem, amint öreg barátom a ház mögé megy, a faskamrához, valószínűleg azért, hogy egy ölnyi tűzre való fát szedjen össze. S nem is tévedtem, mert ahogy az ajtón beléptem, úgy találtam a kis cserépkályha előtt térdelve, amint épp néhány hasábfát tuszkolt be annak az ajtaján.

Miután régi barátokként megölelve üdvözöltük egymást, szó esett a késő őszi

haljárásról, arról, hogy az idén még nem törték fel a környéken senki tanyáját s ez jó hír volt. A kályha ontotta a meleget, amire szükség is volt, mert pár napja nagy hideg köszöntött ránk. Hó nem volt egy szem se, csak a borús, sötétszürke fellegektől terhes, összevissza forgolódo ég, egészen olyan volt, mintha haragudna valamiért.

– S látod, ez az idő is! – mondta Mihály úr az ablak felé útvá a fejét – Mert ha havat nem hoz, legalább ne itt lógnánk ránk ezt a sok rossz felhőt, mert milyen más az ember kedve is, ha a fényes nap sugaraiban fűrdetheti az arcát... – na meg persze, arról nem is beszélve, milyen más a kapás! S hiszen te azt tudod úgy-e, hogy a csuka is jobban szeret szép tiszta időben enni. Mostanában – ha jól számolom, már vagy tíz napja is van, hogy le sem mentem a vízre.

Így terelgettek az időt békeességben a szép nyári közös horgászélményeket is felidézve, közben rendesen időt szentelve a nagyvilág s benne országunk ügyes-bajos dolgainak is, ahogyan mindig megtettük. Szenvédéllyel, ugyan, de nem indulatosan, inkább csak úgy, ahogyan a magunkfajta beleszólási lehetőséggel bíró emberekhez illik, s akik már elég bölcsnek hozzá. Közben jófajta házi kolbászt és sonkát haraptunk a jó bor mellé s nem vettük észre az idő múlását. Pedig a gomolygó szürke felhők mögött már lassan lemenni készült a nap, amikor Mihály úr hirtelen felállva az ablakhoz lépett.

– Gyer' csak ide te is – intett magához –, azt nézzed, hogy esik a hó!
– Látom innen is jól – mondtam – mégis, fölállva mellé léptem az ablakhoz.

Hatalmas nagy pelyhekben, szinte átláthatatlan sűrűségben hullott. Néhány

percig némán, szinte megbabonázva bámultunk a kinti, lassan fehérbe öltöző világra.

– Csak megmaradna szentestére is – mondtam csendesen.
Néhány perc telt el teljes csendben, amit aztán ő szakított meg:
Igen. Szentestére, ha megmaradna... az nagyon szép volna.

Csak éreztem, nem tudtam, hogy most nem szabad megszólalnom, mert valami fontos dolog még nem hangzott el, valami még jönni fog ezután. S nem csalódtam, mert öreg barátomtól midig számíthattam egy jó kis történetre. Így folytatta:

– Tízéves lehettem, s addig igazi nagy havat alig láttam, de legalább is nem emlékszem rá. Akkor télen, éppen szenteste

ugyanilyen hatalmasan szép hóesés volt. Várakozva néztem föl rá, s azt vettem észre, hogy meleg barna szemei különös fényrel ragyognak. Sajátosan bensőséges, szelíd és valami mosolygós büszkeség-félet is magában hordó derű áradt belőlük, olyan, amit csak valami nagy-szerű, emlék felidézése csálhatott elő.

– De hogy az elején kezdjem, nekem volt egy csudálatos nagyapám, bizony. Hozzám hasonlóan, a feleségét, akit mérhetetlenül szeretett, korán elvesztette s így édesanyámat annak kislány korától egyedül nevelte. S úgy szerették egymást, hogy az egész faluban, nagy tisztelettel és a szeretet példaként emlegették őket.

Kis szünetet tartott itt Mihály úr; megigazította a tüzet, majd visszaülve az asztalhoz két hosszú kortyot ivott a borból.

Aztán így folytatta:
– Tán nem is volt olyan este, hogy ne jött volna be a szobámba s ne mesélt volna egyet. S te jó Isten! Megnyílt a mesebirodalom kapuja, és csak áradt felém a sok csodálatos történet, hol a csudafurulyáról, János Vitézről, vagy Toldi Miklósról, s ki tudja hány, maga által kitalált csodatevő harmadik fiúról, a sárkányokról és az angyalokról, meg a gonosz boszorkányról, a táltsokról és mindenféléről az üveghegyen innen és túl. Nagyon szerettem, amikor mesélt, ma is eszembe jut az arca és a vastag erekkel teli keze, ahogyan mese közben hol fölemelte, összekulcsolta, vagy éppen megszorította az én kezemet. Mindennél jobban megragadt azonban bennem egy közös játékunk, amit gyakran játszottunk, s amit neked el akarok mondani. A dolog úgy kezdődött, hogy egyszer megkérdeztem tőle: „Mondd nagyapam, te honnan tudsz ennyi mesét?” Mire ő azt válaszolta: „Hohó, hát az aztán nagyon egyszerű. Ha szükségem van egy mesére, fogom magam és elröpülök Mezőseországra. Ott aztán van annyi, hogy ihaj! Csak választanom kell. Bizony.” Erre én hitetlenkedve azt mondtam: „De hiszen neked nincs is szárnyad!” Mire ő: „Van az! Mán hogyne vóna! Itt van, ni, most is rajtam van, nem látod?” – és szélesen kitarva, megemelgette oldalát a két karját. Én előbb némán bámultam aztán mégis kitört belőlem a hitetlenkedés és nevetve mondtam: „Ugyan te becsapsz engem! Igaziból nincs is szárnyad!” Nagyapám felháborodva nézett rám. „Dehogyan nincs – mondta nagy komolyan –, csak gondolatban.” Ez aztán tényleg meglepett, s csak bámultam rá nagy szemekkel. Ő pedig így folytatta: „S ahhoz, hogy meglásd, nem kell más, csak erősen rá kell gondolni, úgy is szoktuk mondani, hogy odaképzéljük. S azt, amit akarsz. Lehet kerecsensólyom, vagy fecske, de lehet pillangó szárnya is.

B. Nagy István harctéri naplója és a benne talált fotók

Vagy bár akármilyen, amire éppen vágyódom. Tegyük csak gyorsan egy próbát! Ugye tudod, hogy milyen a fecske szárnya?” „Persze, hogy tudom, hiszen nagyapa eresze alatt is fészkel minden évben” – válaszoltam. „Nahát – mondta ő –, akkor most képzeld magad elé a fecske szárnyát. Jó erősen gondold rá, hogy szinte lássad, s egészen közelről nézzed, hogy az olyan nagy legyen, ami engem is el tud repíteni.” Nekem ez egy pillanatról nehézséget sem okozott, s bár némi csalafintaságot sejtettem a dologban, de kétségtelenül láttam, vagyis inkább csak tényleg oda tudtam képzelni a fecskeszárnyat és pedig éppen úgy, ahogyan azt a nagyapám mondta. „Látom, nagyapa!” – kiáltottam, s kacagtunk együtt, miközben ő egyre csak emelgette a karját, mintha felszállni készülné, és kérte, mondjam el, hogy milyen is az a szárny. Én pedig játszva az új játékot, pontosan leírtam, milyen is az az embernyi-méretűre növekedett fecskeszárny.

Hiszed-e? – nézett rám kérdően a barátom.
– Már hogye hinném! – kiáltottam nevetve. – Mire láthatóan megnyugodva folytatta.

– Attól kezdve aztán szinte nem telt el

nap, hogy valamilyen formában elő ne került volna ez a mi játékunk. S odáig ment, hogy az ágyam előtti szőnyegen lejátszottuk ketten, persze csak gondolatban, János vitéz csatáját a franciákkal, amiben én voltam a János vitéz és nagyapám mindig egy francia katoná. Nagyapám csuda dolgokat talált ki, egyszer például, azt mondta, gondolom oda őt a templom tornyára, de nem akárhogy, hanem úgy mintha kakas teste lenne és csak a feje volna emberből. S hogy megkönnyítse a dolgomat még kukorékolt is hozzá. Közben persze végig csak kacagtunk, és kacagtunk.

Annak az évnek az adventjében aztán meghalt az én nagyapám, egy héttel karácsony előtt volt a temetése. Az én édesanyámat azokban a napokban többször is láttam sírni és máig emlékszem arra a torokszorító érzésre, ami olyankor a hatalmába kerített és arra kényszerített, hogy elbujdossam valahová a szobám rejtekébe. Aztán elérkezett szenteste napja és késő délután, szinte éppen úgy, mint ahogyan ma is, leesett az első hó. S ugyanilyen, mint ez a mostani, sűrű nagy pelyhekben zuhogott alá, a szél mozdulni sem mert, a táj némán és várokozón meghajolt Hó apó előtt, s boldog örömmel fogadta a hópelyhekből laza

puhaságba szövődő meleg takarót a föld. Amikor aztán este lett, megérkezett a Jézuska is. Nálunk akkor az volt a szokás, hogy egészen a kis harang megszólalásáig édesanyám sem láthatta a földszített fát, azt édesapám maga, egyedül intézte. Most, ahogy a kis harang, csengő hangon megszólalt s kitarult a nagyszoba ajtaja, elénk tárult a csodálatos színekben és fényben úszó nagy varázslat, a karácsonyfa. Az első percek szikrázó gyönyörűsége, a lelkem legmélyéig hatoló fennkölt szépség, az áradó csoda minden más elsöpört, csak a karácsonyfa volt és semmi más. S akkor a *Mennyből az angyal* muzsikája éppen a végéhez érkezett, édesanyám hangját halottam, amint azt mondja:

- Bárcsak ő is velünk lehetne... – s fölneztet a könyvespolc felé, ahol nagyapám bekeretezett fényképe állt. Mintha az idő is töprengve megtorpant volna, merre is kell mennie, olyan súlyos, nagy csönd lett hirtelen, csak az édesapám által meggyújtott csillagszórók hangja hallatszott még egy kis ideig.

Akkor én a szememet elvonva édesanyámról, odaképzelttem, s a fa legalsó ágai közt, szinte azonnal meg is pillantottam a nagyapám arcát. Erősen ráncos

homloka, sűrű teljesen fehér szemöldökei alatt ugyanaz a derűs tekintet sugárzott, huncut mosoly ült a szája sarkában, mint amikor játszani szoktunk, és egyenesen rám nézett, mintha várt volna tőlem valamit. S hirtelen elhatározással, a karácsonyfára mutatva, felkiáltottam:
– De hiszen itt van!

Szememet édesanyámra emelve láttam, hogy párás tekintete értetlenül, csodálkozva mered rám. Kissé elbizonytalanodva, csendesen hozzátettem:

– Hát csak úgy ... gondolatban, ... tudod, képzeletben.

S akkor, ahogyan rám nézett az én édesanyám, azt soha nem fogom elfelejteni. Azokból a gyönyörűen párálló nagy barna szemekből éppen könnycseppé formálódva tört elő az emlékező fájdalom, de ezzel egy időben gyönyörűen elmosolyodott, de úgy, hogy az arca mégis inkább komoly maradt. Megölelte magához szorított és én azt éreztem, hogy úgy néz rám, mint egy felnőttre és most nagyon, de nagyon szeret engem.

Barátom itt megállt az elbeszélésben, fejét mélyen lehajtva lehunyt szemmel, mozdulatlanul merevedve ült.

Sokáig egyikőnk sem szóltam semmit.

Kicsit később, óvatosan, hogy zajt ne csapjak, fölkeltem, és gyorsan elköszöntünk, közben boldog új esztendőre kívánva egymásnak. Szokásától eltérően, barátom nem kísért ki a kiskapuig, sőt még a ház ajtajáig sem, amit miközben becsuktam magam mögött, visszapillantva láttam, hogy barátom, párás szemét ismét a karácsonyfa alsó ágai közé ejtve, visszahuppan a karszékébe.

Súlyos érzelmekkel küszködve érkeztem a műúthoz, ahonnan épp lekanyarodott a murvás útra egy nagy széles személyautó kaliforniai rendszámmal. Hitetlenkedő csodálkozással bámultam a benne ülő harmincöt év körüli fiatalembert, aki az autót vezette, és a mellette ülő fiatalasszonyt. Kettejük közt a hátsó ülésről, egy tízéves-forma fiúcska feje kandikált ki.

A hó meg csak hullott, egyre zuhogott és az én lelki szememben, hirtelen megjelent, egy teljes szépségében tündöklő, sziporkázó karácsonyfa, aminek alsó ágai közül, rám mosolygott egy ősz öregember, akít azelőtt sohasem láttam, mégis oly ismerősnek tűnt.

NON OMNIS MORIAR

Kósa Csaba

Hársfák

Tizenyolc hársfa áll vigyázban az andrásfai temetőben, a templomhoz vezető út mentén. Ott állnak már több mint nyolcvan esztendője. Lombot zúgató hatalmas fákká lettek; az égre törnek, mióta földbe tették őket.

Mióta a diákjaival a földbe tette őket a nagyapám, hogy emléket állítson az első világháborúban hősi halált halt andrásfai férfiaknak, legényeknek. Csak ebből a kicsiny, ezer lelkes vasi hegyháti faluból tizenyolcan estek el.

Kocsis János nagyapám nem esett el. Ahogy ő mondogatta, míg élt: a Jóisten alácsúsztatva a tenyerét, és kimentette a vérfürdőből. Golyó találta a doberdói fronton vívott elkeseredett harcokban, az orvosok menthetetlennek nyilvánították. Átlőtt veséjével hazaküldték meghalni.

Ady Endre ekkoriban siratta el a Mesebéli Jánosokat:

„Bajban van a messze város,
Gyűrűközni kell a Halállal:
Gyűrűközz, János, s rohanj, János.
[...]
Kellesz a nagy arénára
Akkor is, ha életednek
Életed lesz majd az ára.”

Mesebéli Kocsis János hazajött a gyűrűközésből, a rohanásból, és a Vasi hegyháti dombok között csodával határos módon meggyógyult. Legalábbis egy időre, mert végül, 1940-ben egy hirtelen vesegyulladás vitte el.

Am bő két évtizedet mégis neki ajánlékozta az égiek: visszaállhatott az andrásfai iskola dobogójára. Családot alapított, a tanítás mellett gazdálkodott, ahogy akkoriban a néptanítók éltek. Megalapította az iskola kicsiny könyvtárát, amelynek aztán féltett kincse lett *A nagy háború írásban és képen* hét kötete.

És felállította a hársfasort a temetőben. Hősi emlékmű helyett. Doberdó poklából és az első világhábo-

rús frontokról tizenyolcan nem jöhettek haza Andrásfára. Átütötte őket a szurony, földbe temette őket a légnyomás. Vagy fogságban haltak meg.

Már nem tudják az egyébként folyvást fogyó faluban sem elősorolni mind a tizenyolc nevet. Egy-egy unoka, dédunoka tétován emlegeti a család halottját – ám valahogy csak akként, mint a mesében. Hol volt, hol nem volt, volt egyszer...

Csak a hársfák zúgnak még, amikor nekik fészül az őszi szél. Valamikor, a két világháború között kis réztábla volt a derekukon: minden fa egy-egy hősi halott emlékéét őrizte. Vasárnap délelőttöként, misére menet e sorfal között vonult el a falu népe. A büszkeség megemelte a mellkasokat, a gyerekszem megmelegedett a nevéken. Ahogy az iskolában tanulták néptanító nagyapámtól, nagyanyámtól Vörösmarty Mihály szavait: emlékek nélkül népeknek múltja csak árnyék.

Eleink akkor még tudták, hogy az emlékezés nemcsak kötelesség, sokkal több ennél: az önértetet, az önbecsülést éltető megtartó erő.

Otthon járva a faluban, virágot tesztek nagyapám sírjára. Neki van megjelölt nyughelye, testét hazai föld fogadta be. Ám a haza nem tértek, a tizenyolcan idegenben alusznak. Sírhalmluk, ha volt is, rég behorpadt, keresztfájuk, ha a fejükhez ütötték is, rég elkorhad.

De a fák, a vigyázban álló andrásfai hársfák élnek. Mind a tizenyolcan. Ha a réztáblákat le is parancsolta a derekukról egy hálátlan kor.

Csak az ember felejt, ők nem.

Hősök temetője

Nem halunk meg egészen. Ahogy Horatius reánk hagyta: „Non omnis moriar...” Nem halunk meg, nem, ha vannak, akik emlékeznek ránk. Ha van utókor, amelynek fontos az emlékezés.

De meghalunk, ha térdre esett síremlékek, dúlt sírok gaz lepte kertjében nyug-

zanak elfeledett halottaink. Miként évtizedekre meghaltak a katonák is, akik Budapesten aludtak a rákoskeresztúri parcellákban, a Hősök temetőjében. Meghaltak, mert ötven esztendőre meghalt a Hősök temetője is.

Még az első világháború idején fogant meg a gondolat, hogy a háborúban szerzett sebesülésükbe idehaza behalt katonákat közös sírkertben temessék el. Az akkoriak még tudták, hogy az elesettek nyugodalma nélkül sosem lesz nyugodt élet. Sosem lesz igazi béke. Soha igazi haza.

Nemcsak a mieink tértek meg ide pihenni. A húszezer magyar mellett itt nyugszik több mint ezeröttszáz olasz, öt-száz török, négyszáz osztrák, háromszáz német katona is. És az ellenfeleket is befogadta ez a temető: szerbeket, románokat, angolokat, franciákat, példázva ama igazságot, hogy az elesetteknek mindenkor jár a végtisztesség.

Nyolcvanhárom 1848-as honvéd is itt talált végső nyughelyre. Az utolsó 48-as honvédet, Lebó Istvánt, Damjanich tá-

bornok egykori vörösspikását kilencvennégy éves korában, 1928-ban temették ide, katonai díszpompával.

1945 után aztán megkezdődött a romlás. Gaz lepté el a sírokat, elhanyagoltak a keresztfák, földre dőltek a márványlapok. A nevét sem lehetett leírni a Hősök temetőjének. Az új hatalom emberei nemcsak megtagadták, hanem szégyellték is az első és a második világháború magyar katonáit.

Budapest akkori vezetése elfogadta a gyalázatos ötletet, és a Hősök temetőjét elfalaztatta a rákoskeresztúri köztemetőtől. Nehogy odatévedjen valaki. Magas betonfalat emeltek a katonák sírkertje elé, s ami a falon túl volt, rábízták az enyészetre. Halottak napján, Minden-szentekkor sötétség honolt itt.

1990 után, önértetre ébredve, hiába kerestük külhonban a magyar katonák sírhalmait. Nem találtuk őket. De hát idehaza sem voltak meg. Elzárták őket a külvilágtól. Az utolsó pillanatban alakult meg a Nemzeti Kegeleti Bizottság, hogy mentse a még menthető.

2001 novemberében ott állhattam én is Rákoskeresztúron, a halott katonák városában. Életre ébredtek a hősök, a trombita elfújta az évtizedekig nem hallott Magyar Takarodót.

Húszezer katona a mélyben, elporladt csontok, kidőlt sírkereszték – és mégis a feltámadás ünnepe volt ez. A feltámadásé, az életé.

Betűzgettem az elkopott, elvásott sírfeliratokat:

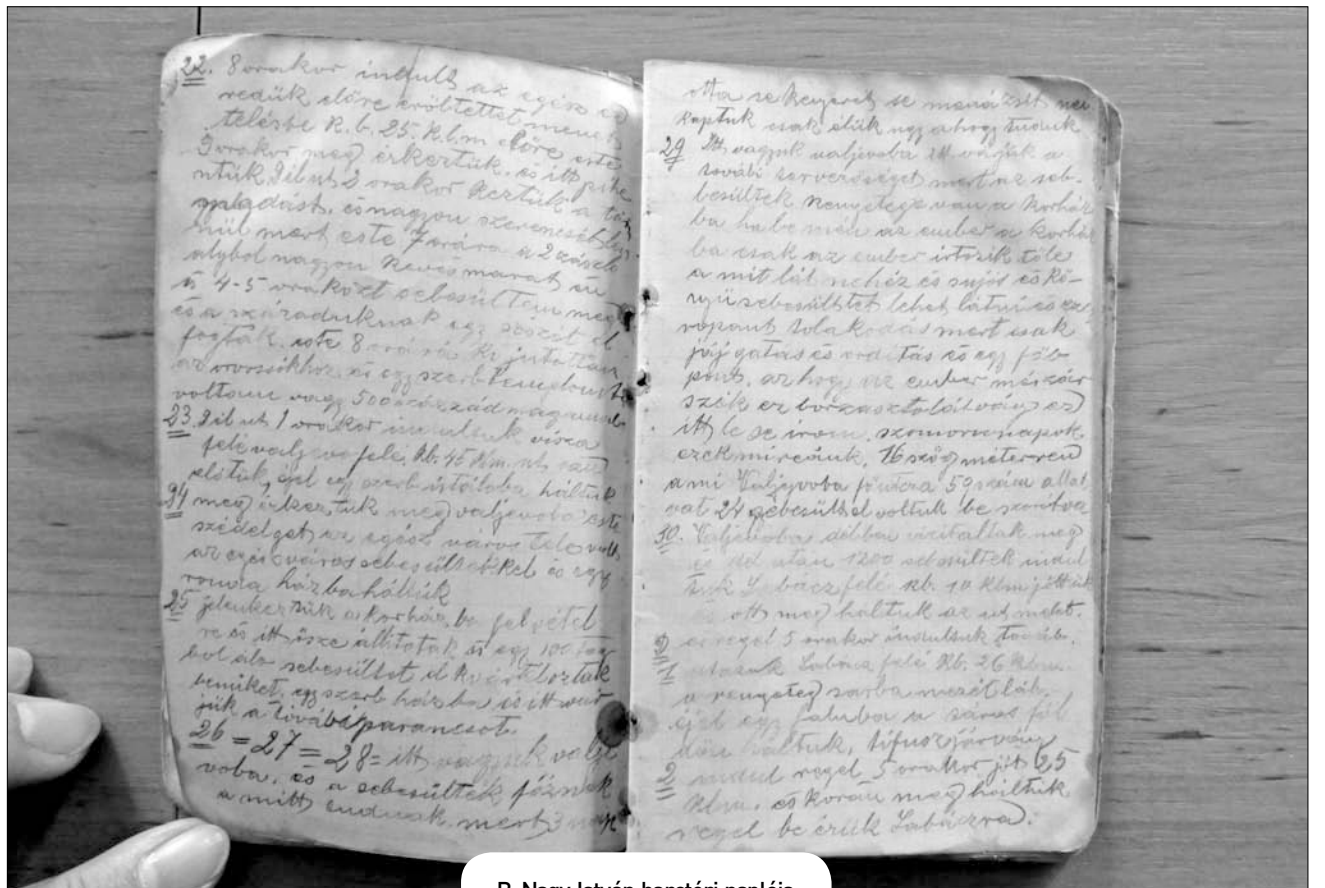
„Te is idekerültél, öreg bajtárs? A Sannál sebesültél meg 1914-ben.”

„Téged pedig a Doberdó poklából hoztak haza 1916-ban.”

Sötétedvén fellobbantak a fények, a mécsesek újra világítottak az alvó katonáknak. Apáinknak, nagyapáinknak, dédapáinknak.

„Non omnis moriar...” Nem hal meg az, akire emlékeznek.

Nem halunk meg, ha emlékezünk.

B. Nagy István harctéri naplója

HARCTÉRI NAPLÓK, FOGSÁGBAN SZÜLETETT EMLÉKIRATOK, NOVELLÁK

(EGY KUNSZENTMÁRTONI GYŰJTŐ ELSŐ VILÁGHÁBORÚS RELIKVIÁI)

Mártonfi Benke Márta

Kunszentmártonban a római katolikus templom mellett patinás szobor áll. Talapzatán „Életünket és vérünket a hazáért és a szabadságért” felirat emlékeztet az első világháború áldozataira. Közvetlen az emlékmű mögött 499 helybeli hősi halott neve sorakozik a templom falán lévő márványablákon. Száz év nagy idő. A túlélők elbeszélései, a háborús emlékek, a harctéri naplók, levelezések fennmaradása sokszor csak a véletlennek köszönhető. Szerencsére akadnak emberek, akik nem hagyják veszni a múltat, és időt, energiát nem sajnálva gyűjtik az írásos és tárgyi emlékeket, lejegyzik a világháborút megjárt nagyapáktól, dédapáktól hallott, a családi legendáriumban számon tartott – sokszor csak töredékes – visszaemlékezéseket. A kunszentmártoni dr. Szabó János nyugalmazott jogász egyike azoknak, akik jól ismerik a város múltját. Lakása kisebb múzeumi raktárra hasonlít. Szorgalmas hangyalként ifjú kora óta gyűjtögeti a város múltjához kapcsolódó dokumentumokat, megsárgult újságlapokat, iratokat, képeslapokat, tárgyakat. Szabó János otthonában számtalan kincs rejtezik az első világháború korából is.

– Családom anyai ágon a Kunszentmárton 1719-ben újratelepítő jász családok egyike, ezért feltétlen erkölcsi kötelességemnek érzem, hogy a majdnem 300 éves jelenlét mozgatórugóit megismerjem – magyarázza, amikor a múlt utáni érdeklődéséről faggatom. – Édesapám ügyvéd volt, és eszmélésem idején a papír műfajának legkülönbözőbb válfaja vett körül, ügyvédi akták, könyvek, folyóiratok közt töltöttem gyermekkoromat. Apai nagyanyámnál pedig a Tolnai Világlapja legalább két évtizedes kiadását találtam meg. Az egyik lapszám címlapján látható 37 évesen apai nagyapám, Szabó Pál, aki a 29. népfelkelő gyalogezred önkénteseként vonult be 1914-ben. A sok-sok régi irat mellett az ő első világháborús részvételének relikviái, az orosz hadifogságból írt levelei is megmaradtak, s ezeknek a felfedezése indította el bennem, hogy a nagy háború történéseire nagyobb figyelmet szenteljek.

Szabó János elsőként nagyapja fotóját mutatja, mely Szolnokon, Szigeti Henrik udvari fényképész műtermében készült bevonulásakor, 1914-ben. Nagyapját a galíciai frontra vitték, ahol a Przemysl erődítmény védelmében vett részt. A második ostrom során, mely novemberben kezdődött, nem indítottak rohamokat az oroszok, hanem körülverték az erődöt, és így elvágták az utánpótlástól. A tél közeledtével egyre gyorsabban fogyott az élelem, csökkentek a fejadagok. A nélkülözés miatt végül a következő év márciusában kitérték kísérletek meg, de az kudarcba fulladt. Végül a kilátástalan helyzetben Kusmanek Hermann parancsnok 1915. március 22-én kénytelen feladni az erődöt. Ekkor majdnem egy teljes hadsereg esik hadifogságba. Szabó Pál Turkesztánba kerül, ahol egy orosz földműves gazdaságában dolgozik, és 1918 októberében érkezik haza.

– Érdekes – meséli Szabó János –, hogy a *Kunszentmártoni Újság* 1915. január 31-ei száma beszámol nagyapám, Szabó Pál őrmester leveléről, mely repülőpostával érkezett meg az alföldi mezővárosba, s amelyből az is kiderül, hogy rajta kívül még hat kunszentmártoni baka szolgált az erődben. A családtörté-

nehez tartozik, hogy az első világháborúban részt vevő nagyapám személyesen ismerte Gyóni Géza költőt, aki ugyancsak a Przemysl erődítmény orosz ostroma alatt írta a *Csak egy éjszakára* című költeményét, valamint megemlítendő, hogy az orvosi Nobel-díjas Bárány Róbert is itt teljesített szolgálatot.

Szabó János féltett kincsei közé tartozik egy, a hadvezérek képével és aláírásával ellátott legyező. Nagyanyja, *Gulyás Margit* (Szabó Pál felesége) a kunszentmártoni Nagysikolában kialakított vöröskeresztes kórházban segédkezett, ekkor kaphatta ajándékba a Tolnai 1917-es világháborús naptárában is megőrkített emléktárgyat.

Szabó János első világháborús gyűjteményének igazán szép erekléje egy csoportkép, mely 1915-ben készült a kunszentmártoni vasútállomás peronján. A fotó *Soós László* családi albumából került mostani gazdjához. Az idős Soós László 1914 őszén Somogy megyei lakosként még Nagykanizsán vonult be, de édesanyja Kunszentmártonba való költözése révén átkerült a császári és királyi 68. gyalogezred kötelékébe és róla, valamint több kunszentmártoni katonáról készült a fénykép.

– Sajnos, Soós Lászlón kívül csak *Belezny Ferenct, Bíró Jánost* és testvérét, *Istvánt* tudjuk beazonosítani – mutatja Szabó János a fotón a szóban forgó személyeket.

Nagyszerű helytörténeti kincs a Bíró testvérek, János és István által írt mintegy 200 darab táborig levelezőlap és levél, amelyeket az 1915-ös bevonulásuktól kezdődően, a francia hadifogságon át, 1918 végéig küldtek szüleiknek. *Bíró János*, a világháborút szerencsésen megjárt egykori kunszentmártoni baka leveleit *ösv. Szőke Józsefné Bíró Erzsébet* őrizte meg. Bíró János 22 évesen, 1915 augusztusában vonult be a szolnoki állomáshelyű császári és királyi 68. gyalogezredhez. Az 1915. augusztus 23-án Szolnokon feladott első lapján tájékoztatja édesapját, hogy Prágába viszik őket, és rajta kívül sok szentmártoni katonát is alakulatnak. A bevonulás részletes körülményeit már a megérkezést követően írja meg, a vonaton megtett utat az érintett állomások megjelölésével. A felsorolás végén megjegyzi: „*Budapestben is keresztül mentünk, de éjjel és így nem láttunk semmit. Tovább szerencsésen megérkeztünk Prágába. Itt van ám szép vidék, a szép hegyek, a nagy város, a sok katonaság. Itt van Pásztor Jani meg Seres, a gátör, meg Kerekes Józsi meg Veres József, az a kövér gyerek, amelyik ott volt nálunk a télen, meg az a Kerekes gyerek, amelyik pápaszemmel benntaradt itt szakács, meg Pintér Gergely fia Péter, meg még vannak vagy harmincan. Tudatom, hogy*

másnap kikaptuk a rubát, de olyan nadrágot, hogy Prágát bele bírnám az ülepibe pakolni, a blíz is csinos, csakbogy Kis Dani is lötyögne benne. A cipő az már jó, mert a fejibe meg a szárába hatan könnyen elférnek. Szerdán délután beoltottak bennünket és lementünk a Moldva vízébe fürdeni, azután volt a menázi. Továbbá tudatom, hogy a rubát mibelyt lehet baza küldöm, ha nem lebet, akkor elvetem... és még azt, hogy jó hogy mindent hoztam mert itt van minden, de készített kapunk és kettő árért, csak a csajka kicsi. A kenyerekből még van, meg szalonna is van...”

Szabó János nagyon büszke ezekre a dokumentumokra, szívesen felolvass többet is a képeslapok hátulján és a levelekben található szövegekből. Kiemeli, milyen szívbemarkoló, hogy a fiatalberek még a távolból is az otthoniak miatt aggodnak, vigasztaló szavakkal nyugtatják szüleiket, ha netán elesnének a harctéren.

Az első világháborús relikviák közt igen értékes *B. Nagy István* tintaceruzával, kézzel írt harctéri naplója. Sok éven át egy tanyai padláson hányódott, a borítója hiányzik, víz is áztathatta, mivel a szöveg itt-ott már alig olvasható.

– Egy köttönalmi tanyában őrizték meg a rokonok ezt a füzetet a benne talált katonai csoportképekkel együtt, és tíz éve kaptam meg *Doba Gergely* bácsitól, aki anyai ágon unokaöccse volt B. Nagy Istvánnak – emlékszik vissza Szabó János.

A nagybácsi a szerb fronton, a Schreiber vezérőrnagy által vezetett ezredben harcolt a szerbek elleni második hadművelettel kezdődően. A fronton történekről napi rendszerességgel naplót vezetett igen részletesen, már szeptembertől. A feljegyzések közt 1914. október 8-adika mellett szerepel a „Nagy napok” cím, ami utalás arra, amikor tényleges harcokat folytattak a Drinánál a szerbekkel. Csapattest Sabác alól Valjevo felé irányították, s ennek az időszaknak a történéseit foglalja össze a harctéri krónika. Kiderül, mennyire reménykedtek, hogy mielőbb hazatérnek a szerb fronttól. A november elsején indított harmadik támadásban szintén részt vesznek, és B. Nagy István 1914. november 22-én a Kragujevac környéki harcban sebesült meg. Naplójában így emlékszik a történetekre.

„Nyolc óraker indult az egész ezredünk előre erőltetett menetelésben, kb. 25 km-t előre. Este 9 óraker érkezünk meg és itt pibentünk. Délután (másnap) 2 óraker kezdtük a támadást és nagyon szerencsétlenül, mert este 7 órára a 2 zászlóaljából nagyon kevés maradt, én is 4-5 óra közti sebesültem meg és a századunknak egy részét elfogták. Este nyolc órára kijutottam az

orvosokhoz és egy szerb templomba voltam vagy ötszázad magammal...”

A Valjevóban töltött napokról is részletesen beszámol a naplójában. Többek közt megírja, hogy a sebesültek főznek maguknak, amit tudnak, mert három nap óta nem kaptak se kenyeret, se menázsit. Rengeteg a sebesült, a kórházat embermészárszékhez hasonlítják, ahová nem érdemes bemenni, mert borzasztó a látvány és mindenhol a szenvedő emberek jajgatását, ordítását hallani.

A napló szerint *B. Nagy István* 1914. december 7-én kerül Szegedre, majd december 11-én Kunszentmártonba. A sebesülése tüdőlövés, mely könnyebb sérülésnek bizonyult, a háborút tehát túléli, ám 1931 januárjában ennek a sebesülésnek a szövdménye okozza a halálát.

Szabó János első világháborús gyűjteményében igazi kuriózumnak számítanak *Mezey Lajos* füzetéi, melyek a fronton született feljegyzéseit, emlékiratait és novelláit tartalmazzák. Az 1891-ben Kunszentmártonban született Mezey Lajos (a világhírű labdarúgó szakember, Mezey György nagybátyja) híres kántorcsalád sarja, aki szakít a családi hagyományokkal és először a szentesi Magyar Királyi Állami Főgimnáziumba megy tanulni, majd a budapesti Ferenc József Tudományegyetem jogi karára jelentkezik. A háború kitörése után, 1914 augusztusában hazafias felbuzdulásból bevonul, és először a debreceni huszárokhoz kerül, majd a galíciai harctérre, ahol 1914 végén megsebesül és hazahozzák. A kunszentmártoni vöröskeresztes hadikórházban két hónapig ápolják, majd felépülése után a szerb harctérre vezénylik. Miatán 1915-ben az olasz front is megnyílik, Mezey Lajos alakulatával az Isonzó völgyébe kerül és 1917. május 26-án, a 10. isonzóci csatában olasz hadifogságba esik. Az 1912-es olasz-török háború során a szicíliai *Cefalu* város középkerületi várát rendezik hadifogolytábornak és öt évvel később az osztrák-magyar hadifoglyokat is itt helyezik el.

– Mezey Lajos grafomán ember volt – mondja Szabó János –, állandóan írt, egy köteget anyagom van tőle, versek, novellák, egyéb irományok. Cefaluban volt ideje írni, ott születtek ezek a novellák – mutat az egyik répett borítójú füzetet. – Ezeket az irásokat a háború után, a 30-as években a Lampel Kiadó jelentette meg *Porfélék lovagja* címmel.

A másik füzetet csak óvatosan lehet kézbe venni, lapjai nagyon sérülékenyek. A benne rejlő feljegyzések címeként ez áll: *A csönd tragédiái*. Ez az emlékirat ugyan-

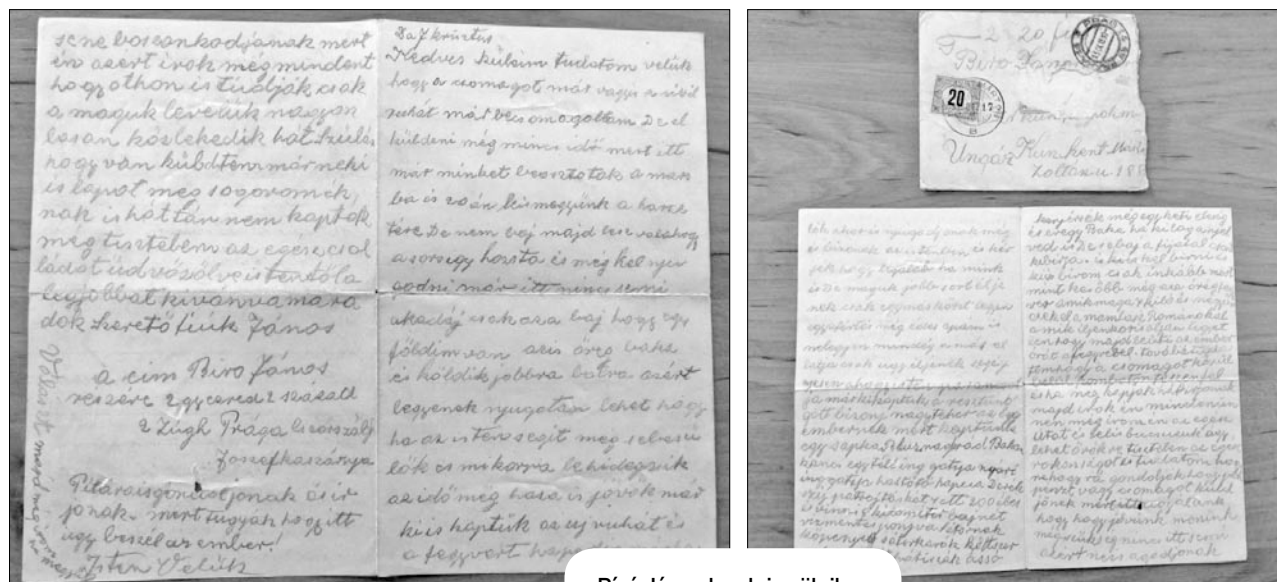
csak a szicíliai fogság alatt, 1917-ben született. Inkább lírai naplónak mondható, mivel szerzője nem az események megörökítésére helyezi a hangsúlyt, hanem a külső viszonyokra reagáló lélek állapotának megfogalmazására. Éppen ezért igen erős érzelmi töltésű, szenvedélyes sorokból áll.

„Szicília... Sokszor úgy rémlik, óriás zöld bárka ez a gyönyörű sziget. Úgy rémlik, mint-ha vitorláit sűrű sábjaitunkból, a modern rabszolgák jajsivalkodásából összeállt szellő hajtaná... Siklik, repül a tírreáni tengeren ez a tündéri rózsá-gondola... Tilos szeretők bíjnak meg rajta... Csöke, csöke, csöke, mindenki számára csöke-virág fesledsz, csak a mi számunkra nincs öröm sehol... Az evezők mellé láncoltak. Korbácsolás a napi zsold... Korbácsolás, ha összeszorított ajkunkon elhal a panasza és lassabban száll a kis sziget-hajó... Korbácsolás, ha önmuralkunkon úrrá lett a baromi szenvedés s egy velőt fagyasztó ivóltással szétzúzta korlátait... Korbácsolás, hisz állatok vagyunk... Állatokká aljasítottak bennünket nálunknál nagyobb állatok!...Ki, ő, ki akarta ezt a háborút?”

Mezey Lajos túléli a világháborút, visszatér Kunszentmártonba. Befjezi az egyetemet és ügyvédi irodát nyit. Bekapcsolódik a város társadalmi életébe, közügyekkel foglalkozik, a Kunszentmártoni Híradó felelős szerkesztője lesz, majd 1934-ben, Kuna P. András képviselő halála után, az időközi választáson nyer, bekerül a parlamentbe. Később magyar királyi főtanácsosi rangot kap, és 1939-ben Pestre költözik. A fronton született kéziratok kunszentmártoni házában maradnak. Az oroszok bevonulásakor, 1944-ben a Mezey-házat is feltörik, kirabolják, de a fosztogatókat csak a tárgyak érdeklik. Mezey Lajos háborús hagyatékát Szabó János édesapja menti meg.

A számtalan relikvia közül Szabó János még egy névre hívja fel a figyelmet és a fotóját megörökítő lapot is elem teszi. *Kurucz Elek*. Neve szerepel a hősi halottak névsorában. Ő az egyetlen kunszentmártoni katonát, akit arany vitézségi éremmel tüntettek ki. A 68-as gyalogezredbeli szakaszvezető a szerb fronton 1914. november 7-én sebesült meg, és később az aradi kórházban halt meg. Holttestét a szülei hazahozták. November 29-én, halálának centenáriuma Szabó János kezdeményezésére a kunszentmártoni felső temetőben lévő családi kriptánál koszorút helyeztek el a még élő unokaöccse jelenlétében, és lelki üdvéért emlékmisést mondatnak a római katolikus templomban.

Szabó János úgy véli, már soha nem lesz kideríthető, hogy az első világháborúban pontosan hány kunszentmártoni katonát vett részt, s közülük hányan tértek haza szülőföldjükre. De ő nem adja föl, szívósan kutat tovább. Levéltárakba jár, feljegyzéseket készít minden újabb, a témával kapcsolatos információkról. Szerencsére, Szabó János nincs egyedül. A városban rajta kívül többen is elkelezték hívei az első világháborús emlékek felkutatásának. Szeretnék, ha valamelyest hiteles kép maradna meg a nagy világegyéstről, arról, hogy a kunszentmártoni kisemberek hogyan váltak részesevé a nagy háborúnak. Szabó János álma, hogy az összegyűjtött anyagot helytörténészek, lelkes helyi gyűjtők, szaktörténészek segítségével és a Hadtörténeti Intézet és Múzeum által létrehozott Nagy Háború Alapítvány támogatásával könyvben örökítik meg.

Bíró János levelei szüleikhez

SZEGÉNY EMBEREK

Benke László

Eláll az ember lélegzete, olyan lenyűgöző olvasmány a Szegény emberek. Mindig találok benne különleges izgalmakat, elgondolkodtató, új vonásokat. Ez a novella érettségi tétele. De a világhálón elérhető dolgozatokból úgy tűnik, az érettségire készülők képzeletét nem igazán mozgatta meg a tananyag. Hogyan jussanak el Móriczhoz és műveire? Hogyan szeressenek olvasni? Hogy érthetnék meg például a *Szegény emberek* segítségével az első világháborúban gyilkosságba sodródott emberi áldozatot?

Móricz Zsigmond a Szegény emberekben „könnyetlen fájdalommal, szerető haraggal”, feliző lelkeinek sajnálatával, ugyanakkor mély megvetéssel és mély megértéssel sóhajtja szemünkbe-szívünkbe, hogy milyenek is vagyunk mi szegény emberek!

De nemcsak a szegény, kiszolgáltatott, rossz szociális helyzetben élő, korlátoltan cselekvőképességű, súlyos adósságba keveredett, vezéreinek parancsára gyilkoló embert (novellájának szabadságos katonáját) sújtja írói igazmondásának pörölyével, hanem őbenne a háborúba szédült Káint, a gyilkos testvér, a megromlott-megrontott EMBERT magát, ide érte a novella mellékszereplőit. Móricz e novellájában azokat szánja és veti meg, akiket legjobban szeret. A részvétünkre sóvárgó tragikusan szegény embereket, így a szegény magyarokat is. Azokat a békességre születetteket, akik nem akartak belesodródni a gyilkos háborúba. De „rákényszerültünk” – mondták elődeink. „Belerángattak bennünket, nem tudtunk kitérni...”

Móricz Zsigmond olyan megrendítő erővel ábrázolja a pénzre és becsületességre áhító, de gyilkossá lett, gyilkossá tett szegény embert, hogy égre kell kiáltanunk, Móricz szavaival: Kár, hogy nincs Isten. Pedig kellene, hogy légyen. Mikor az öldről szokott katoná vasvillára szúrja a két ártatlan kisgyereket, tettének tanúit.

Isten helyett Móricz Zsigmond elemzi, mérlegeli, ábrázolja, érti és érteti meg velünk a háborúból szabadságra hazament, rablógylkossá lett szegény katoná tragédiáját.

1916-ban, a novella megírásakor Móricz már jól ismerte a háborús világot. A riportok, a frontról hozott tudósítások azonban nem tették lehetővé számára a háborús valóság mélyebb ábrázolását. Azt hiszem, ő is érezte, hogy a haditudósításai, a helyszíni riportjai nem vették igazán igénybe írói képességeit, noha remeket ebben a műfajban is alkotott, hogy csak a *Huszárokat* említsük. Az is lehet, hogy az önmagával túl sokat viaskodó Móricz Zsigmond kezdetben kicsit zavarba esett: miközben közlőként látta Ady Endre tánthorizhatatlan háborúellenességét, őt egy kicsit mintha elragadta volna a háborús korszak tömeghisztériája. De a tapasztalatai gyorsan kijózanították. 1914 közepétől átmenetileg elhallgattak Móriczban a Múzsák. Gyűltek csak, halmozódtak benne azok a jobbra érdemes írói energiák, amelyek remekművé formáltak a Szegény embereket. Ez a drámai novella az olvasóban ma is bombaként robban.

Ide tartozik még az is, hogy kicsi gyerekkorától fogva érlelődött az író szívében a szegénység fájdalmas élménye, ami majd 1938-ra érlelte véglegesen nagy művé az *Életem* regényét. „Mintha csak azért lettem volna íróvá, hogy megmutassam azokat a sebeket, amelyeket hetéves koromtól tízéves koromig Pthrygyön át kellett élnem... Én már akkor emberi mértéken felüli fájdalmak közt szenvedtem

miatta, s azóta valósággal ápoltam ezeket a régi sebeket, hogy be ne gyógyuljanak, s mikor már életfilozófia érett ki bennem, még mindig úgy tartottam számon a múltat, hogy ezek a kínok és zúzott, vágott, mart sebek az én legnagyobb kín-cseim: ha én ezeket feltárom, meg fogják látni az emberek, az emberiség, hogy nem érdemes élni, nem érdemes emberek között élni, mert az ember szelídhetetlen vadállat...A szegények egymásnak végtelenül kellemetlenek... A legelső a döbbenetes pillanatok közt az volt, mikor megértettem, hogy édesanyám azért nem tud enni adni, mert nincs mit. A Vég tűnt fel előttem... Ennek a rétegnek minden oka meg lett volna a panaszra, de ez oly gyöngye volt, hogy még panaszkodni sem bírt... Ahol nincs elég kenyér, ott nincs elég morál. Azért kell csendőroket tartani az államnak, mert a lakosságnak még ma is jelentékeny részének nincs kenyér. A gazdag emberek ellen sohasem indul el a csendőrszurony, ha csak nem született bűnöző az illető.”

Régi tapasztalat, hogy az érettségire készülő diákok rendszerint nem elég jól segíti az éppen ügyeletes oktatási rendszer. Ahogy a szétesett család sem. Mennyien nem tudnak rendesen olvasni sem! Mégis hányan bejutnak egyetemekre is! Elemezzük hát szegény diák az irodalmi műveket, ha tudja! Legalább nagyjából... Nem kell annyira elmélyedni... Örüljünk neki, hogy az a szegény gyerek az éppen dúló háború és a rablógylkossá lett katoná között talál valami oksági összefüggést. Minek érteni például a szegénység, az adósság és az uzsorások világának sokrétű összefüggéseit. Móricz rendkívüli intenzitással és következetességgel ábrázolja a bajba került ember bűnössé válását, a lopni induló magát mentető kis ravaszkodásait. Kertet ásni (egyáltalán: dolgozni!) valóban nehezebb, mint előre megfontoltan, kitervelten hazudni és lopni? Nem kell nagy ész ahhoz sem, hogy minden bajok forrását a háborúban találja meg az, aki aztán civilben is előre megfontolt szándékkal kész a bűnelkövetésre, ha úgy hozza e gyalázatos világ és a balszerencse. Szabad vezetni rosszaságunkat rossz tapasztalatainkból. Háborúban a katoná gyakran nem csak parancsra öl, hanem „önként, kéjjel” is. Emberi tulajdonság, hogy mindig mindenre van válaszunk, folyton megmagyarázzuk a bizonyítványunkat. Rossz sorsunk okozói nem mi magunk vagyunk, hanem mások! Mindig

mással takarózni, másra mutogatni akkor is kényelmesebb dolog, ha igaz, hogy a legfőbb bűnt az erény rangjára szokta emelni a háború, a népekre kényszerített, törvényesített gyilkolás. Az első világháborúban 15 millió embert pusztított el az emberek. A gátlástalan, haszonleső gazdagok és hatalmasok. Szegény emberek! Azoknak a tőkésnek, fegyverkereskedőknek, államoknak a hasznára ölték és haltak, akik megerősödvé, gyarapodva kerültek ki a háborúból. Mi magyarok pedig soha nem fogjuk kiheverni irtózatossá vesztéseinket.

Önfelmentési kísérleteink tele vannak jellemünk felszíni repedéseivel, a ravaszság és a tudathasadás mélyebb szakadékaival. Nem lehetünk nyugodtak, amíg éhes döggelcselők köröznék felettünk, amíg olyan világban kell élnünk, amelyben a nagyobb bűnösök megsarcollhatják a kisebb bűnösöket. Nem könnyű megmondani, hogy mikor és milyen gyalázatos helyzetbe taszít bennünket a történelem, s mennyire tudunk szelídek, békességesek maradni. Mikor szívesenünk fel a prés alatt, mikor üvöltönnék, törne ki belőlünk a fájdalommal megsebzett vad. A csapdába ejtett állat, a kiszemelt áldozat hogyan és miként változhat akár hidegvérű gyilkossá? Mennyi fájdalmat bír el az egyén, a nép, a nemzet? Milyen sérülékeny a bőrünk, páncélunk, kultúránk? Az önvédelmünk. Mennyit nyom a latban műveltségünk? És a műveltségünk? A jól szituált, az intelligens, de buta gazdagnak és a furfangos szegénynek sincs rászívta a homlokára, hogy mi lesz, mit fog éppen akkor tenni. Lehet, hogy eleve homlokunkon sötétlik a bélyeg? Az erősebbek könnyen elbánnak a gyöngékekkel. Jó dolog a béke, rossz a háború. De hol kezdődik a béke? Kinek, hol? És hol ér véget a háború? A történelemben és az emberben hol lapul a potenciális gyilkos? És hogyan védje meg magát a végzetes sorsba gubancolódott áldozat?

A szegény katoná felesége eladósodott a háború alatt. Az adósságot vissza kell fizetni, jó volna becsületes munkával megkeresni a törlesztéshez szükséges pénzt. De kerti ásással – hogyan? Lehetetlen. Csoda-e, ha kibúvókat keresve ravaszodik a szegény ember. Úgy véli, a kölcsönt visszaadni becsület dolga. De odáig jut, hogy a becsületért becsületet követ el. Nem tudja, hogy azt nem szabad? Kis becsületességéből lesz a nagy. De a hitelezők nem tágitanak, követelik a

pénzüket! A katoná előre megleste, hogy Vargák hova dugták a pénzüket. A kredencbe. Kieszeli, hogyan szerez alibit. Majd a másik ásó ember tanúsítani fogja akár a bíróság előtt, hogy ebben és ebben az órában ő itt volt, ásott. Valóságos haditervet szőtt. De arra nem számított, hogy két kisgyerek kerül az útjába a pénzt rejtő kredenc előtt. Semmiség az a két kisgyerek egy katonának! Háborúban az ember nem néz kicsire. Ha muszáj, akkor könyörtelenül öldököl! A gyilkos körülmények dacára milyen jó megkegyelmezni mégis, a pólyás csöppségnek véres kézzel visszatudni szájába a cumit. Nehogy elsirozza magát! Ez talán akkor is aludt, nem is hallotta a nagyobbacska gyerekek hangját, mikor ijedtében vasvillára szúrta őket.

Ő csak jobb ásót akart, hogy jobban dolgozhasson! És az adósságot akarta megadni! Lopni kényszerült, aztán... Nem hátrálhatott. Háborúban a katoná előre megy, hajtja a vérszag és a félelem: szuronyt szegez! Vagy ölsz vagy megölnék!

A novella szintén nagy jelenete: a szegény katoná és a felesége a tájból kiemelkedő töltésen siet a vásárba. Az ember valóban ásóként ment el a kertből, rossz ásóval, ugye, nem lehet ásni. A töltést a katoná fordított lövészároknak képzeli. Ahogy haladnak előre, hirtelen levágja magát a töltés oldalába, de úgy, hogy a feleségét is magával rántja a sárba. Mutatja neki, hogy süvitenek a golyók, robbannak a gránátok, bújni kell a lövészárokból. Háborúsdit játszik? A felesége most ébred rá, hogy micsoda az ő ura. Örült. Gyilkos. Akitől félni kell. De a félelmet el kell rejtetni, szeretetféltébe kell bugyolálni.

A vásárban már nem az ásó a fontos, nem is az, hogy milyen vásárfiát vigyenek haza a gyerekeknek, s mennyit adjanak ki édes-ségeikért. Sokat, de nem számít. Hazafelé már nem érdekli a zsákmány, a rabolt pénzt vízbe hajtja. Házának udvarán várják a kérdezősködő csendőroket. A mit sem sejtő gyerek árulta el apját, mondván a csendőroketnek, az ő keze nem volt sebes, apja mégis az övét akarta bekötöni véres kendőjével.

Így vagyunk, szegény emberek!

Móricz Zsigmond nyomán, új válságok sötét árnyékában s két háború után, szívünkben az újabb háború elkerülésének reményével, így vagyunk, nagyjából. Vagyunk.

Rózsa Dániel Labda

labda gurul ez a vers
apu a kapus
labda repül gondolát
apu gyere fuss

sakkot adni csak egy szó
apu most te jössz
mattott kapott a király
apu nyertünk kösz

sapka szalad a hideg
apu szaladunk
játsszunk ösebereset
panga banga bung

padka a kicsike pad
apu leülünk?
lepke repked gyere apu
elé kerülünk!

labda labda hol a labda
apu mi a baj?
olyan fura lett alattad
apu a talaj!

pillanatra lezsibbadva
minden szó megáll
labda sapka sakk és padka
csak egy szóra vár

labda pattog hiába
apu sánrikál
labda piben magába
apu most kiáll

labda labda temető
apu érdekel
hova repül ez a vers
és hogy ki kapja el

Debreczeny György Dözsölő tűzciterák*

gyógyulj meg
vállamon bárányos éggel
égre néztünk akaratlanul
üstökös tündököl

tündér-arcokkal dözsölő
tűzciterák
könyörgés
a meggya alatt

szárnyak zenéje
halálig tiszta
rapszódia
tűz volt a te neved

* montázs Nagy László verscímeiből

Szigeti Lajos Megváltatlan sírhely

gyógyulj meg
Nyolc gyereket hozott
dédnagyanyám világra –
kell a munkás kéz,
sok jó testvér imája
hátha égig hatol.

Kettő hősi halott,
egyiknek lennék az ága.

Ósanya – ölnyi sírdomb,
csontjait beszántotta,
el is boronálta
a gyászos XX. század –
önmagával határos már
a temető, a megváltatlan ország.

Eltüntet évszámot, nevet
a korhadó kereszt,
lehet a parcella másé.
A halhatatlanság
az édesanyáké.

Tábori levelezőlapok

A vers születése*

Takáts Gyula

NEHÉZ VERS?

Verseimet egyesek a szókincsükhöz tapadó történelmi-néprajzi vonatkozások, valamint a táji szín és forma jelképei, gondolati és érzelmi indítási képlátásai miatt egy sajátos szürrealizmus elindításának nevezték. Domokos Mátyás épp most, a Kortárs februári számában [1978-ban. – A szerk.], a Fodor Andrással készített „A pályatárs szemével” interjúban kapóra azt mondta: „Takáts Gyula a negyvenes évek második felében, tökéletes érettséggel megszólaltatott egy hangot, amely ma nagy divat.” Példának a „Fakutyán fényben” versemet említi. De meg kell mondani azt is, hogy verseimről nem mindenki gondolkodik így. Sokan, amit láttak, azt sem akarják észrevenni. Egyszerűen azt mondják, nehezen érthetők. A világukat nem könnyen megnyitó versek közé sorolják verseim egy jelentős részét.

Ami nekem természetes és biztos, hogy költészetünk mélyrétegének éppen nem álarcos megjelenítése, arra kaptam én elég sokszor melléhalló véleményt, ami persze még rosszabb a nehezen érthetőség „vadjánál” is. Az itt közölt „Áldozat” c. versemet épp azért vettem ide, mert talán a legegyszerűbb ilyen „nehéz” versek tartom... Azt hiszem, jó példa és néhány sor elemzése után talán nemcsak ennek az egy versnek, de verseim rejtőkódú, úgynevezett rejtett rétegeire is rávilágít ez az elemzés. Magyarazatot ad így egyik verstípusom vonásaira.

Persze minden versmagyarazatot sántít. Nehéz, de hadd kezdjem... Az első két sorban furcsa és szokatlan talán az: hogyan is lehet a „zöld húst” asztalra tenni? Egyszerűen. Egy kirándulásról hozott zöld mohacsomó zsákmányaként, amelyet a forró ba-

latoni mészkőhegy, a szőlőskertem mögötti Keszthelyi-hegyvidék északi, hűvösebb völgyéből hoztam... Egy nyirkos barlangból... A következő kérdés az volt, mert tényleg is föltették már nekem: – És a barlang miért „teljes ív” és „egész világ”? – Mert a körív általánosan is a teljesség jelképe. A barlang mennyezete, hajlása és íve is ezt idézi... És ki ne tudná, hogy minden félhomályos barlangnak nemcsak a gyermek, de a felnőtt képzeletében is gyönyörű és retentő, taszító és vonzó világa van. Történelmi és mondai! – És mit jelent a hatodik sorban említett „szárny” szó? – Az pedig a képzeletet idézi, amely a valóságot a nem is oly régi népi-történelmi-társadalmi valóságot idézi meg. Ahhoz emel e barlangban a képzelet szárnya. Pontosabban azokhoz, pásztorok, szökött katonák, betyárok, vadászok és vadászokhoz, akik üldözve vagy kedvtelésük szerint csak itt, a világtól eldugott barlang „szabad homályán” érezték egésznek az életüket. Itt és nem a hivatalos rend és mundérok szorításában... Azt hiszem, az ilyen verssűrítések, mint a „szabad homályodon” megér egy kis poétikai, történelmi „keresztretjvényen” való eltűnődést... Most már azt hiszem, világos a többi sor a vadászról, az őzek szívére és a kénnel méhet faoduban fojtó erdei méhésztől is. – Igen, de mit jelent akkor a

Ezek után a barlang köve szinte természetes, olyan már, mint egy pogány sziklaoltár, amelyik előtt mi más tehet a költő, mint azt, hogy amit az erdő adott, a gyönyörű nevű és szép formájú „galamb és korall és rókaagombákat”, mint az áldozatot, helyezze el azok emlékére és azért az élményért, amelyet a barlang adott.

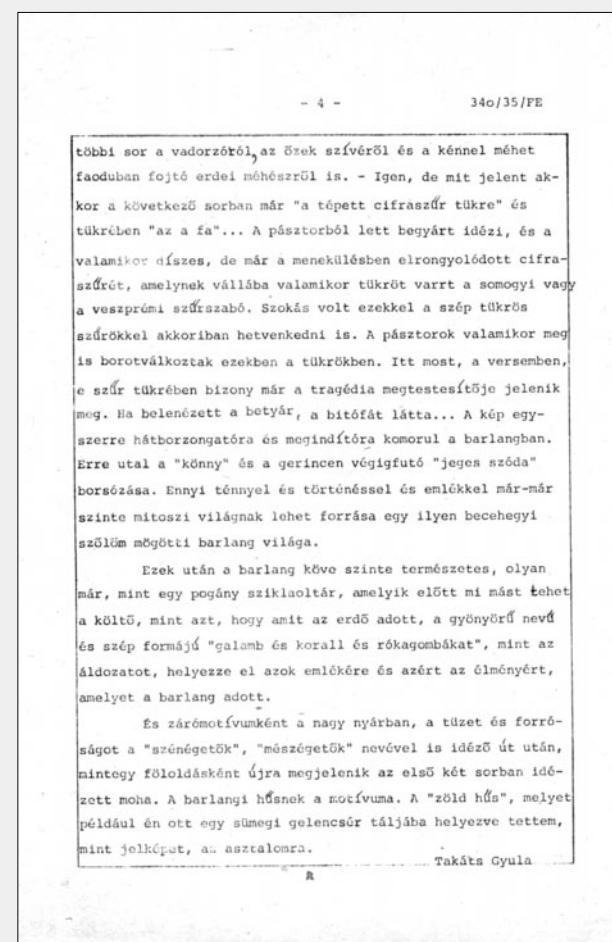
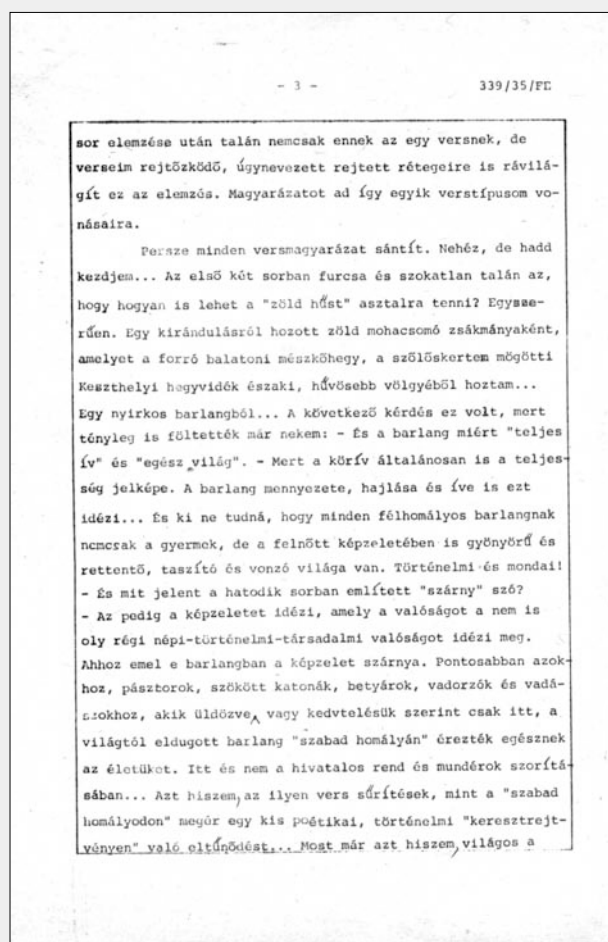
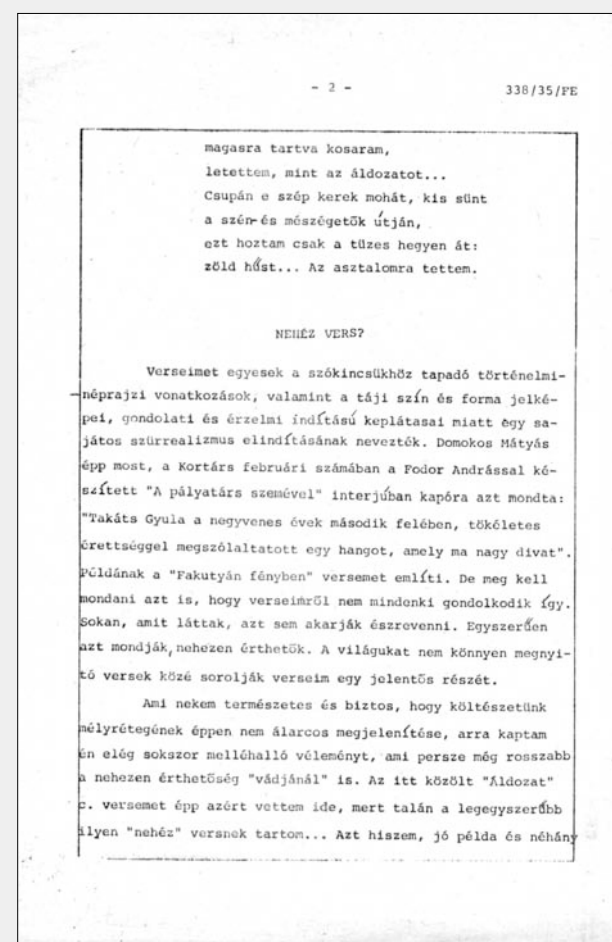
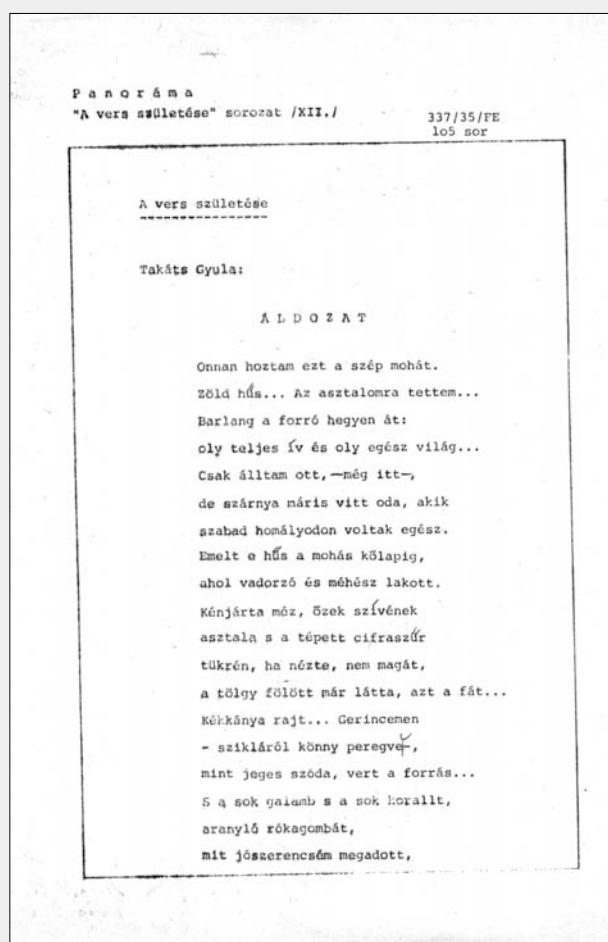
És zárómotívumként a nagy nyárban, a tüzet és forróságot a „szénégetők”, „mészégetők” nevével is idéző út után, mintegy föloldásként újra megjelenik az első két sorban idézett moha. A barlangi hűsnek a motívuma. A „zöld hús”, melyet például én ott egy sümegei gelencsér tájába helyezve tettem, mint jelképet, az asztalomra.

Takáts Gyula
Áldozat

Onnan hoztam ezt a szép mohát.
Zöld hús... Az asztalomra tettem...
Barlang a forró hegyen át:
oly teljes ív és oly egész világ...
Csak álltam ott, – még itt –,
de szárnya máris vitt oda, akik
szabad homályodon voltak egész.
Emelt e hús a mohás kölapig,
ahol vadászó és méhészlakott.
Kénjárta méz, őzek szívének
asztala s a tépett cifraszűr
tükrén, ha nézte, nem magát,
a tölgy fölött már látta, azt a fát...
Kékkánya rajt... Gerincemen

– szikláról könny peregve –,
mint jeges szóda, vert a forrás...
S a sok galamb s a sok korallt,
aranyló rókaagombát,
mit jószerencém megadott,
magasra tartva kosaram,
letettem, mint áldozatot...
Csupán e szép kerek mohát, kis sünt
a szén- és mészégetők útján,
ezt hoztam csak a tüzes hegyen át:
zöld húst... Az asztalomra tettem.

* A fenti címmel Angyal János irodalomtörténet, kritikus indított el egy vallomásos sorozatot a hetvenes években. Az által összegyűjtött rendbagyó írásokat lapunk folyamatosan közölni fogja.

JÓKAI MÓR HÍRLAPJAI

Fazekas István

aki a helyi gimnázium egyik tanára volt, a színészek közül pedig Megyeri, Lendvai és Déryné. Az országosan népszerű kalendáriumról Mikszáth így ír: „*Anyira etalálta adomáival, rigmusaival, jóvendómondásaival a nép szája ízét, hogy a nép vakon bitt a Komáromi Kalendáriumban, s alig várta évről évre.*”

A csodagyerekek tartott Jókait, az irodalmat imádó apa mellett ez a légkör is inspirálja arra, hogy folyamatosan a kor nagy kérdéseivel foglalkozzék, s egész lényét áthassa a politika és az irodalom. A 18 ezer lelkes Komárom ekkorra már igazi polgárváros. Az emberek jó módúak és vallásosak, pezseg a szellemi élet, de a rendszeres munka mellett nagy

Jóhainé

kell tudnunk, hogy az anekdota kiváló mestere is volt, s ezt a képességét igyekezett átadni tanítványainak is. Meséiben megfigyelés és élet lüktetett. Nagyon fontos megjegyeznünk, hogy a gyermek Jókai otthon, az édesapától ugyanezeket az inspirációkat kapja. Jókay Józsefnek mindazok a hajlamai megvoltak, mint a fiának. Szeretett írni, olvasni, rajzolni, imádta az irodalmat, a történelmet, a természettudományokat és a politikát. Ha nem hal meg a kamaszodó Jókai idejében, nyilván sokkal többet tud adni szellemekben a fiának. Ám utólag azt mondhatjuk, az apa megrendítő halála egyvalamiben mégis Jókai tehetségének kibontását segítette elő.

Köztudott, hogy kétféle tehetség vívódott benne. Nem tudta eldönteni, hogy festő legyen, avagy szépirod. Munkáinak fényében kijelenthetjük, az apa halála után nem sokkal a fiú az irodalom mellett teszi le a voksot. És ez nem véletlen. Hiszen már ebben az időszakban lelkében új világok, elképzelt történetek élnek és munkálkodnak. Hogyan is írja Mikszáth? „*Csak látszatra volt ő ott, de lelkével a saját felbőiben tartózkodott. Azonban mint a sónál látjuk, bár a földdel voltaképpen nem érintkezett, mégis fölszította annak nedvét.*” A döntést az apa halálán kívül még egy dolog befolyásolta. Az 1841–42. iskolai évre a pápai református főiskola küldte őt édesanyja, ahol végül az érettségét letette. Itt is kiváló tanárok gondoskodtak fejlődéséről, köztük a természettudós Tarczy Lajos, aki egyébként az irodalmi körök összejövetelein egyik vezetője volt az ifjúságnak. Sorsának különös kegyelme, hogy megismerkedhet ekkor többek közt Petőfivel, Orlay Petrich Somával, Kozma Sándorral és Kerkapoly Károllyal. A képző-társulat aktív tagja lesz, s rendszeres olvasója az Atheneumnak és Garay Regélőjének. A festést nem hagyja abba, de véglegesen az irodalom mellett dönt.

4.

Kecskemét nemcsak a magyar széppróza szempontjából jelentős állomása Jókai életének, de a hírlapírás tekintetében is. A Pápan kialakult irodalmi ambíciók Jókaiiban egyre inkább növekednek, olyannyira, hogy Kecskeméten ő lesz az irodalmat kedvelő ifjúsági csoport vezetője. Ő lesz a szerkesztője az ifjúság írott hetilapjának, a *Kalliópé*nek. Demokratizmus, a mű iránti tisztelet már ekkor megmutatkozik, első szerkesztői munkái is arról vallanak, hogy Jókait semmi más nem érdekelte, csak az, hogy az írott sajtó az olvasó számára romantikus katarzist nyújtson. A lapszerkesztés mellett irodalmi sikerei is növekednek, *A zsidó fiú* című drámáját 1843. április 31-én dícséretben részesítik, ugyanakkor néhány költeménye megjelenik a Pesti Divatlapban is. A kollégiumi élet nevesebb mulatságaiban egyre aktívabban van jelen. Kecskeméten elműlik az a gyámoltalansága, ami korábban jellemezte. Belekezd a *Hétköznapi* című regényének az írásába is. Mindezek a későbbi hírlapíró szempontjából azért különösen fontosak, mert Jókainak ekkor alakul ki az a képessége, hogy több műfajban is elmélyülten tud fogalmazni, ugyanakkor a szépirodai munkák mellett mintegy kikapcsolódásképpen lapot szerkeszt.

Sokan azt hiszik, Jókai nem a földön járt. Ám ez nem igaz. Jókai nagyon is a földön járt, de csodálatos lényében a jónak és a szépnek az eszménye mindig díszbe öltöztette a valóságot. Hogyan is ír ekkoriban? „*Mások a költészetet az égben keresik, mi keressük azt a földön. Máskor a költő tanította a népet, most taníts te engem, lelke*

hajlamaival ölelt nép!” Láthatjuk! Ő maga is tisztában van lelkének hajlamaival.

Kecskeméten ragad még rá valami, ami egy hírlapírónak minden korban előnye: a jogászai gondolkodásmód. Ez a gondolkodás, a tudományos és furfangos jogász szemlélet fejlődik aztán tovább benne Molnár József ügyvédi irodájában, majd Nyáry Pál miniszter szolgálatában. Kevesen tudják: Nyáry az egyik legnagyobb jogtudós volt akkoriban, akinek nemcsak az elméleti tudása volt hatalmas, de gyakorlati felkészültsége is páratlan. Az *Esti Lapok* és a *Március Tizenötödike* majdani csatájában Jókai – többek között – az ő szakmai háttér munkájának is köszönheti végső diadalát.

5.

Jókai két dolgot tud nagyon pontosan. Tudja azt, hogy a szó erkölcsi tett, és tudja azt is, hogy a nyelv mindig becsület és élethelyzet kérdése. Hogy honnan tudja? Elsősorban a magyar néptől. De tudja a korábbi magyar írók munkáiból, és leginkább az őt inspiráló Petőfítől. Első regényének megjelenése után, 1846-ban Frankenburg Adolf lapja, az *Életképek* szerkesztőségében vállalt munkát, ő vezeti a színházi rovatot. Nemsokára azonban Helmezy Mihály *Jelenkor* című folyóiratánál az újdonságok rovatának vezetését veszi át. 1846 tavaszán Petőfi ösztönzésére a fiatal írói nemzedék legkiválóbb tagjai a diszkriminált honoráriumok miatt állást foglaltak a kiadók és szerkesztők ellen. Arra szövetkeztek, hogy egy évig semmiféle lapban nem írják, hanem maguk fognak lapot alakítani, amely az ő irányukat képviseli. Ennek az új iránynak a hívei éppen tízen voltak: Petőfi Sándor, Pálffy Albert, Degré Alajos, Obernyik Károly, Pákh Albert, Bérczy Károly, Tompa Mihály, Kerényi Frigyes, Lisznay Damó Kálmán és Jókai Mór. A körülményeket ismerjük, a *Tízek Társasága* nem kapott engedélyt lap kiadására. Frankenburg, akinek illusztrátora Barabás Miklós volt, felszólította őket arra, hogy dolgozzanak az *Életképek*nek. Féléves szünet után a társak felmentették egymást a fogadás alól, és Obernyiket kivéve, mindnyájan elfogadták a polgári-liberális lap szerkesztőinek a felkérését. Jókai eleinte a *Pesti Füzetek*-et is szerkesztette, majd az ily módon a társaság lapjává váló *Életképek* szerkesztője lett. Jókai rendkívüli megfigyelő és csodálatos stílusú író dolgozataiban is. Az ekkor írt munkái tetemesen fokozták a lap népszerűségét. Jókai a megújuló lap irányvonalát a következőképpen foglalta össze: „*Az irodalom hivatalosa az igazságot terjeszteti... az igazságnak tetsző alakot adni... Őrt állni az emberiség örök jogai felett, felvázni az alvó erőt gyáva tedpedésből, fogyasztani a szátkébléltség birodalmát, s mi legfőbb: tudni szólni és tenni a jó ügyért...*”

1847 közepén Frankenburg az udvari kancelláriánál kapott hivatalát, és Bécsbe költözött. A főszerkesztő Jókai Mór lett. Petőfi is ekkor tér vissza Pestre utazásából (június 14-én), nyomban a lap munkatársa lesz: külsős munkatársnak megnyerik még Arany Jánost és Tompa Mihályt is. Az *Életképek* inentől tulajdonképpen politikai lappá alakul át. Jókai, mint igazi demokrata, nevének nemesi ipsiszonját *i-re* cserélte fel. Petőfi augusztus 17-én a lappal kapcsolatosan a következőket írja Aranyának: „*Én a népköltészet képviselőit akartam egyesíteni; miért az Életképekben? mert annak legtöbb olvasója van, mert abhoz szegődtek a legjobb fejek, mert annak szerkesztője egyik főtárgya a fiatal Magyarországnak, bova mindazokat számítom, kik valódi szabadelveűek, nem*

1.

A ma emberek naponta tanúja a szavak inflálódásának, hiszen túl sok a szó a világban. Túl sok a felesleges szó a léte meghatározó ige helyett. A különféle hírlapok és médiumok az olcsó beszéd bordélyházaivá váltak. Mindez a XX. század második felét uraló piacgazdaság szelleméből fakad: a hír tartalmát nem a valóság és különösen nem az igazság keresése határozza meg, hanem az üzlet. Egy hírnek az értéke attól függ, hogy eladható-e. A XIX. század szelleme még a szabadság volt. Akkor a hírlapírás elsősorban még kultúrmissziót jelentett, a hírlapíró pedig többnyire – mondhatjuk talán így – a kultúra lovagja volt.

Jókai Mór, akiben századának mindenféle eszméje egyesülni bírt, azt vallotta magáról a hírlapról, hogy az az olvasó számára nem lehet más, mint egy frissítő lélegzetvétel: ahogyan sokan egy szivarral a tüdejüket szellőztetik, úgy az olvasó a kedvenc hírlap átböngészésével gondolatait üdíti. Ám megtapasztalta azt is, hogy a sajtó külön hatalmi ág, s mint minden hatalom, botrányos is lehet. Jókai pontosan tudta, hogy más a képzelet és teljesen más a képzelődés. Azt vallotta, hogy az újság ne a képzelődésből táplálkozó érdekes fecsegés legyen, hanem a képzeletet megmozgató könnyen értelmezhető műalkotás. A hír jelentéktelen és semmit sem ér, ha csak képzelődésre ad okot: hírértéke csak akkor van valaminek, ha a képzeletünkre ható művészi értékekkel is bír. Művészi értéke pedig csak annak lehet, aminek aranyfedezet a megélt élet. Éppen ezért a XIX. század hírlapíróinak semmi sem lehetett fontosabb, mint a sajtószabadság. Jókai Mór még tudta, hogy mi az. A mai kor hírlapírói közül behatóan csak kevesen ismerik.

Mit is írt Petőfi Sándor Arany Jánosnak az egyik levelében? „*Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll abhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föl-*

adata...” A század feladatával az akkori írók teljesen tisztában voltak. Nyugodtan kijelenthetjük: a Petőfiéhez hasonló gondolatok hatották át az egész magyar szellemi életet.

2.

A magyar sajtó történetében Komáromnak kiemelkedő jelentősége van. Az első magyar nyelvű sajtókiadvány 1780. január 1-jén jelent meg Pozsonyban, *Magyar Hírmondó* néven, és 1788-ig megjelenése rendszeres volt. 1789-ben Komáromban adják ki a Komáromi Tudós Társaság időszakos ismeretterjesztő sajtókiadványát, a *Mindenes Gyűjteményt*, melynek szerkesztője az a Péczeli József, aki a magyar nyelv művelés hűségese apostola volt.

Jókai gyermekkorában Komárom az ország egyik leggazdagabb települése, ahol a társasélet Európa többi városához mérten is rendkívülinek mondható. A komáromi kaszinó elindulásának pillanatától virágzik. Az egyik kimutatás szerint 1838-ban 250 váltóforintot könyvekre, 840 váltóforintot folyóiratokra fordított: minden magyar nyomtatványt és minden magyar könyvet megvásárolt. Az ekkor megjelenő hazai lapok a *Hasznos Mulatságok*, a *Koszorú*, a *Hazai és Külföldi Tudósítások*, az *Erdélyi Híradó*, a *Tudományos Gyűjtemény*, a *Muzárium*, a *Magyar Orvosi Társaság*, a *Fillér Társaság*, a *Auóra*, a *Hajnal*, a *Remény*, az *Iris*, az *Athenaeum*, a *Figyelmező*, a *Kritikai Lapok*, a *Tudománytár* mellett jelen van a városban a külföldi lapok és folyóiratok közül a *Wiener Zeitung*, *Beobachter*, *Allgemeine Zeitung*, *Wiener Theater-Zeitung*, *Das Ausland*, *Blätter aus der Gegenwart* és a *Bibliothek der Neuesten Weltkunde*. Nem hagyhatjuk ki a felsorolásból a Weinmüller Bálint nyomdájából kijövő *Komáromi Kalendáriumot*, melyet ekkor már a némi szellemi és irodalmi központot teremtő Weinmüller Franciska szerkeszt. Ennek köszönhetően a város szellemi életéhez egyre több pesti író és neves színész kötődik, így Czuczor Gergely, a híres költő,

nimbusza van a kulturált szórakozásnak is. A várost nagy egyéniségek lakják: furfangos kereskedők, tudós tanárok, kalandos életű hajósok, nagy erejű munkások, legendásan szép asszonyok, titokzatos zsidók. (Örök témák a mesére egyébként is hajlamos Jókainak.) A kis Jókai Mórról tudjuk, hogy már kilenc éves korában kapcsolatba kerül két irodalmi lappal is. A *Regélő* 1834. évi 70. számában jelenik meg, egy rimes rím-busza, valamint Helmezy Társalkodójának 1834. évi 54. számában a város bolondjáról egy négysoros verse. (A kisfiú szárnypótló kísérleteit az a Tóth Lőrinc támogatja, aki később a Jókai Mór nevet adja neki.) A gyermek fejlődése szempontjából fontos megemlítenünk későbbi sógorát, Vály Ferencet is, aki szintén felismeri a gyermek tehetségét, és szellemi mentora lesz. Tőle tanul meg Jókai franciául, angolul és olaszul, valamint tőle sajátítja el a teljes retorikát. Ezek a tanulmányok a későbbi hírlapírói rendkívüli előnyökhöz juttatják majd. Miként az is, hogy Jókait már gyermekkorától kezdve érdekelte a természettudomány, a csillagászat, a festészet és a népi humor. Nem véletlenül tartották csodagyerekeknek, hiszen már gyermekként is polihisztor volt, s a tudás iránti szomja haláláig nem apadt el.

3.

A gyermek Jókainak nem voltak barátai. Sokan úgy jellemzik őt ekkoriban, hogy olyan egyéniség, akiből hiányzik az a bizonyos fluidum, ami az egyeseket vonzaná. Mikszáth szerint ő a tömegekre volt berendezkedve. Tanárai feljegyezték róla, hogy ebben az időszakban a közös játékból gyakran kivonta magát, jobban szeretett elvonulni és kedvteléseinek élni, vagy tanulni. Igazi vasszorgalom jellemzi, tanárai külön is foglalkoznak vele. A tragikus véget ért Orbán Gábor tanította rajzolni, aki több illusztrációt is csináltatott vele különféle történetekhez, újságcikkekhez. Sörös Lajos professzorsága alatt lett grammatista, akiről azt

szűkebbük, merészek, nagyotakarók, azon fiatal Magyarországnak, mely nem akarja a haza kopott bocskorát örökké foltolni, hogy legyen folt bátán folt, hanem tetőtől talpig új ruhába akarja öltöztetni... szóval az Életképek legnekiünkvalóbb orgánium." Jókai úgy egyezik meg a „költői triumvirátussal”, hogy Petőfi minden hónapban két új verset ad neki, Arany és Tompa pedig egyet-egyet. Arany a *Pesti Divatlapot* ott is hagyja, hogy az *Életképek* állandó munkatársa legyen. Az *Életképek* a kor felfogása szerinti igazi, modern divatlap. 1846-tól egyébként a Nemzeti Színház hivatalos orgánuma is. A lap fordításokat nem közölt, csak eredeti alkotásokat. A határon túli irodalomtól mégsem zárkózott el teljesen, a „Külföldi szépirodalom és társasélet” című rovata ismertette a világirodalom termékeit is. Az „Életképek és humoristica” című rovata a népiélet köréből vett témákat mutatott be leginkább. A „Hölgyszalon” című rovatuk a családi élet gondjait és szépségeit ábrázolta, a „Történetírást és régiségbúvárlás” rovatuk egyértelműen politikai jellegű volt. A „Mi hír Budán” című rovatban napi közlemények kaptak helyet. Arannyal ellentétben Tompa nem fogadta el azt a felkérést, hogy az *Életképek* szerkesztője legyen, ami miatt Petőfivel örökre megromlott a barátságuk. Tompa csak a következő félévtől dolgozott a lapnak, akkor sem kizárólagosan. Az *Életképek* további munkatársai: Berecz Károly, Dózsa Dániel, Garay János, Kerényi Frigyes, Lisznyai Kálmán, Mentovich Ferenc, Samarjay Károly, Sükei Károly, Szelestey László és Vörösmarty Mihály.

1848 márciusára az *Életképek* az ország egyik legnépszerűbb lapja. A forradalom idejére Jókai nem véletlenül olyan népszerű, hogy még március 15-én este is az ő felszólalását követelik. Népszerűsége a lapnak is köszönhető volt. No meg annak is, hogy nemcsak kiváló író és szerkesztő, hanem kiváló szónok is. Jókai a forradalom további eseményeiben élénken részt vett, nemcsak gyűléseken, tüntetéseken, a Nemzetországban, hanem lapjában is teljes odaadással szolgálta a szabadság

előtt néhány napra eltűnik. Petőfi barátai tiltakoznak a vers kiadása ellen. Ám Petőfi hajthatatlan marad, és augusztus 27-én Jókai tudta nélkül, mégiscsak megjelenteti a verset az *Életképek*ben. Jókai szerkesztői nyilatkozatban rosszalását fejezi ki Petőfi eljárásáért, aki erre kíméletlen hangú ellen-nyilatkozatban válaszol, és hálátlansággal vádolja őt, tiltakozván a leckéztetés ellen, és nyilatkozata végén kijelenti, hogy a kiadónak felmondta a szerkesztést. Ezzel a barátság örökre megromlott. Ám rányomta még erre a bélyegét a körülmény – és én hajlamos vagyok inkább ebben látni a barátság megromlásának igazi okát –, hogy Petőfi felbujtotta Jókai édesanyját a Laborfalvi Rózával megkötendő házasság ellen. Tudjuk, hogy a házasság milyen komoly felzúdulást váltott ki Jókai családjában és baráti körében, hiszen az akkor már ismert és sikeres színész nő lényegesen idősebb volt Jókainál, valamint volt egy házasságon kívüli gyermeke is. A botrány után Jókai különféle munkákat vállalt Kossuth megbízásából, és az *Életképek* november elejére be is fejezi pályafutását előfizetők hiányában. (Jókai itt kezdi el közölni a *Szomorú napok* című regényét, de a teljes művet ekkor még nem ismerhetik meg az olvasók. Pedig a téma felzaklató: a felvidéki tótok gaszágait festi meg a nagy kolera idejében.) A márciusban még 1500 előfizetőt regisztráló lap augusztus végére elvesztette olvasóinak több mint kétharmadát. Jókai lemond a szerkesztőségről és az utolsó számban így búcsúzik a közönségtől: „E lapok utolsó számával szerkesztőségem ideje letelt. Ha hazám istene komolyabb gondokat nem adott volna rám, tán soha nem váltam volna meg e tértől... Azáltal, hogy én eltávoztam tőle, e lap nem változik, sőt hiszem, hogy jobb leend... üdv minden igaznak, áldás a hazára!” Az *Életképek* a nemzeti gondolatok jegyében a művelt Magyarország, a polgári társadalmi átalakulás jelszavával indult, majd a forradalom szellemi előkészítője lett. A szabadságharc kitérőse után munkatársai elsősorban a fegyveres harcra fordították figyelmüket, így az *Életképek* megszűnésén nincs mit csodálkozni.

szerkesztését. Jókai, aki már hetek óta Nyáry ingyenes személyi titkára volt, a munkát örömmel vállalja, s a lapnak nem csupán szerkesztője, de szinte egyedüli írója is, Nyáry finoman érzékelte elvárásainak megfelelően. A politikai életet ekkorra már a szokásos magyar felfordulás és acsarkodás jellemezte. Jókai ebben a felfordulásban inkább békélter, mint uszít. Ez persze a radikálisokat nyomban fölháborítja. Jókainak a hétköznapi csetepatékat illetően nem voltak erős meggyőződései, ő a nagy eszmék gyerekes rabja volt. Viselkedése is éppen ezért a legtöbb esetben gyerekes. Mikszáth így jellemzi ezt a korszakát: „Egy nagy gyerek volt, semmi egyéb. Tavaly még Petőfi tútelája alatt radikális, a legvörösebb vörös, ami csak lehet, most mérsékelt Nyáry tútelája alatt, megtöltve annak esze járásával, egy bölcs aggastyán biggadságával kezdi működését a Közlönyben. Cikkei szakasztott azon a bűvös magaslaton tárgyalják az izzó kérdéseket, mint ahogy azokat ma, ötven esztendő után látjuk és kívánjuk megítélni. A nemzet nem az uralkodó ellen küzd, írja, hanem a reakció ellen; a nemzet nem támad, csak védekezik. Legyen bárki a kormányon, aki alkotmányos szabadságainkat nem bántja, mi helyet adunk neki mindjárt – enélkül pedig soha. Ezek a közlöny vezércikktemái.” Ezek a nézetek az ún. „Kazinczy-körnek” a témái. Kik tartoztak ide? Kazinczy Gábor, Csányi, Nyáry, Szemere Bertalan, Klauzál Gábor, báró Kemény Zsigmond, Patay József, Kovács Lajos, egyszóval a mérsékelt liberálisok. A cikkek szerzői a szerkesztőn kívül legnagyobb részt Kovács Lajos és Kazinczy Gábor voltak.

A Március Tizenötödike a leghevesebb radikálisok lapja volt. Természetesen rögtön megtámadják Jókait és hírlapját is. Jókai meghökken a nem várt támadástól: ő szándékaiban tiszta volt, ezért nem ismerte fel igazából, hogy békéltető cikkei Nyáry eszméinek a szócsöveivé váltak, s mint ilyenek bősztítik Nyáry ellenfeleit. „Kétségkívül gyenge politikusi és felületi újságíró volt, de bizonyos tulajdonságai a publicisták fülé emelik. Jelszavakat tudott kidobni a közönség közé, s egy sikerült jelszó többet segít mázsaszámra menő bölcs érveknél. Egy ötlet, egy bonmot megöli a legfonságosabb beszédet és megállítja a legdühösebb robanó tömeget.” Így vélekedik róla Mikszáth. Igaza van? Nehéz megítélni. Jókai publicisztikai írásaiban ekkoriban valóban van a tárgyat illetően némi felzárkózás, de minden írása mélyén megérezzük azt a magasabb eszmét, melynek szolgálatában a cikk megszületett. A *Közlöny*ben megjelenő cikkek ügye az országgyűlés elé kerül, s ezzel kapcsolatosan február 12-én Kossuthnak is nyilatkoznia kell. Kossuth lecsillapítja az ingerültséget, de Jókait magához rendeli. Nem nagyon foglalkozik a személyeskedésekkel, de azért felteszi Jókainak a kérdést, hogy ki sugalmazta a cikkeket? Jókai nem vall Nyáry Pálra, s Kossuth látva becsületességét, azzal bocsátja el, hogy legyen egy kicsit forradalmibb, s a cikkek témáját beszélje meg Báró Jósika Miklóssal. Jókai érzi, hogy Jósika lényegesen kisebb tehetségű író, mint ő, ezért amikor Jósika kijelenti, hogy csak az a cikke meher nyomdába, amit ő előzetesen elolvast, Jókai felháborodik, s beadja a lemondását.

Nyáryék a sorozatos sajtótámadások tüzeiben felismerik, hogy új orgánumra van szükségük. Garantálják Jókai támogatását, aki február 22-én megindította az *Esti Lapokat*, melyet kizárólag az alkotmányos irány független képviselőit alapított *Március Tizenötödike* ellen hozott létre. A lap programja az, hogy a megtámadott hazát és a 48-as törvényeket megvédi az ellenségtől és a jelenléte óriási szenzáció. Szinte skandalum. Az első szám – amit egyedül Jókai írt – 1000 példányban fogy el. Madarász László, a rendőrmisztér azonnali támadásba lendül a lap ellen, s nem csupán a *Március Tizenötödike* hasábjain, hanem a közélet minden lehetséges fórumán.

Jókai szinte nyomorog, ezért kézséggel fogadta el az év végén Landerer és Heckenast meghívását, hogy újévkor a kormányhivatalban lépő Csengery helyett a *Pesti Hírlap* szerkesztését elvállalja. Már december 3-án közzétette programját, melynek lényege „Magyarhon független egységének biztosítása”. A móri csata után, 1849. január 1-jén a *Pesti Hírlap* szerkesztősége is Debreceben menekült. Jókai itt is hírlapírással tartotta fenn magát.

Az eladósodott Jókainak kapóra jött Nyáry Pál ajánlata, hogy havi százötven forintért vállalja a hivatalos *Közlöny*

Takáts Gyula versei

Mert végül is

A rend maga: a volt!...
Valami paradicsomi pillanat
az első hét után, parányi pont
az épp megszületett menny alatt...

Aztán elindult minden itt
időnk és talpunk alatt és a világ
csak ezt mutatja, a lebontás vonalait.
S benne elomló arculatát.

Mert minden csak odatör,
mint a szobrok és az anyag sorsa.
Villog a kvarc dirib-darab tükrök
s a szervezet és szervezett szetsztag

magát és csak addig él,
míg vázában épp tartani tudja
a változót parányi sejtjeinél
a létezés törekény egyensúlya.

Nincs aki és ami ellenáll!
Mindennek lényege: szétbomlani,
mert végül is nem tökéletes a világ,
s az a kezds sem volt paradicsomi.

Alkonyóra

A kancsó csókjáról
méláz a pohár szája,
s a langyos láng fölél
fut az edények lába.
A zsíros arcokon
ablak-szúrte alkonyok,
s a biborszín róluk
a mély-tányérba csorog.

A szomszéd kéményből
fáinkra folyik a füst.
A hold pengéje még
hüvelyébe bújít ezüst.
A jámbor, jó tyúkok
az akácágra ülnek.
A csillag-sarkantyúk
még messze hegedülnek.

Kinn a macska száján
egy cserebogár ropog.
A kék alkony keze
az ajtó szárnyán kopog,
s míg homálya lágyan
langyos vacsorára nyit,
sercenne gyűjtják meg
az olajosmécset belit.

Áttetsző és mély szárnyakat

Most lettél az, mely változatlan
s teljes a kegyetlen anyagban.
Áttetsző és mély szárnyakat
bontasz az évszakok alatt.

Följűk így állsz láthatatlan,
de létező biztos alakban
átlépve már abba a tájba,
amely mindenkinéket hazája.

Lényegülve a konok hiány
teljest ragyog, mint a szívárvány
s a nagy tv jegyeit kibontva

ragyogsz ránk, fölénk magasodva,
szinte már fogható jelekkel...
Szavaim közt minek is kereslek?

Keresve lent

A darázs a fűrtbe költözött,
sovány és karcsú teste fázik.
Dideregve dözsöl a szemek között,
nektárba, napba, dörbe ázik.

Érett vesszők sorában járok.
Aranylik a megszedett sok töke.
Elmaradt fűrtökre vadászok.
Így érek föl a hegytetőre,

ahol vörösből kékbe nőtt az ég
és párás fényporában vadludak
hullámzó ékje vonja az utat

s keresve lent a lenvitorlát,
emléked itt suhog a szélben;
pirosló rózsaszál alkony kezében.

Bennük, velem

Neked csöngetni nem kell, a kulcs
már mindörökre nálad.
Otthon vagy jobban, mint eszeddig,
Átlényegítetted a házat.

Küszöbötől, s ahol a gerendák
magas iksze feszülne,
te tartod, mindenben otthon.
A tárgyagnak lettél a tükrre.

És elmondják és lassan megértem
– akár a kéz és a szokások –,
mert némán is rólad beszélnek,

hogy anyjukként maradvam nálam,
nem kulccsal nyitsz rajtuk.
Bennük, velem lakod a házat.

Mandulaszüretre

Húsz éven át
együtt szedjük a mandulát
s most téged keres a fa!
Egyedül állok alatta...
Üres fa alatt
s a ritka lombba,
mintha vékony hajad lobogna.
S ez a tiszta, tünde kék...
– Szemed? – Vagy az a messzeség,
amely olyan-olyan végtelen,
mint haláloddal e szerelem.

Oly vésett bennük

ácsorog kint a tél
a gerléből toll maradt
csontot ropogtat a kutya
tövises rózsák alatt

kedvem nincs a versre
lóg a fácan vas csövön
tollát tépem és pattog
ujjam begyén a kék köröm

ő alszik vár a tél
s hogy álmut ne zavarjam
tüketet vések égre
nézik a lusta varjak

a rétről és a friss patak
rámlebegzik zörög
a hártya lassan összenő
a jég mély partjaink között

nyár volt tél van itt
madár volt rózsza toll szavak
s oly vésett bennük a betű
hogy szerkezetük rámszakad

Fél évezred

Mit nem láthattak e szelidgesztenyék?
E törzs körbe hat méter lehet.
Befogja korával falunk felett
történelmünkéből majd a fél eget.

A dombról messze lát... Lenéz:
horhók, csatasík, a gát s a bánya
nagy sirjából, amint épp kihordják,
a viskók vályog-sorát is látta.

A régi falut, amelyben új az út.
A pincéből szellőzik föl a mély...
Fölöttük forog a vetési varjú,
mint papír-sárkány a tűzhely üstökén

ott lent... És itt a kukoricás
a szőlők helyén, már csak az zörög...
Állnak, mint élő fekete tömbök
e gesztenyék bitvevő erdők között.

Törzsükhöz vetve a hátam, ime,
hol senki, nézem és szőlőigatom
s megindul az egymásra tipró
kegyetlen-nyársú vadon.

Fél évezred szorit!... Ide szegez!
És leszek vele és velük is egy.
Gyökerek, kérgük fog és emel,
csapdák, szavak fölél is ez a hegy,

hogy lássam, miként ezek a fák,
– érezve fejszét és száva napot –,
mit takar s teremhet még az ág,
amit az idő törzsünkön hagyott...

Jókai olajfestménye 1843-ból.
JÓKAI MÓR ÉDESANYJA.

ügyét. Április 30-tól Petőfi nem csak a lap munkatársa, hanem egyik szerkesztője is lett. A lap mottójaként ezt írják a címlapra: „Egyenlőség, szabadság, testvériség!” Együttműködésüket egy sajnálatos esemény teszi tönkre, s tulajdonképpen ezt barátságuk is megszűnik. Az augusztus 21-ei szavazásnál Vörösmarty a kormány mellett szavazott, s ezt Petőfi oly mértékben zokon vette, hogy megírta híres költeményét Vörösmartyhoz, melyben szenvedélyesen elítéli az emberben a költőt, a költőben a barátot. Nyomban szalad Jókaihoz, hogy a verset közöljék a lapban. Jókai fészeng, majd a Laborfalvi Rózával augusztus 29-én kötött esküvője

Az olvasók érzik, hogy halálos párbaj kezdődött, melynek vége igen baljós. Jókai az övön aluli ütések miatt az első pillanatokban először meghátrálna, menekülésre gondol, de a felesége nem engedi. Ez a kiváló asszony most mutatja meg, hogy kicsoda is valójában. Lelket önt a férjébe és harci kedvet, amikor szinte utasítja, mint egy spártai tigris-lelkű asszony: „Egy tapodtat sem mégyesz, megküzdesz ellenségeddel, vagy elesel, vagy győzni fogsz, harmadik lehetőség nincs!” Ő tudja, hogy Jókai a lejárások miatt erkölcsi mélyponton van, de átlátja azt is, hogy Jókai támogatottsága még mindig jelentős, s ha Jókai nem hátrál meg, az igazság könnyen ahhoz pártolhat, akivel igazságtalanság történt. Ismeri a görög drámákat, tehát ismeri az osztó igazság természetét.

A harc egyenlőtlen, hiszen Jókainak csak a toll a fegyvere, Madarász viszont a leg- aljasabb eszközök igénybevételel sem riad vissza. Jókait hazaárlással vádolják, s a kivált futóútként terjed: a radikális lapon kívül a belső intrika, névtelen levelek száza és az elvtelen pletyka gondoskodnak a lejárás gyors sikeréről. Jókai nem késlekedik a visszavágással. Egy tisztaságra vágyakozó jellem küzd a szennyező hazugságok vádjával. S mert nem hagyja magát alaptalanul rágalmazni, a rágalmazók meg is ölnék. Most megtanulja, mit jelent szerkesztőnek lenni! De nemcsak azt tanulja meg, hanem azt is a fejébe verik egy életre, hogy az újságírónak muszáj egyéniségnek is lenni, még akkor is, ha fő sajátossága mégis az, ami benne szöröstől-bőröstől közössi. Tudomására jutnak olyan tények, melyek megalapozottá teszik azt a gyanút, hogy Madarász a lefoglalt Zichy-féle kincsek ből sikkasztott, s cikket tesz közé a lopott gyémántok ügyében, nem sajnálván benne Madarászt pártalan humorával porig alázni. Madarász felbőszül, s mondhatjuk így, hivatali hatalmával szinte visszaélve egy olyan törvényt fogadotat el válaszképpen, mely szerint halállal büntetendők mindazok, akikre olyan gyanú vetül, hogy az ellenséggel bármilyen jellegű kapcsolatot is tartanának. A javaslat elsődleges célja az volt, hogy Jókait – az újságírók miatti bosszúból – eltegyék láb alól. Ám a Zichy-féle kincsesládákkal a helyzet egyre zavarosabb: nincs érdemi magyarázat a ládák pecsétjeinek a feltörésére. Madarász utolsó tördőfésnek szánja Klapka tábornok Jókai ellen való hangolását, aki szóvá is teszi Kossuthnak, hogy katonáit lehangolják Jókai hazaárló cikkei. Jókai azonnal eljuttatja Klapkához az *Esti Lapok* addig megjelent számait, arra kérve a tábornokot, hogy jelölje meg, melyik számban van hazaárlás és hadsereg elleni lázadás. A válasz nem várt fordulatot hoz Jókai életében! Klapka a következőket írja: „Igen tisztelt Szerkesztő úr! Becses levele következtében van szerencsém szerkesztő úrnak válaszolni, hogy az átnézet végeztül átküldeni tetszett példányából az *Esti Lapoknak*, melyeket mai napig, a fáradalmas hadi foglalatosságok miatt, csak gyéren volt alkalmam olvasni, tökéletesen meggyőződésem arról, hogy a minap tisztelt kormányelnök úrnak, csupán mások állítása után, beszéd közben előhozott szavaim, mintha az Ön által szerkesztett lap a mindennapon béke-kötés és az elnyomott Olaszország elleni segítségadás szellemében működnek, most, midőn az érvényes lap minden számát átolvastam, alaptalannak mutatkozik, s azért is azt viszszaadni, s azon egyszerűsággal szíves örömet kifejezni el nem mulasztatom, miként az átnézetnél e lapnak irányát a hadsereg tulajdon érdeke szellemében szerkesztve, és pedig egészen másképpen találtam, mint arról ez előtt mások által értesültem. Engedjen meg, tisztelt Szerkesztő úr, ezen minden további jelentőség nélkül kijelentem, s Önnek tán kellemtelenséget is okozott szavaimért, s legyen meggyőződve arról, hogy a szabad sajtónak, melyet mindenkor a valódi szabadság külföldjének tekintettem, s mint a szabadság legfőbb kincsét tiszteltem, nincs nagyobb tisztelője, mint Klapka.”

Jókai a levelet azonnal megjelenteti. És ezzel végleg kiüti ellenfeleit. Madarász

eltűnik. Talán azért, mert igaz volt a gyanú. Jókai diadala nem öncélú. Klapka levele nyomán tudatosul mindenki: a szabadság legfőbb kincse a szabad sajtó.

Buda visszavívása után az *Esti Lapokat* és vele párhuzamosan a *Pesti Hírlapot* is szerkeszti, sőt a *Pesti Hírlapnak* főszerkesztője is lesz. Mind a két lapnak egyedüli törekvése a haza védelmének buzdítása volt. A szabadságharc bukása után Jókai bujdosni kénytelen, mindaddig, míg Jókainé nem sikerült egy Klapka-féle komáromi menedéklevelet szerezni, melyet Jókai Mór, mint Klapka György által kinevezett honvédhadnagy számára állítottak ki. Élete meg volt mentve, de írói munkásságának további reményei még bizonytalanok. Igazi hírlapírói tevékenysége ezután kezdődik.

6.

A szabadságharc bukása után megalakult katonai kormány az irodalmárokkal többnyire kíméletes volt, azonban örök szégyenfoltja maradt az irodalomtörténetnek, hogy egy magyar köztudó, Hegyesi József 34 író, köztük Jókait is halálra jelölt ki, ám egy másik tisztességes államügyész, Kossalkó János, terjedelmes emlékiratban megvédte őket, rámutatván arra, hogy az irodalom nem vezette a forradalmat, csupán visszhangja volt a közérzésnek. Ennek az ügyészi fellépésnek volt köszönhető, hogy az 1850-es irodalmi művek közt Jókai (Sajó álnév alatt) munkái is megjelenhettek. Először a Szilágyi Sándor által szerkesztett *Magyar Emléklapok*, *Pesti Röpítvek* és *Magyar Írók Füzetében*. Ezekben az években Jókai az egyike volt azoknak az íróknak, akik írásaikkal a nemzetmentés ügyének tettek felbecsülhetetlen szolgálatot, és azt hiszem, nyugodtan kimondhatjuk, ezen a téren ő tette a legtöbbet. Jókai tudta, hogy a legfontosabb az, hogy minél több hírlap és irodalmi folyóirat jelenítse meg '48 eszméit, és azok minél nagyobb számban jussanak el az olvasóhoz. Így lesz már 1851-ben Vahot Imréné szerkesztő társa a *Remény* című folyóiratnál. 1853–54-ben a Festetics Leó gróf által alapított *Déliabálnak* lesz főmunkatársa, ugyanakkor névtelenül szerkesztője is a lapnak. Az 1854-es év nagy fordulat a magyar újságírásban. Pákh Albert olyan néplapot alapít, melynek eszméisége teljes egészében Jókaié. Mivel Jókai a saját nevével szerkesztője még nem lehet a lapnak, ezért főmunkatársa lesz. Nem más ez a lap, mint az 1921-ig megjelenő *Vasárnapi Újság*. A „Kakas Márton levelei” pillanatok alatt népszerűvé teszik a lapot. Jókai fejében született meg a gondolat egy új lap típus létrehozására, amely írásban és képekben tájékoztatja olvasóit a nagyvilág híreiről és legújabb vívmányairól, ugyanakkor támogatja a fiatal tehetségek kibontakozását. A lap egyik kritériuma, hogy olcsó legyen. Ez az előzmények nélküli lap típus széleskörű közönséghez kívánt szólni, mint az addigiak. A nép legszélesebb körében kívánták terjeszteni, elsősorban a felszabadult jobbágyság és utódaik között, akikhez mind gyakrabban fordultak a kiadók az 1850-es években. Jókainak viszonylag könnyen sikerült megnyernie a vállalkozáshoz a művelt, kalandos szellemű Heckenast Gusztáv támogatását is, így 1873-ig a Landerer-Heckenast volt a vállalat lapkiadója. A lap programjának a kidolgozásakor az angol-német-francia mintát kívánták követni, ahol már léteztek az ún. filléres lapok. Pákh Albert már egy évvel korábban így írt a közművelődési lapok jelentőségéről: „Fő és igazi mozgató ereje nem is a szépirodalomban rejlik, mint inkább azon irodalmi ágakban, amik ismereteket szállítanak a nép közé. E téren soha sem nyugszik. Nincs a földnek országa, melyről folytonosan ne jelennének meg új meg új művek. Ide tartoznak a történeti művek és emlékiratok, etnographiai és utazási rajzok s természet- és műtani tudományok népszerűsítése. Mindezt azután belefolyik a heti iratokba, melyek könnyen s olcsón viszik azt tovább száz meg száz ezrek közé. A sajtó e neme legfontosabb

ága Angliának, s nyílt tanulsága annak, hogy Anglia legműveltebb része Európának. Itt minden emberben él az olvasási vágy. Másutt csak a »műveltek« olvasnak. Ismét másutt még azok sem. Legnagyobb elterjedésnek örvend, miként tudva van, Dickens »House Words« című folyóirata, melyről mondják, hogy százezer előfizetőt számlál.”

A lap a nevét a Brassai Sámuel által szerkesztett Kolozsvári Vasárnapi Újság után kapta, amely 1834-ben indult, az Erdélyi Híradó mellékleteként, és 1847-ig jelent meg. A Helytartóság 1854. február 7-én engedélyezte a lap működését, az első szám március 5-én látott napvilágot. A Vasárnapi Újság az első előfizetési felhívásában a következőképpen hivatkozik a kiadó programjára: „Új népszerű vállalat. (Mindem lapban legalább egy fametszés!) Mik egy néplap kellékei? Az, hogy érdekes legyen. Az, hogy hasznos legyen. És az, hogy olcsó legyen. Ime vállalatunkról bizton hisszük elmondani, hogy minde e három tulajdonnal bírni fog. Úgy intézkedünk, hogy legjobb írónk írják, hogy tartalma széles ismeretgazdagságot foglaljon magába, és egész félévi előfizetési ára EGY PÉNZFORINT legyen. (...) S e meggyőződésben kezeskedni merünk, hogy amit lapunk hasábjaink nyújtani fognak, érdekes, ismeretterjesztő, mivellet olvasmány lesz. A népet – melynek pártolására számítunk – nem nézzük öntudatlan nyers tömegnek, melynek jó indulatát üres szemfényvesztések által szabad készakmányolni, hanem látjuk benne amaz ép, józan fajt, melynek megvan-nak nemesebb vágyai s tiszteletreméltó érzel-

„Jó napot- jobb lapot!” Jókaira egyre több szerep hárul. Pákh így ír róla egyik levelében: „Jókai Marci igen practicabilis ember, s napról napra szerelmesebb a vállalatba.” Leginkább a Szépirodalmi Lapok szerkesztőiből verbuválódott a kezdeti szerkesztőgárda. A már említett munkatársakon kívül húsz éven keresztül dolgozott a lapnak Bérczy Károly, a Politikai Újdonságok melléklap politikai szemleírója, Pálffy Albert, Pákh személyes barátja, a társadalmi és humoros elbeszélések írója, Brassai Sámuel, aki tudományos és ismeretterjesztő cikkekkel gazdagította a lapot, Arany János és Tompa Mihály, Szemere Miklós, a közlemények és ismeretterjesztő elbeszélések szerzője, Szász Károly, akinek munkái többnyire életrajzok, költemények és képleírások voltak és több mint 500 alkalommal jelent meg a lapban, továbbá Vajda János, Ipolyi Arnold, Rómer Flóris, Vámbéry Ármin, Salamon Ferenc, Szilágyi István, Szabó Károly, Szilágyi Sándor, Pauler Gyula, Nagy Iván, Thaly Kálmán, P. Szattmáry Károly, Zilahy Károly, Györy Vilmos, Ágai Adolf, Vida József, Tolnai Lajos, Dalmady Győző, Beöthy Zsolt, Hermann Ottó, Eötvös Lajos, Eötvös Károly és még jónéhány irodalmár és természetudós. A szerkesztőség összetétele, műveltsége, szakmai felkészültsége folyamatosan egyedülállóan magas színvonalat biztosított a Vasárnapi Újságnak. Számos tudós, akadémikus és egyházi képviselő végezte kitaró munkáját hétről hétre, éveken keresztül a lapnak. Kinek volt

néppel. A nép a lelkét adja neki, ő pedig cserébe a regényeit adja a népnek. Orosz Noémi a *Vasárnapi Újságról* szóló tanulmányában megállapítja, hogy a lap a folyóirat-illusztrálás magyarországi úttörője volt. Természetesen eleinte Jókai elképzelései és ötletei nyomán, aki minél több képzőművészt igyekezett megnyerni a lapnak. A hetilap állandó metszői voltak: Rusz Károly, Pollák Zsigmond, Morelli Gusztáv, Braun Károly, Huszka Lajos, Rohn Alajos; rajzoló: Lotz Károly, Vizelety Béla, Keleti Gusztáv, de alkalmanként Gregus János, Székely Bertalan, Thán Mór, Munkácsy Mihály, Zichy Mihály, Mészoly Géza, Feszty Árpád képeivel is találkozhatunk. Esetenként Jókai Mór is megcsillogtatta rajzolóit. Itt jelentette meg Jókai Petőfi közismert rajzát Arany Jánosról. Orosz Noémi szerint a lap már indulásától kezdve „nagy hangsúlyt fektetett a legújabb grafikai technikák felfedezésére, alkalmazására, így a technikai újításoknak megfelelően az illusztrációk is folyamatosan fejlődtek.” A rajzok és festmények mellett a lap 1884-ig kizárólag fametszeteket közölt. Ezek főleg lipcsei fametszők munkái voltak vagy más lapokból átvett fametszetek. Később rész- és egyéb metszetek közlésére is sor került, majd 1864 februárjában kerül közlésre az első, fotográfia alapján készült fametszetes kép. A *Vasárnapi Újság* élen járt abban is, hogy az 1884. évi 48. számban közölték először olyan fotót, amelyet „közvetlenül” nyomtattak. Az egy lapszámban megjelenő képek száma általában elérte a 25-30 darabot.

A lap külső megjelenésére is rendkívül meggyerő: a fejléc grafikájával is igyekeztek az újság „képes néplap” programjára utalni. A címfej biedermeier stílusban készült, melyen a lap indulásakor középen nőalak, Pannónia trónolt, a térdére támasztott magyar címerrel, melyben később a lap száma lett feltüntetve. A címlap két oldalán szalagok és indák között, golyákkal és galambokkal a tetején két kunyhó állt. Az egyik kunyhóban egy fiatal földműves legény pipázgatva, bor mellett, a másikban egy idősebb parasztagda kávé mellett olvasta az újságot. A címlapkép 1876-ban némiképpen módosult: mindkét férfi mellé kerül egy-egy asszony, a fiatalabb mellé egy gyermek is, ami egyértelműen a szerkesztők olvasói táborát növelő szándékát jelzi, Pannónia trónja pedig átkerül a Lánchíd szomszédságába.

A kezdeti kéthasábos tördelést 1863-ban háromhasábosra módosították, s a 8 oldalnyi terjedelemben induló lap az első négy év alatt 12 oldalra, majd 16 oldalra bővült.

A *Vasárnapi Újság* a cikkeket a lehető szélesebb területekről közölte, s a témák elkönyvelésére különféle rovatokat hozott létre. Az első évfolyam a következő rovatokat tartalmazta: Értekezések, elmélkedések, Költemények, Elbeszélések, Történeti rajzok, Ipar-, művészet-, gazdaszat-, természetudomány, Táj- és népi ismertetések, Életrajzok, jellemrajzok, Irodalmi ismertetések és viták, Háztartás, házi orvos, Fontosabb apró cikkek, Fametszvények (magyaruló leírásokkal). Azt mondhatjuk, hogy a *Vasárnapi Újság* csak másod- vagy harmadsorban volt szépirodalmi lap. Leginkább a hetilapok enciklopédikus típusába tartozott.

A *Vasárnapi Újság* Jókai remek szervezői képességeinek és kiváló stílusának hamar közönséget teremtett, vizsgált és szórakoztatott, terjesztette a kultúrát és a hasznos ismereteket, ám a legfontosabb: táplálta a jövőbe vetett hitet, a szendergő hazafiságot. Jókai költött figurájának, Kakas Mártonnak a csörgősipkája nagyszerű lehetőséget volt a korszak fonákágainak kigúnyolására. Pákh Albert Káin és Ábel nevéből humorosan összetekelt Kaján Ábel néven csillogtatta humorát. Tompa Mihály a tizedik évfolyamába lépett lap szerkesztője 1863-ban hosszú köszöntőben méltatta:

mei. Azon népet látjuk magunk előtt, mely hogyba ezentúl is élni akar, ezt csak ismeretek és művelődés árán válthatjuk meg. A „VASÁRNAPI ÚJSÁG” hetenként egyszer nagy negyedréttl íven meg fog jelenni, úgy, hogy a fővárossal rendezett közlekedésben levő vidékeken már vasárnap olvasható legyen.”

A lap életre hívásában Pákh Albertnak társa volt Jókai Mór, mint főmunkatárs, és Gyulai Pál, mint szerkesztő. Az első három számot kizárólag ők három készítették, majd minden további szám létrejötténél egyre több szerkesztő csatlakozott a munkatársakhoz. Gyulai Pál a szerkesztési elvek felett kirobant vita miatt két hónap után kivált a szerkesztőségéből, de később is rendszeresen részt vett a munkában, kritikáit, bírálatait gyakran hangoztatta. Talán mindannyian ismerjük elhíresült életét, miszerint így köszönt a szerkesztőknek:

ez elsősorban köszönhető? Azt hiszem, nem tévedünk sokat, ha úgy válaszolunk erre a kérdésre, hogy Jókai Mór ötletének és szeretetre méltó személyiségének. Jókai fontosnak tartotta, hogy Arany János a hazai életrajzok közlésében már a második számban megjelenjen, s közzé tették ekkor Arany János arcképét is. A lap közölte a *Vörös Rébék* és az *Alföldi szekér* című költeményeit is. Tompa Mihály hazafias ódáit is ez az újság közölte először. A *Halottak napjára* írt versével Tompa egyébként elnyerte a szerkesztőség által erre az alkalomra kitűzött pályadíjat. Jókai igazi organizátor, a beinduló lap főmotorja. Leginkább ő tartja a kapcsolatot a szerzőkkel és a munkatársakkal, a tudósokkal, a politikusokkal és a művészvilág jeles képviselőivel. És az olvasóval is. Nem véletlen, hogy a magyar néphumorról szól majd 1860-as székefoglalója az Akadémián. Jókai élő kapcsolatban van a magyar

„Lapod járjon be kunyóbát, palotát,
Szegény s gazdag körül végezze tisztét!
Megbozva mindenkinék a mi kell. –
Szárva kenyéren is, sok érzi: hogy
Az ember nem csupán kenyérral él! –
A legbomályosabb zugig, vigye
Az símeret s műveltség sugarát.
Az elbunyit ősiöket mutassa fel,
Szóljon nemes, bús tetek felől,
S minden sorából egy nagy gondolat
Nézzen reánk s értesse meg magát,
Miképpen a jól-festett kép szemé
Magszűnés nélkül a nézőre néz. –
S mely bűn közzint minden vasárnapot,
Hasznos, vidám szép ünnepést szerez:
Lapoddal a tíz év fordulatát
Még sokszor ünnepeld! Isten veled!”

7.

Jókai 1861-ben csatlakozott a Határozati Párthoz. Nem mondhatjuk azt, hogy taktikai okokból, hiszen politikai lapjában *A Hon*-nal (melyet 1863-ban alapított), meglehetősen következetesen, egészen 1875-ig kitartott az ellenzéki elvek mellett. Jókait a sajtóvállalkozásokhoz a remélt anyagi haszon és a rendkívül széles publicitás is csábította. Gyulai Pál erről cinikusan meg is jegyezte: „...kü-lönböző ízléseket, sőt néha irányokat igyeke-zünk kielégíteni, innen is, onnan is nyert egy kis népszerűséget.” Tény, hogy Jókait mindig is vonzotta a népszerűség fényében való fürdőzés, viszont nem tagadhatjuk politikai alapállásának őszinteségét. *A Hon* 1863 és 1882 között megjelenő politikai napilap volt, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a *Pesti Napló* mellett a kor legjelentősebb hírlapja. Alapítója és főszerkesztője mindvégig Jókai Mór. A lap egyértelműen Tisza Kálmán politikáját támogatta, így hamarosan szembekerül a Deák-pártot támogató *Pesti Naplóval*. Jókai 1863. február 7-én leközi gróf Zichy Nándornak az *Alapkérdéseink* című cikkét, melyért sajtóvétség és csendháborítás címén egy évi nehéz börtönre,

vasban, nemessége és 1000 Ft biztosíték elvesztésére, a gróftól szintén egy évi nehéz börtönre, vasban, továbbá grófi és kamarási méltóságának elvesztésére ítélték. Április 23-án Jókai a budai József-kaszárnya kazamatájába vonult be. Királyi kegyelem következtében egy hónap múlva kiszabadul, s tudjuk, hogy a Budai Várban eltöltött egy hónap – felesége, Laborfalvi Róza közbenjárásának köszönhetően – sem volt valódi szabadságvesztés. A lap botrányal indul tehát, így előfizetőinek száma rövid idő alatt jelentős mértékben megnövekszik, s annak ellenére, hogy a lap tördelése és formátuma nem teljesen praktikus, az olvasók szeretik. Jókai a politikai és társadalmi rovatok mellé egy jól szerkesztett közgazdasági rovatot is beiktatott. A lap tárcairovata rendszeresen közölte Jókai regényeit és elbeszéléseit, s népszerűsége néhány év alatt olyan jelentős lett, hogy 1868-tól naponta kétszer jelent meg, esti kiadása *A Hon Esti Lapja* volt.

A lap egyértelműen a balközép politikai nézeteit vállalta fel, ezért természetes volt az, hogy a lap köré elsősorban a balközép politikusai csoportosultak az akkori közéletből. Ez a politikai csoportosulás a korszak legfontosabb közjogi problémáját, a kiegyezést illetően nem elvi, hanem elsősorban gyakorlati-politikai fenntartásokat hangoztatott. Ebben a vonatkozásban a balközép rendkívül egységes volt, a közjogi rendszer továbbfejlesztéséről szólva viszont több csoportra bomlott. Mindez meghatározta politikai sajtóját is. *A Hon* a csoportosulás legtekintélyesebb napilapjává vált és a Tisza Kálmán pártja által meghirdetett politikai irányvonalat követte nagyon következetesen. Jókai rendkívül fontosnak tartotta azt, hogy a politikai élet mozgásterébe és a közjogi rendszer továbbfejlődésének lehetséges irányába a társadalom lehető legszélesebb rétege beleszólhasson. Éppen ezért arra töreke-

dett, hogy *A Hon* hasábjain az olvasók a lehető legkorrektebb tájékoztatást kapják Tisza Kálmán pártjának politikai elképzeléseiről. *A közvéleményről* szóló, az *Igazmondó* című hírlapban, 1869. december 26-án megjelenő cikkében így ír: „a közvélemény ítéltőszék, amely előtt a kor eszméinek meg kell jelenni, s csak a közvélemény helyesítő ítélete teszi azokat életképesekké.” A közvélemény valóságát mindezek ellenére nem tekintette sem teljesen liberálisnak, sem teljesen autonómnak, ezért a politikai pártok irányítása alá helyezte volna azt. A közvélemény különféle megnyilvánulási fórumait sem tartotta egymással egyenrangúknak, szerinte a sajtó és a népgyűlések csak részben tudják biztosítani a vitaközlés szabadságát. Az előbb idézett cikke így folytatódik: „Az eszmecserek, az eszmék feletti vitaközlések azokban való megállapodás a sajtóban és a népgyűlések terén csak nehezen eldönthetők, azért, mert ott a vitaközlő felek két külön hírlapban, két külön olvasóközönség előtt mondják el érveiket, a népgyűlésen pedig azért, mert az idő és a tér nem alkalmas.” Jókai szerint ezzel szemben a pártok irányítása alatt álló népkörök biztosíthatják a higgadt eszmecsere, a reformok számára ezek készíthetők elő a talajt. Jókai hírlapírói-szerkesztői tevékenységéről elmondhatjuk, hogy valójában két korszak határán helyezkedett el, mégpedig a politikai eszmék szolgálatába szegődő liberális-eszmehirdető korszak és a közönségigényekre építő, haszonra törekvő üzleti sajtó határán. Hírlapírói munkásságában e két szakasz jellemzői keverednek. Publicistaként következetesebben képviselt eszméket, politikai írásaiban sem vállalkozott a párttaktika elvtelen kiszolgálására, viszont szerkesztőként már gyakran tett engedményeket. 1867 után a sajtóvállalkozásaival már kevesebbet tördölt. Ezt követően többnyire elbeszéléseivel és regényeivel volt jelen a tárcarovatokban. Szabadulni kívánván a kiadói gondoktól, 1868-ban *A Hon*-t át-

adta az alakuló és nagyobb politikai lapok kiadását megszerző *Athenaeum*-nak, melynek ő is egyik főszerkesztője lett. 1869 januárjában a szerkesztői tisztről is le akart mondani Csernát Lajos javára, ám kérését elutasították azzal az indoklással, hogy „*A Hon jelen virágzó állapotban egyedül Jókainak köszönhető.*” 1875-ben Tisza Kálmán lett a miniszterelnök, így *A Hon* ellenzéki lapból kormánylap-pá vált. Népszerűsége ettől a pillanattól kezdve rohamosan csökkent, majd 1882 szeptemberében *Nemzet* cím alatt egyesült az *Ellenőrrel*.

Jókai kiadói kedve szinte határtalanul mondható ebben az időben, hiszen több sajtóorgánium létrejöttében is közreműködött. A balközép német nyelvű lapjának, a *Neuer Freier Lloyd* egyik alapítója, melynek szerkesztője az emigrációból hazatért Horn Ede lett. Ugyanakkor szerkesztője volt még két élclapnak is, melyről eddig nem szóltunk.

8.

Jókai az önkényuralom idején a passzív ellenállást mindenképpen szerette volna hatékonyabbá tenni. Föl akarta ébreszteni a tetszhalott nemzetet, s mert a magyar lélek kiváló ismerője volt, úgy gondolta, hogy az adott politikai viszonyok között a humor lehet a leghatékonyabb fegyvere. Ennek érdekében hozza létre a *Vasárnapi Újság*ban közölt „*Kakas Márton levelei*” sikerére, első önálló élclapját *Nagy Tükör* címmel. A lap 1856-tól 1858-ig jelent meg, mely nem nevezhető hírlapnak, inkább folyóirat volt, miként az ugyanebben az időszakban megjelenő és Jókai által szerkesztett *Kakas Márton Albuma* című időszaki kiadvány. 1858. augusztus 21-én *Üstökös* címmel jelenik meg az első és legrégebbi magyar humoros lap, mely a Pallas Nagy Lexikona szerint humoristico-belletrisztikus hetilap. A hetilapot Jókai a *Nagy Tükör* és a

Kakas Márton Albuma folyóiratok összevonásából hozza létre. Szerkesztője és kiadótulajdonosa is maga Jókai, a lapot Landerer és Heckenast nyomdája nyomja nagyon jutányos áron. A cikkeket Jankó János zsánerrajzai díszítették. *A Hon* című hírlap elindítása után a szerkesztést Dienes Lajos vette át, majd 1865. augusztus 15-től ismét Jókai szerkesztette. Az ezredik szám 1877. október 14-én, a kétezredik szám 1896. január 10-én jelent meg. Jókai a lap szerkesztését 1880. január 11-től végleg felmondta. Jókainak nagy érdemei vannak a magyar néphumor összegyűjtésében, és ő nyitott előszőr tért a humoros rajzművészetnek. Amint a Habsburgok nagyhatalmi kudarcai után a magyar nemzet ismét felszólalhatott eltiport jogai mellett, Jókai a politika terén is aktív munkásságot fejtett ki a '48-as eszmék megvalósulásának érdekében.

9.

Jókai Mór a magyar hírlapírás történetének egyik legkiemelkedőbb alakja. A Magyar Tudományos Akadémia 1858. december 15-én választotta levelező tagjai sorába, aztán 1861. december 20-án rendes tag lett, 1883. május 17-én tiszteletbeli igazgatója, majd 1892. május 5-én igazgató tagjává választották. A Kísárlady Társaság 1860. július 15-én szintén tagjának választotta. 1902. október 13-án és 14-én Jókai Mór és fiatal felesége Nagyváradon tartózkodtak. Számos embert mutattak be az íróknak, köztük egy ifjú költőt is, akit Ady Endrének hívtak. Kézfogásukban van valami hátborzongató gyönyörű, mintha az öreg hírlapíró átadta volna hivatalosan is '48 eszméit a fiatal hírlapírónak. Búcsúzkodásukkor Jókai átölelte és megcsókolta Adyt, majd ezekkel a szavakkal köszönt el tőle: „*Amit rólam írtál, a mélyen érző igazi költő írása volt. Meg fogom őrizni írásodat s az emlékedet is halálomig.*”

Lászlóffy Csaba versei

Sebek

Megérkezett nagyapám elkallódott levele Galíciából éppen Augustus császár politikai érzelmeiről olvastam valami nagyon unalmasat hogy „az ember, aki nem akarja megváltoztatni a fennálló politikai rendszert, jó állampolgár és jó ember” és így tovább (mit fűzhetne hozzá ehhez gondolatban egy Ovidius? – „korcsosodott kornak rút híre került a fülünkbe”) – nem csoda hát hogy mentőő helyett belekapaszkodtam nagyapámba nem a kecskeszakállas szépemlékezetűbe hanem az elsővilágháborúbeli ismeretlenbe hogy aszongya: **FELŐRLŐ HARCOK** északon délen keleten nyugaton emberanyagban való hiánya a franciáknál a német lövegek 1.600.000 gránátot szórtak a franciák állásaira a brit történet első gránátámadását a szélszélű fenyegeti mi lesz ha a sárga gázfelhő bent rekedve gomolyog saját összezsúfolt árkaikban? a nyárfák levelei remegni kezdenek habár még mindig gyönyörű az ősz a természet vörösből boruló sárgája még nem vérpataké s hullahalmoké az ellenséges erők szemtől szemben távolság ezer távolság ötszáz rohamlépés aki fut vagy aki eszik s hasal mind mind önmaga ellensége **A VÁLASZTÁS ISMERETLEN** egyáltalán mi között lehet választani?

idáig még egyformák vagyunk öreg csak azt a férfias emlékezetű sebet hagyj **A SEBET**

honnán ismerhetném azt az érzést amikor előlről hátulról golyó fenyeget!

de a be nem gyógyuló sebeink a láthatatlanok? ennyi roncsolt ideg s akarát ekkora beháborúk után mit kezdhetnénk mi még a kiontott vérről színezett hősi kis diadalokkal?

A fejbe lőtt katona agóniája

Lesznek-e még tanúi a régi örületnek, a gögőtől szétrobbant agyvelőnek? Avagy őbelőlük nő, duzzad az ellenséges sereg.

A hitetlenek köveket hajgálnak megint a Fennvaló felé; a többi – víz, szél, agyag, tűz jelein túl – nehezen meghatározható, idő és hely nélküli áldozatpazarlás.

A romok érthetetlen (egyetlen) igazsága illúziót kisajtolni a testből.

A veszélyek – a tied s az enyém –, eddig sem tettek bennünket testvérekké. (A csillagos égből feltámadt szélben csak Mária törékeny, magasba néző tekintete – mikor fakad föl belőle vajon, a pedezetett föld sebeitől egy arasznyira, a terebélyes fáktól védett csorgó?)

Méghogy a megbocsátás elvezet az igazhoz! Szereplési viselkedésben szenvedő faj, jár-e még bocsánat neked?! – Nem könnyű kimondani se.

Mogorva előrenyomulás sötétben; süketek, vakok, a sehová felé tartók!... És ő, aki magába fogadta a srápnelt, az óvóhelyen túlélő, az őrhelyét elhagyó, s a konspiratív társ vagy hadiszertető!

A harc a lét és nemlét között zajlik mindig. Minden családnak van már halottja, s volt háza is, amely a tegnapi felépült s ma összeomlott. A havas ösvényen az új határok kifehértet aszalterítőjén keresheted a föld hagyományos himzéseit, az idő vörösszálú varrotasait.

(A kardok még hüvelyben. A kézművesekből, piaci árusokból, csavargókból összeverődött sokaság vakmerően kapaszkodik bele

a lovak kantárszárába. A támadástól tartó dragonyosok vágatva vonszolják maguk után a szembeszegülő polgárokat. Egy utcakövet ragadó elszánt magányos alak. Sötét árnyak egy régi fegyverraktárban.)

*Két rom között épült fel a házam,
két árulás közé ültettem el a bitemet
két hullahalom között láttam egy kikericsot
s rámosolyogtam – kedveseim, értitek, ugye? Így éltem.**

Csupa hazugság minden – ennyit már tudsz –, lehetetlen elolvasni! A füstgomolyban megiramodik az irdatlan mozdony.Lábizmaid megfeszülnek, amint a lépcsőn egyensúlyozol – le kellene ugranod (!) ... de nem mersz. Az ablaküveghez nyomod az orrod, elferdült arcodra kísérteties árnyékok verődnek. Nem hiszed, hogy a te szemed tükröződik az üvegben. Állsz megmerevülve; s bármennyire is felfoghatatlan számodra, valami tovább löki tehetetlen testedet, talán egy szívrobbanás (!), aztán egy végtelen hosszú hidon átrobrogva, a felhők hirtelen mintha megnyílnának a száguldó szörnnyeteg előtt, és előbukkan a Nap – hatalmas és ködbe vesző, miként a belőled fenyegetően feltörő félelem.

**Maria Banus-parafraízis*

A kunszentmártoni első világháborús emlékmű

APÓCA, NEKÜNK CSAK A RABSZOLGAPIACON ÁLL A VILÁG

Pósa Zoltán

Bajuszos, bongyor, bumfordi, sűrű fiatalember néz vele farkasszemtel. Zsebébe nyúl, piros szalaggal fölgyűrűzi karját: – Jegyeket, bérleteket kérem ellenőrzésre felmutatni! Elsőként eléje lép, a forgóba, lehetőleg úgy, hogy elállja az utat esetleges menekülési kísérlete elől. – Miért pont velem kezdi mindegyik – füstölög magában Józsi. Pedig kopott, vasalatlan ingzsebéből még ki is kandikál a kártyablokk felső harmadnyi szegélye. S most át is lyukasztotta, nem úgy, mint múltkor, a vastraverzekből kirakott, koszos üveglablakkal kipróbált füstös csarnok előtti megállónál. Oda futott be a hajnali postavonattal. Akkor megpróbált eliszkolni. Takaros, nagydarab nőszemély vette elő bordó ridiküljéből a jegyellenőri jelvényt, blúza duzzadt anyányi mellétől, ő nem húzta föl, csak mutatta. Épp, hogy fölzállt a körüti villamosra, már molesztálta a nő, akkor is ő szúrta ki először magának, na persze, nem úgy, ahogy szeretné. Hátrált, a nő csintalanul vigyorgott, a közlekedési lámpa még pirosat mutatott, megpróbált leugrani a nyitott ajtón, s egy tagbaszakadt, kigyúrt lesipuskás, karszalagos „brazil” karjába futott. – Na, apuska – csak ennyit mondott. Leszállították, felírták a személyi adatait. Bóde József, kisszekeres, Bem utca egy. Ott aztán kereshetik egy darabig, rég eladták a házat, na persze áron alul.

nyári konyhával, utóbb már többnyire üres malac- és baromfi állal. Az udvar legvége kicsit fölfutott a Karancs oldalsó lejtőjén, még a kerítésük mögé rekedt két haragoslevelű bükk. Emaz itt rissz-rossz, koszlottan drapp falú. Az elnéptelenedett savanyítóból alakítottak ki valakik négy lakást, állítólag a megszűnt téesz elnökének családtagjai, hogy kiadhassák bérbe, de aztán végül eladták. Ők a régi öltözőbe kerültek, kiszellőztethetetlen penetráns örökbüdeset is öröklölvén. Hiába, hogy az egész ház nagyobb az otthoninál. – Ő már csak így mondja... az ő részük is iszonyúan szűkös. Az udvar kicsi és szagos, a konyha és a két kis szoba épphogy nem ablaktalan. Csak az elülső két cigánycsalád nagy ablakai néznek közvetlenül a kertes házak utcájára, ahonnan még százméternyi távolságból is csak gyanakodó kedvetlenséggel bámulják őket a helyiek festett hátsó kerítéseiken át. – Mi vagyunk egyedül gádzsók, te marha. Kisszekeresen legalább nem volt cigány szomszédságunk – ordibál esténként az asszony.

Az ellenőrt különösebben nem lepte meg, hogy van jegye, ám ahogy Józsi léghőbe kerül, önkéntelenül orrát fitoritva hátralép, épp hogy csak rápillant az átizzadt jegyre, a másokét elszakítja, ehhez nem nyúl. Menekülve bólint, s már az üldögélve viháncoló tinédzserek bérletét vizslatja.

ott egy külön város - dicsekszik Oláh Dani, magas, szőke, vállas kölyök, a városban érettségizett a Karancs másik oldalán. Persze, gyere csak, látogass meg. Nehezen talált oda, először rossz metróval ment el a végállomásig, ott beton hátán látott betont, de nem találta a nagy piros hidat, amelynek a belsejében kell közlekedni. Aztán nagy nehezen visszaverődött oda, ahol összefut a három földalatti alagútja és átszállt a hármásra. Már messziről látta a nagy veressárga valamit tényleg olyan, mint egy híd, benne alagút és csalogató ételszag, jobbra-balra talponállók nyílnak. Onnan is többszöri kérdezősködés után szállt föl a jó buszra, irtó hosszú, kanyargós úton jutott el abba a rettenetes nagy hodályba. A város ott egyre rendetlenebb volt, néha rondább, mint Dani városa a hegy túlfelén, lényegében nem más, mint egyetlen hosszú lakótelepi út a Karancs töve mentén. A reptér viszont ijesztően nagy, világos, tiszta, megszólalni sem nagyon mert, ahogy betette a lábát. Szerencséje volt, Oláh Dani azonnal az első portánál ott ült. Ám most nem volt vele olyan kedves, mint a vonaton, amikor felköltöztek. Alig volt málhájuk, de a demizon akkor még teli volt homoki hajdú karcossal, Halápról, a Terus falujából. Daniban akkor még bennragadt Szekerestől az otthoni szívesség, elfogadta a kínálást közvetlenül a

fonott üvegéből, s folyt belőle a szó, hosszú napos vagyok, huszonnégy óras, aztán kétszer huszonnégy óras pihenés, akkor azt csinálsz, amit akarsz. A szállásom is kinn van a reptéren, a hangár közelében. – Józsi, te mi a fenét keresel itt? – így köszönés helyett. – Hát téged! Dani erre csak bámul, mint borjú az új kapura. Hallgat és néz. – Nem azt mondtad, hogy itta van munka? Elkerekedett az arca. – Te akarsz itt dolgozni? Mit csináltál azelőtt? – Tudod te, a téeszcsében vótam ez az, főleg éjjeliőr – motyogta, óhatatlanul és átvéve Terus hajdúsági tájszólását, azért nagy franc ez a Dani. Nincs munka, nincs, de minek gorombáskodik. – Persze, még csakánylapát sem vótál igazán – motyog Dani. Már-már kicsit elszégyelli magát, de ránéz Józsi sra és kitör belőle a gúnyos, rossz nevetés, ő is azt a bizonyos arcot vágja, amivel az ellenőrok végigmérték. – De hát te még a iparit sem tudtad kijárni, amire itt úgyis szarnának. – Seperni, trógerolni csak jó vagyok, te is aszontad még a vonaton. – Ugyan, Józsi, itt a budipucolóknak is érettségijük van.

Józsi akkor nézte meg magát az ajtó melletti üvegükörben, s egy pillanatra látta magát Dani szemével. Alacsony, dudoros homlok, turcsi orr, seszintű, kopott-pelyhes haj. Nem elég, hogy kicsi, a rosszul szabott konfekciós, kopott flanelingben még az sem látszik, hogy annyira azért nem gyöngye kötésű, mint ahogy első látásra kinéz.

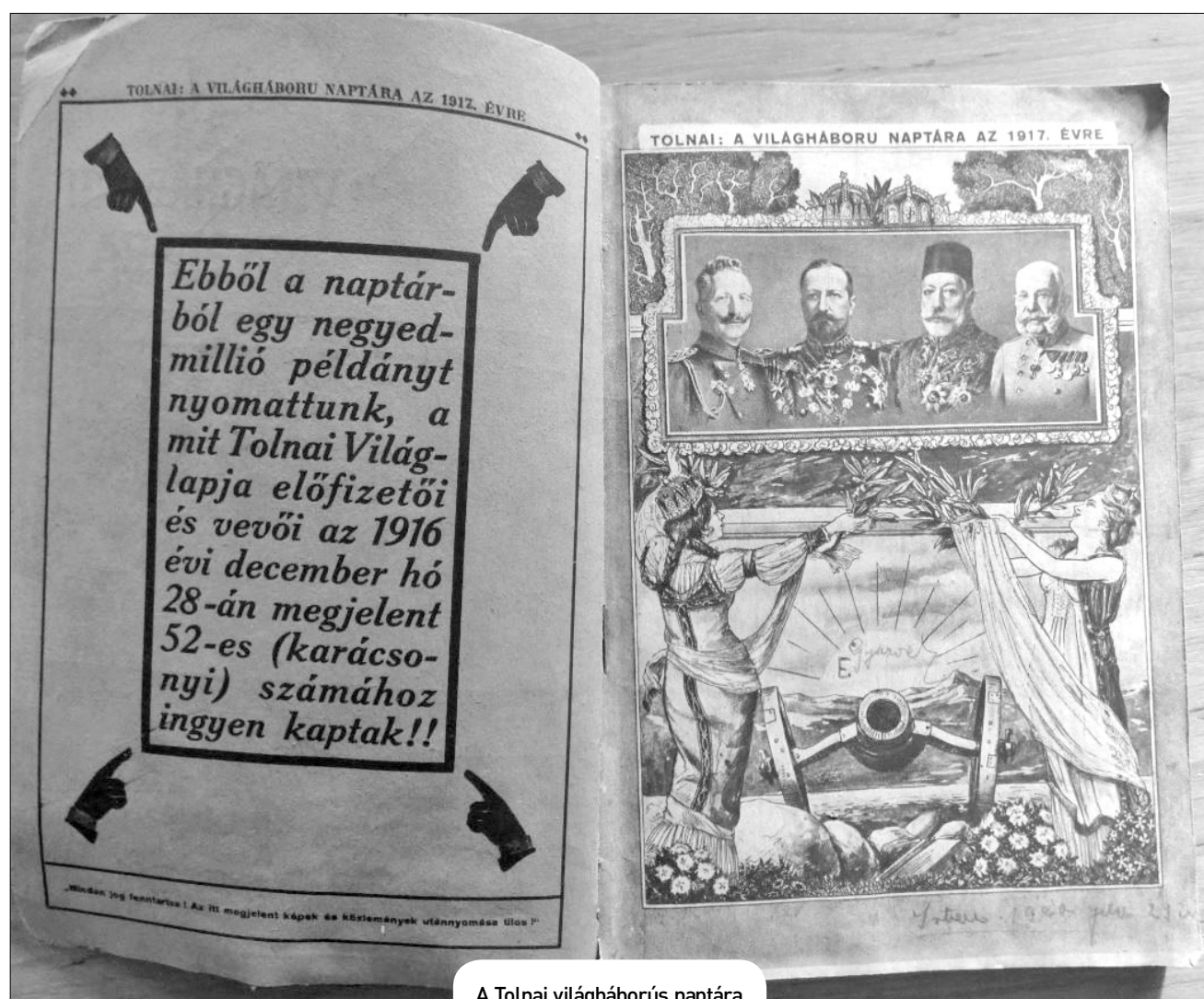
– Te tényleg kimentél a reptérre? – kérdezte tőle este Lali, a fiatal mély barnaszemű cigányszomszéd, a fehérje is olyan, mintha leöntötték volna tejeskávéval. Józsi az udvaron téblábolt, mert Terus kizavarta a büdös cigijével. S maga sem tudja, hogyan, egyszer csak sűrű sóhajtozások között elpanaszolta a bánatát a kedvesen köszönő fiúnak. Nevetett, de nem úgy, mint Dani. Együttérzés volt a kacagásában, ami jólesett. – Apóca, nekünk csak a Kalefion áll a világ. A rabszolgapiacon. – Te ott bennfentes vagy? – Mi? Ja úgy érted-e, tudom, hogy mennek ott a dolgok? Ott senki sem izé, hogy mondtad, bennfentes. Még azok se, akik felfogadnak minket trógerolni.

Azért Lali elvitte magával, s első napon elég szép pénzt hozott haza, még többet, mint a téeszből annak idején, de hát ebből a sokból ma már jóval kevesebbre telik. Hazafelé úton végig Terus egészségesen debella, hatalmas fenekére, egész formás mellére gondolt, még a képe is rendes, szinte már szép, de alig van már foga. De még a pénz láttán sem volt hozzá egy jó szava sem. – Na, azért aztán jó, hogy ide gyűttünk. Falun lakunk. Cigányokkal, meg románokkal tróglizol a piacon.

A piacozás még a jobbik eset. Ott már ismerik őt, ott nem lógnak meg a munkáltatók fizetség nélkül, mint egyszer, nem is tudja, hol. Hajnalban kivitték őket ponyvás kocsin valahová a hegyekbe, egész nap lapátoltak egy gyönyörű, nagy tónál, két óriási domb között. Nem bántak velük rosszul, de izomagyú, „trabális” fickók figyelték őket kicsi, tömzsi, piros szemű ebállatokkal. Józsi tudja, hogy az a kutya igazán veszedelmes, amelyiknek a szeme sehova sem néz, mint a farkasé... Fizetés a legvégén. Majd a Moszkvánál meglátjátok, milyen jó nekünk mellőzni, mondta a tagbaszakadt munkavezető. Velük ült a leponyvázott platón, udvariasan letessékelték őket, aztán intett a sofőrnek és elporoztak. Szitkozódott, fogadkozott, de tudták, ügysem találnak oda, de ha mégis, azok a fickók és azok a kifejezéstelen nézésű kutyák darabokra szedik őket, mielőtt az öklüket fölemelnék.

– Na, te világ segge lyuka, te szerencsétlen... – így az asszony. A szoba az után a tóparti levegő után fertelmesen büdösnek tűnt, a naphosszat vetetlen ágy pállott húsleveszágát is megérezte. Terus a szürke-sárga foltos dunnák között fetrengött, de nem engedte magához. – A falon verd ki a kolbászod, hülye. Azóta is, alig-alig engedi az ágyába, így esténként az udvaron bókász, trécsel, amíg el nem álmosodik. – Nem tudja elfelejteni, hogy akkor úgy ábasztak minket – mondja ki idegenül a szót. – Nem az a baja – így Lali. Megsúgta a másik szomszéd, az a kövér bögős a kocsmából, hogy Terusod összeszúrta a levét azzal a kárpitos segéddel a kertes házak utcájából. Oda járkál, amikor mi elvagyunk. – Miért nem vered szájon, öregapám – mondja szeliden. Józsi szomorúan elmotyogja, hogy hozzá sem tud férni ehhez a debellához. Egyszer volt náluk verekedés, amikor Józsi szava tette, hogy sorszája van, akkor is az asszony vágta nyakon őt.

– Minek is bántanám – legyint. – Tényleg én vagyok a hibás. Én akartam idejönni. A szekeresi téeszcsében jól elvótunk, ő fejlődény volt én meg éjjeliőr. Aztán az egyik téesz megszűnt. A másikhoz nem vettek föl. Falun alig van a házaknál kisegíteni való dolog, nem vagyunk mi üdülő. Akinek nincs munkája, az nem tud fizetni, akinek van, az is maga tesz-vesz inkább manapság a portája körül. Abból a pár tyúkból, disznóból éltek, amit a téesztlő tudtak elkommunizálni. Még lopásnak sem mondanám, eggyel több, vagy kevesebb naposcsibe, kismalac, mit számít. Aztán fölhiszlaljuk őket és levágjuk. Józsi anyja és apja még megmunkálták a kertet, a ház mögötti káposztást is, még disznót is neveltek. Előbb az öreg ment el, fél évre rá az anyám is. Azóta teljesen lezüllött a háztáji, abba is haltak bele kicsit, hogy a Terus mennyire mihaszna, lusta, nő létre tekerő, falufarka. Kócsi Bálint bá, az öreg bajszos szomszéd régi göréjét bontottam el egyszer százötven forintért és egy kicsi libáért. Akkor mondta el az öreg - apámmal együtt dolgozott a téeszben, amíg bírta -, hogy a Pest tőszomszédjában lévő sváb faluban megszűnt a régi savanyító, mert újat, modernet építettek. De a régit felparcellázták, s ott olcsón adják a helyeket, lakásnak. És volna egy portási állás az új savanyító melletti telephelyen, a fiam ott munkavezető - így az öreg bajusz. Szó szót követett, hazament a százötven forinttal és a soványka lúddal. Végignézett az elárvult portán. Üres az ól, már a tyúkokat is mind levágták, az asszony ellustult a ház körüli munkában és ő sem tud semmit. Ez a lúd is

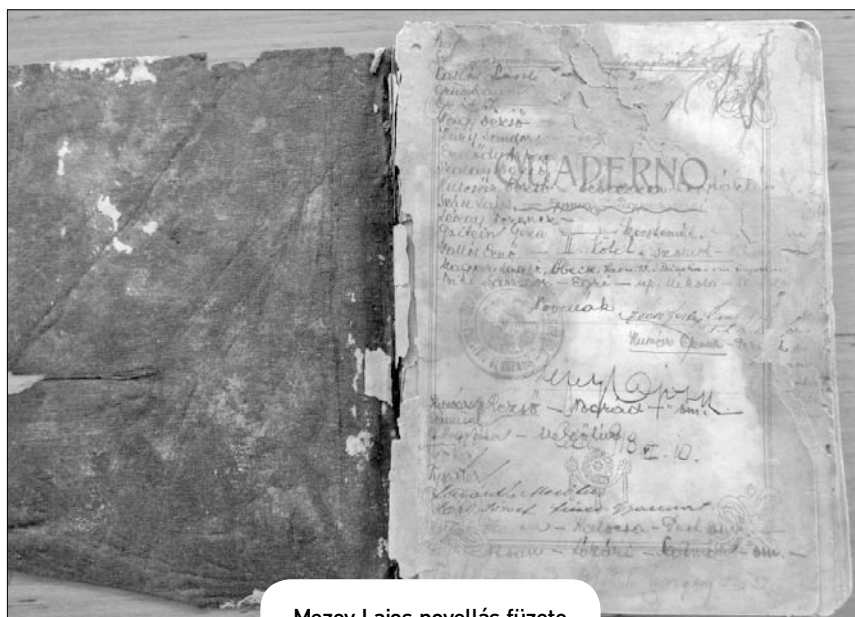

A Tolnai világháborús naptára

Hajnalonta a háromnegyed éve szinte felesleges ébresztő előtt néha nem csak azt sajnálja, hogy a majdnem hatvan négyzetméternyi hajlékot, az enyhén megrogyott padlatú hátsó, „gazdaság nélküli” gazdasági épületet, a hézagos, többszörösen tört fogazatú görét alig hatvanezerért kótyavetyélte el, ahogy az asszony azóta naponta veri a fejéhez. – Mi a picsának jöttünk ide, ebbe a gazdag sváb faluba – dühöng. – Arról vót szó, hogy Pestre gyűvünk, oszt még ott se vagyunk. Már is alkalmazkodott a pesti, Pest környéki módihoz, otthon, Kisszekeresen vagy Halápon ritkán, talán soha sem használt ilyen csúf szavakat, de persze, a halápi tájszólást, azt nem vetkőzte le. Az a ház ott mégiscsak teljes egészében az övék volt, megtépzott, alig művelt kerttel, hátul

Józsi már bambán azonosulva számuklál, érdekeivel élvezi a körüti kolorkavalkádot. A posta sárgáját követi a szürke tömb és már ott a kedvence, a felújított hotel. Előtte csákós, piros huszárforma vidám fiatal fiú, éppen unatkozik, éjszakának késő, reggelnek még korán van, nem nyüzsgő, nem nyújtja kezét borralalóért, mint amikor késeibb órán zötyög ide vele a villamos. Itt, ebben a másfajta üveg- és kőpalotában nem szokás a hajnalban kelés, hacsak nem a reptérre megy valaki bérautóval.

Józsi először ott, a reptéren próbálkozott. Egy falujabélivel találkozott a vonaton, aki eldicsekedett vele, hogy ő londiner, egész napos portás vagy mi a csuda Ferihegyen. Aranyapám, ez

Mezey Lajos novellás füzet

csenevészke, még megdöglik idő előtt. Az asszony épp csak hogy végighallgatta, már rábólintott: ennél rosszabb ott sem lesz. A polgármester is azt mondta: most már tényleg utoljára kaphatnak segítyt, jelentkezzenek közhasznú munkára, az útépitésre. Már másnap hajnalban elindultak, azt a sötét lukat hamar megkapták. Bálint bácsi fia bizalmatlanul nézett rájuk, de megígérte, fenttartja egy hónapig a savanyítós lakást. Addigra eladták az öregnek a szekeresi házat, csak akkor tudták meg, hogy a fia költözik beléje, kapott munkavezetői állást az otthoni térszél. Így aztán hétfőn Józsi hiába hivatkozott arra, hogy a Kócsi úr neki ígérte az éjjeliőri állást, az új savanyító portásfülkéjében már egy helyi fiatal, göndör, szőke furkó ült. – Kihívta az új telepvezetőt, az is fiatal, erős, bajszos kölkök: – Mit akar maga, tata – néztek végig rajta mindketten. – Inkább magát kellene védeni, semhogy maga örködjék. Még hogy tata. Alig vagyok harminc is, de hát elhasznált az élet. Lali részvéttel bologat, de látszik, hogy kevésbé figyel Józsi mondatonként előlköött együgyű történetére. A kinti budi előtt fekszik egy kidöntött fa. Rászoktak arra, hogy este nékint vesznek vagy két lityi bort a kővér kocsmái kontrástól. Tudják, hogy a maradékokból önti össze, de nem finnyások, így olcsóbb, nekik huszonötért méri literjét, a kocsmából ötvenesért két-két decit is alig kapnának. Ennyit még kibírnak minden este, gyöngébb piacos napokon is. Terus már úgy sem engedi az ágyához sátoros ünnepek sem. – A helyedben megvárnám este azt a kárpitost, a seggedbe dugnád, olyan nyamvad. Belé is nyomnám a halefot, na csak éppen úgy, hogy megkarcolja.

Az ellenőr már régen tovement, de ő még mindig hergeli magát. Ott van a jegyblokk. A kártya. Ötszáz forintért vette a legutóbbi fizetésből. Nem hitte volna maga sem. Egy reggel elolvasott egy papírost, a Kalefon rogyadozó metróépület falára volt kiragasztva. Józsefvárosi udvaron keresnek éjjeliőrt. Bontásra, majd építkezésre. Józsefváros. Az valahol ott van, azon a téren is túl, amelyet négy oldalról kocsiút vesz körül és padon alusznak a részek napközben is. Ezt azért szekeresi korában nem hitte volna, hogy Pestnek majd a közepén is, több piást lát majd, mint falun, Kalapó tata bádógkocsmájában. Ott négy óra után még most is csak Ádám, a vén fogatlan cigány koslat az utcán világtalan tántorgással.

Hirtelen belehasít valami... azon a téren fölszáll egy barnaképű. Közélről látni, hogy nem brazil. Már tántorog, fogatlan elől, sovány, de jókötésű. Nem kellett volna úgy megnézni, mert máris melléje állt, dühös, nem dühös, hanem már-már gyűlölködő nyugtalansággal néz vissza Józsi, aki elfordul, de a gyomrában már érzi a különös kaparást, még jobban, mint amikor Dani úgy megalázta a Ferihegyen.

A villamos utcája mellett találta meg a hatalmas, félig már bontott régi házat. Tele téglával az udvar. Végiben rozzant kis ház, van benne ágy, mosdó, csappal. Még egy rozsdás lavórtartó egy csorba, lepattogzott zománcú lavór is, csak budi nincs sehol. Borostás, mogorva, hajlott orrú öregember fogadja. Bólint, de nem is fog kezét vele, már motyogva sorolja, ez is fogatlan. – A kisdolgát az udvaron is elvégezheti, de itt egy veder is. Tartsa tisztán. Szart nem akarok benne látni, de a földön sem. A budiszagra is algériás vagyok. A komoly vécézést úgy rendezi le, ahogy tudja, jobb, ha otthon. Reggel nyolckor kezd, két napig, aztán jön a váltás. Két nap múlva jöhet újra. Az öregnek már kell a munkaviszonya a nyugdíj miatt, maga zsebbe kapja a pénzt kétnaponként reggel, tőlem. Papírok ohne. Józsi már kétszer csinálta végig a teljes műszakot. Az öreg váltótárs kopott kék overallban jár, rendes képű parasztember lenne, ha nem volna veres az örökös ivástól,

de amúgy elég kedves bácsi. Megsúgja neki, hogy nap közben, amikor a munkások itt vannak, nyugodtan elmehet egy-két órára. Elvezette a sarki Tabdi borozóba, amely már hajnali négykor kinyit. Itt elvégezheti a nagydolgát, de illik fogyasztani is valamit. A bor sem drága, a hagymás zsíros kenyér egészen jó. Éjjel azért elég komoly veszély van, hogy el-lopognak egy-egy táskányi téglát. Akkor azért jobb égetni a villanyt, meg figyelni, nehogy valaki odaálljon egy kocsival és elvigye az összes hóbelevancot, ami mozdítható.

Számol.összejönhavontaharminc-negyen is, anyám, ez aztán pénz. Ennél többet csak akkor látott együtt, amikor eladta a két Kócsinak a szekeresi házat. Haragudott rájuk eddig, amiért belevitték ebbe a pesti dologba, meg úgy is érezte, a kis Kócsinak kötelessége lett volna tartani a helyet... Ha nem jönnek abba a szörnyű csúnya faluba, ahol még egy rendes utca sincs, még a templom is a faluszélen van, nincs a sötét lakás, nincs a kárpitos segéd. Valahogy elváltak akkor is, azért enni mindig volt mit. Ha elfogytak a tyúkok is, este kilopakodott a még meglévő téész földjére, s hozott ezt-azt, káposztát, tengerit, répát. Az éjjeliőrt ismerte, tudta, hogy ha nem viszi túlzásba, behunyja a szemét. Mindenkinek jobb, ha nyugalom van a faluban. Terus anyjához hat hetente leutaztak Halápra, jól felpakoltak hazaiából. Éhen ott soha sem maradtak. Most viszont haragszik rá az anyósa, amiért eladták a rendes házukat, felköltöztek arra a nyomortanyára és földönfutót csinált a lányából. – De jó, hogy szegény apád ezt nem érte meg, most halna bele nyomban. No persze, ha túlélte volna egyáltalán, hogy hozzámertél ehhez a kapakerülő éhenkórászhoz. Józsinak rosszul esett, hogy az anyósa soha néven nem nevezte volna, csak morgott valamit feléje, amikor megérkeztek. De ebben is volt valami jó, legalább hagyta, hogy végigaludja azt a két – három napot a sívó homok menti piros tetős nagy gunyhóban, mit gunyhó, valóságos kúria. Tény, takaros kis ház, tyúk, kacsa, liba, disznó, hátul jó nagy kert. Még mindig maga látja el hetven éves létire. Terus mostanában azzal zsarolta, amíg a segéddel össze nem feküdt, hogy – ha van munka, ha nincs munka, nem érdekel. Én nem bánom, ha lopod is a pénzt, de legyen, vagy hazamegyek végleg anyámhoz.

Amióta ahhoz a girhes, csupa lyuk képű, fehér micisapkás alakhoz döngölődzik, nem ő a gazda ugyan, de nincs veszekedés sem legalább. S amióta csak kétnaponta jár haza és pénz is hoz a házhoz, Terus valamivel szívesebb. Kerül az asztalra húsleves is. Aztán hogy most mit csinál... Ettől azért eléggé odavan. Arra nem tudja részánni magát, hogy éjjel bekopogjon a kancsal, formás úriforma, tiritarka szoknyás Nata ablakán, de az ura sem bánja, ha rendszeren megfizetik. Nevet rá hívón, mutogatja pucér mellét az udvaron. S bár amikor hazatér, az első napot teljes egészében átlassza, már háromszor magához nyúlt. Kétszer Terus fehér fenekét, egyszer Nata körte alakú mellét képzelte maga elé közben. Inkább jól beiszik, akkor nem is gondol rá. Legutóbb, még a második munkanapja elején a reggeli szükségelés után kicsit többet hörpölt a kelleténél, imbolygott. A váltótárs betért hozzá, észre is vette és megsúgta: ezt azért nem kéne. Ha ennyire látszik magán az ital, munkaközben inkább dugjon a korcsmáros zsebébe százötven forintot a szársért, és ne kérjen semmit. Néha-néha a munkavezető is idenezeget. Ha lejárt az ideje, az persze más.

– Neked szólok – böki oldalba a villamos zörttyenésével egy ütemben a barnaképű. Csorba farkasmosolya alól idegenszerűen löki elő a szavakat. Vékony, szíjas. – Na, megiszunk egy felest, testvér – öleli át.

Józsi félrelép. – Hagyjál engem.

– Ha nem, akkor tán megversz? – néz rá csúnyán, kihívó, nyálas röhögéssel. – Láttad este Kokót, a tévében, hogy püfölte laposra azt a délamerikait. Vigyázz, én is bunyós voltam, szólj, ha szólózni akarsz.

– Én azt nem mondtam - feleli Józsi. Összeszedi magát, egyre erősebben jön föl valami ecetes íz a garatján. Hogy néz ez a szemét, azt hiszi, én is olyan vagyok, mint ő. – Munkába megyek, nem iszok és nem is ismerjük egymást. Hagyjál békességben, én sem bántottalak.

– Nem bántottál – nevet. – Próbáld csak meg. Ugyan már, kisír belőled, hogy ha pénzed van, azt a munkanélküli segélyhelyen kaptad. Még hogy munkahely. Szaros pronyó vagy te is, mit játszod magad.

Józsi még az otthonról megmaradt ócska kockás flanelinget hordja. Viszonylag tiszta, kopott barna nadrágot visel, de ott az elől kinyílt talpú bakancs. Ezért szúrta ki ez. Ezért hiszi, hogy ő is olyan segélyes. A villamos recsege fékez.

– Na. Ott a sarkon a kocsmá – mutat ki a szíjasképű makacsul fenyegető barátsággal.

– Nincs pénzem – mondja rémült, konokul Józsi. Remeg a hangja.

– Így dolgozol te? Legalább gyűjtsunk rá.

– Nem cigizek.

A részeg, imbolygó szíjas alak gyilkosan és lenézően pillant Józsi, röhög, s egy hirtelen mozdulattal kikapja az átizzadt kék jegyblokkot a kopott flaneling zsebéből, majd leugrik a villamos nyitott ajtaján.

– A kártyám – kiált sírósan Józsi. Ellopta a kártyámat.

– Úgy kell magának, miért nem vágta szájon!... – szólal meg mellette egy fekete bőrbő öltözött középkorú alak. Lábán hegyes, drága csuka, kezében diplomata táská. Rézcsatos, veres övén maroktelefon fityeg. Ugyanazt mondta, mint amit Lali is kérdezett tőle, amikor megtudta, hogy Terus a kárpitos segédhez jár. Józsi semmire sem gondol, feje üres. Ő is lepatann a villamosról, a csorbafogú még ott bambul, elszántan szembe fordul Józsi, mint aki ezt várta. De látott valamit a tekintetében, amitől inkább sarkon fordult, s futna, de Józsi azzal a ronda, leffegő fejű bakancsal rátalal az alsó lábszárára. Reccsenés, a csorba felordít, s fejfelé nekizuhan a már beindult, épp felgyorsuló villamosnak. Még egyszer utánarúg, fékcsikorgás...

S aztán csak áll. Két ember hátulról ráugrik. A csorba arccal az égnek fordul, habos víz jelenik meg a száján. Szeme meredten, kifejezéstelenül fennakadt.

– A kárpitos... igen... megadtam neki. Ahogy Lali tanácsolta: vágjál bele egy halefot este, a kertkapunál. Elvette, elvette... Terust, a kártyámat is – bögi akkor is, tizedjére is ugyanezt a hat szót, amikor lefékez mellette a fakabókocsi. A kékruhások hátracsavarják a kezét. – Akkor is rugdosta, amikor már nem volt benne élet. Nem, nem volt felindulás, nem volt miért haragudnia rá. Csak incselkedett vele, nem is túl durván. Az a szerencsétlen, csak lejmolni akart tőle egy fröccsre valót – így egy hosszú hajú, farmeros szemüveges fiú. Sápattan dadog. A vele lévő megszeppent szőke lány helyeslően bólogat.

Józsi, mint aki hirtelen kezdi megérteni, mi is történt, a villamos felé kezd mutogatni: ő, ő - hadonászik a bőrruhás irányába, de amaz éppen dühödten ordít valamit a fülehez tartott mobiltelefonba. Leteszi a fekete, szögletes táskát, bőszen gesztikulál, meredten bámul a nyitott ajtón keresztül, aztán elfordul, még mielőtt Józsit elvinné a szírnázó, kékvillogós autó.

TRÁKIA KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ FIA

Gencso Hrisztozov lírai honosodása Magyarországon

Antall István

Kalligrafikus, szinte művészi színvonalú írásáról országosan ismertté váló édesapja, a falu lakóinak ügyeit intézi. A hivatali szolgálat írnoki feladatai és a paraszti munka élteti a családot. A közösség önzetlen szolgálata, az emberek sorsa iránti érdeklődés, a nyitottság öröklődött át Gencso Hrisztozov író, költő, műfordító emberi vonásaiba, művészi vállalásaiba.

Bulgáriában, a Rodopei Haszkovo megyei, Szuszámban látta meg a napvilágot 1940. szeptember 18-án. A család erős belső kötelekei, a földművelés természetközelsége, a szavak és fogalmak tisztasága, a népköltészet élménye határozta meg a fiatal ember lírai érdeklődését. A falu egy teljes világmindenség számára, ahol a mindennapi élet átlátható és világos erkölcsi rendet kínál.

A nagyvárosban sem hal ki belőle ez a kötődés, miközben a rendszeres tanulás, az egyetem mellett szellemi társakra talál. Szófiában, a St. Kliment Ohridski Egyetemen szerez műfordítói diplomát. Már diákként a közép-európai kis népek történeti, irodalmi és kulturális közegének vonzásába kerül. Ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely már megszabadul a sztálini korszak dogmatikus irodalomszemléletétől, de az esztétikai értékrendet időnként felülíró politikai gyanakvás, a hagyományokat korszerűtlennek látó kritika még nem tűnik el a teljesen az irodalmi közéletből.

1970-ben kerül Magyarországra, mégpedig műfordítói ösztöndíjjal. A Magyar Írószövetség ekkoriban Fábian Zoltán szervezőkészségének köszönhetően az irodalmi műhelyek, a személyes találkozások, a honi és nemzetközi kapcsolatok gyújtópontja. Itt kap tanácsot, segítséget a budapesti mindennapokhoz, szellemi útmutatást a műfordítói munkájához. Nem véletlen az sem hogy innen indul el keletre, utazik Nyíregyházára, ahol a legendás Ratkó József már a Nagy László által vállalt bolgár–magyar irodalmi kö-

rődések ápolásának baráti szándékával fogadja. Életre szól a barátság és életre szól a nyírségi, Tisza menti táj élménye is. Gencso ugyanúgy otthon érzi magát a tiszadobi holtágak mellett, mint amilyen természetességgel Ratkó József horgászik a bolgár tengerparton. Ratkó József által ismeri meg a Hetek, majd a Kilencek költői csoportosulásának tagjait. Barátságot köt Kiss Benedekkel, Buda Ferencel, s nemcsak a művek, de az elmélyült beszélgetések is formálják irodalmi, közéleti világvélelétét.

Írói, műfordítói munkássága ekkortól bontakozik ki, miközben saját költészetében szófukar, szinte szemérmes lírikusként mutatja magát. A folyóiratokban megjelent fordításai mellett tizenöt kötetet viszi el a magyar irodalom legjobbjaival a bolgár olvasókhöz. A klasszikus prózaírók közül Mórircz Zsigmondot, Nagy Lajost, a költők közül Berzsenyit, Vörösmarty Mihályt fordít. A közelmúlt kortársai közül Mándy Ivánt, Sánta Ferencet, Darvas Józsefet, Galgóczi Erzsébetet. Önálló kétnyelvű könyvsorozatban foglalkozik mások mellett Ratkó József életművével is. Kész kötetet várják a kiadást.

Kiss Irén

A vértanú

*Maga a sivatagi nap
narancsos köntösében,
vallára támaszkodva vár
a sötét burmusos halál,
sarlót tartva szabad kezével.
Az ifjú mártír arca ráng:
a szíve nem akar meghalni –
az esze tudja: értelmetlen,
de mégsem akar elinálni.
Húsba vág az életlen penge,
zsenge élete elsorog.
Világos a keleti égbolt,
s a homok szíve feldobog.*

Gencso Hrisztozov bolgár költő a Ratkó József-díjjal

VIRÁGOS VÁROSUNK

November végén miniszterelnöki oklevelet kapott Százhalombatta a Virágos Magyarországiért környezetszépítő versenyben végzett évtizedes kiemelkedő tevékenységéért. Az elismerést dr. Turbucz Sándor jegyző vette át.

A virágos települések versenyének idei díjátadó gáláján kihirdették, mely települések fogják képviselni hazánkat a jövő évi Entente Florale Europe nemzetközi környezetszépítő versenyen. Falu kategóriában Balatonygörök, míg városok közül Siófok győzött a hazai versenyen. A Százhalombatta városnak szánt rangos kitüntetést dr. Kovács Zoltán területi közigazgatási felelős államtitkár adta át.

A Virágos Magyarországiért verseny hazánkban 1994 óta zajlik, célja a kertkultúra felkarolása, támogatása,

ápolása. Százhalombatta 2011-ben nyerte el a Virágos Magyarországiért verseny fődíját, majd 2012-ben ezüst fokozatot ért el a nemzetközi döntőn. Az idei évben a dunántúli város adott otthont a nemzetközi díjátadó ünnepségnek. A rendezvényen több százan vettek részt Európa tizenegy országából és a hazai szakmai szervezetektől. Százhalombatta kisvárosként is méltó helyszínt adott a rangos nemzetközi eseménynek. A külföldi delegációk elismerésüket fejezték ki a szervezés, a programok, a műsor és a káprázatos helyszín előtt egyaránt.

Prutkay János, a Virágos Magyarországiért Mozgalom szervezőbizottságának elnöke mind a hazai, mind a nemzetközi szervezet nevében köszönetét és elismerését fejezte ki Százhalombatta önkormányzatának és lakóinak.

TÍZ ÉVE A GYEREKEKÉRT

Csaknem négyszáz pedagógus, szociális munkás, védőnő, civil segítő vett részt a Szülők Fóruma Egyesület Születéstől felnőttkorig elnevezésű szakmai konferenciáján, november végén, Százhalombattán. Az érdeklődők az egész térségből érkeztek, a téma ezúttal is a gyermeklélektan, a gyermeknevelés volt.

A sérült, részképeség-zavaros, fejlődésben lemaradt gyerekek korai fejlesztésével foglalkozó Szülők Fóruma Egyesület a környező településeken működő, hasonló profilú egyesületekkel és alapítványokkal indította útjára a szakmai tapasztalatcserét. Az elmúlt tíz év során számos kiváló hazai szakember fordult meg a Születéstől felnőttkorig konferencián, és tartott előadást a neveléskutatás, pszichológia, családgondozás

területének legfrissebb ismereteiről, eredményeiről.

Az idén háromnapos rendezvény első estjén Katona Klárral találkoztak a résztvevők, aki a soltvadkerti művészeti iskola növendékeivel érkezett. Katona Klári, aki kilenc évig volt a MATÁV adományvonalának arca és hangja, a civil összefogás erejéről, a mindenkiben szunnyadó tehetségről és a zene, a ritmus nélkülözhetetlenségéről beszélt. Átadták az SZFE által alapított Aranyszárnyú Írisz Empátia Díjat is Vezérné Diks Erikának, aki magánemberként és közgazdász szakemberként hosszú ideje áll segítő szándékkal és hasznos tanácsokkal a civilszervezet mellett. (A képen Schmidt Mónika, a Szülők Fóruma Egyesület elnöke, Valkusz Pál társadalmi alelnök és Vezérné Diks Erika.)

HÉT ÚJ BEIKTATOTT

Gálaest alkalmán iktatták be a Magyar Úszó Hírességek Csarnokának második generációját Százhalombattán, november elején. A tavalyi első beiktatás alkalmával Egerszegi Krisztina, Darnyi Tamás, Hargitay András, Kiss László, valamint posztumusz Hajós Alfréd és Széchy Tamás került be a sportág halhatatlanjai közé. Idén Székely Éva, Szőke Kató, Wladár Sándor, Rózsa Norbert, Czene Attila, posztumusz Sárosi Imre mesteredző, valamint Média-díjasként Vitray Tamás követte őket.

A beiktatási ünnepség előtt Vezér Mihály polgármester ünnepélyesen is megnyitotta a hírességek csarnokának ereklyegyűjteményét bemutató múzeumot, amely a Szekeres József Konferencia- és Rendezvényközpont földszinti előcsarnokában várja a látogatókat. Köszöntőjében üdvözölte a város frissen megválasztott alpolgármesterét, Kiss László mesteredzőt, a magyar úszóválogatott szövetségi kapitányát, valamint nagy örömet fejezte ki, hogy a rendezvényen személyesen köszönthette Százhalombatta legidősebb férfi polgárát, a 96 éves Püllök Jenőt, aki egykoron magyar bajnok úszó volt.

A KARÁCSONYY ÉLETÜNK TÁPLÁLÉKA

Beszélgetés Illéssy Mátyás atyával, a százhalombattai Szent László plébánia plébánosával

Fazekas István

Melyik a legkorábbi karácsonyod, amelyikre vissza tudsz emlékezni?

A legrégebbi kép, amelyet az emlékezetemből elő tudok csalogatni, hogy a Karinthy Frigyes úti gyerekzobánk ajtaja egyszer csak hirtelen bezárul az orrom előtt. Kis idő múlva fenyőillat járja át a lakást, engem pedig egy különös érzés kerít a hatalmába. Tudtam én már ekkor, hogy mi az a karácsony, s nagy volt bennem a Jézus-váris. Levelet is írtam a Jézuskának, oly módon, hogy a kívánságlistát apukámnak lediktáltam. Nagyon-nagyon örültem ekkoriban a különféle ajándékoknak, amelyeket részben a szüleimtől kaptam, részben a németországi rokonok küldtek. De a legszebb ajándék – úgy utólag visszagondolva – már akkor is az a három esemény volt, amelyek természetesen kapcsolódnak a karácsonyhoz. Az egyik maga a várakozás, teli örömmel és készsüvel. A másik nagy élmény a fenyő körüli együttlét, a közös imádkozás és éneklés, majd pedig a szűk családdal elköltött karácsonyi vacsora. A harmadik pedig a templom: az éjféli szentmise.

Gondolom, korán ministráns fiú lett belőled!

Hét-nyolc éves koromtól kezdve már ministráltam. Kitüntető öröm volt számomra, ha ott lehettem a templomban. A mi kis templomunk lényegében egy kis kápolnácska volt, dr. Kisceli Ferenc atya volt a plébános, dr. Terebesi Tibor piarista szerzetes (aki megkeresztelt,

majd lelkivezetőm lett) volt a káplánja. E kápolnában teljesített szolgálatot még egy nagyszerű, szalézi kántor-, majd hitoktató, Szepesi Jenő atya, egy másik szerzetessel, akit talán Budainak hívtak. A kommunista rezsim mindkettőjüket földönfutóvá tette. Nagyszerű emberek voltak! Emlékszem, karácsony tájkán mindig megcsodáltam a gondosan kirakott kis betlehemet: az imbolygó kis mécsesek fényénél fürkésző kíváncsisággal néztem a három királyok jövetelét. Számomra a karácsony akkor is, miképpen most is, az Úrjézus Krisztus, a Megváltónk, a Szabadítónk születésének az ünnepét jelentette. A karácsony az Élet születése. Amióta a Jóistent, az Életet, vagyis a Szeretetet (tehát magát a Szentháromság Egyisten) Jézus Krisztus által hivatászerűen szolgáltam, ezt egyre mélyebben élem át. A Karácsonyban jelen van a mindennapi életnek minden öröme és bánata, minden reménye és kínja, minden bűne és butasága, minden szépsége és minden jósága a rosszaságainkkal együtt. Jézus mindenkiért eljött és mindenkiel azonosította Önmagát. Nagyon fontos, hogy így szemléljük az együttlétet! Ez a várakozás nemcsak Jézus karácsonyi várása, hanem a parúzia is, a Mennyországban a várása, hiszen az egész teremtet világ, s benne mi is sóhajtozunk, vajúdunk, várakozunk a beteljesedés után, miként ezt Pál apostol tanítja.

Éppen ma volt annak a szegény házaspárnak a temetése, akit egy elmeháborodott - és minden bizonnyal kábítószert

hatása alatt lévő – fiatal ember néhány hete (itt Százhalombattán) brutális módon meggyilkolt. A tett színhelye egy kis nyomorúságos lakás. A falak, a bútorok tele vérről. Nemrégiben kérték a rokonok, hogy áldjam meg ezt a házikót. Ezt a lepukkant, nagyon szegény, nagyon rendezetlen házat. Amikor bementem ebbe a megrendítő kis viskóba, akkor éltem meg legpregnánssabban azt, amiről gyakran úgy beszélünk, hogy Krisztus saját vérén váltott meg bennünket. Érkezőemkor éppen a gyászoló rokonok festették a falakat. Erős ecsethúzásokkal újra és újra át kellett kenniük, mert a vér folyton átütött a friss festéken. Az áldozati vér mossa tisztára a mi életünket. A bűnnek a vért Krisztus tiszta áldozata mossa le. Erre vagyunk rászorulva valamennyien. A karácsonyban, a várakozásban a teljességet éljük meg mindannyian.

De visszatérve a gyerekkori karácsonyokhoz! Az lenne jó, ha most is azzal a megilletődött, lábujjhegyen ácsorgó és tágra nyíló szemű örömmel tudnánk várni Jézus születését, mint amellyel gyerekkorunkban tudtunk várakozni! A kicsi gyermek életében a távlat, az előre tekintés az élet kibomlása felé megfoghatatlan, de mégis tele van reménnyel. Aztán amikor az ember felnőtté érik - különösen ötvenen túl -, már megfontoltabban lépeget előre. Sokkal jobban odafigyelve arra, hogy amit tesz, azt jól tegye, helyesen csinálja, a hazafelé vezető utat el ne tévessze. Hihetetlen nagy ajándéka az Istennek,

hogy valamiképpen az örökkévalóságot tudjuk megérezni abban is, amikor azt mondjuk magunkról: én én vagyok. Amikor kiegészítjük ezt azzal: én szeretek. Amikor azt mondjuk egymásnak: én szeretlek téged. Valameylest ebben az én-tudatban, ebben az én-élményben, ebben a meg- és felrázó, megszentelődő tudati-felismerésben már az Isten is jelen van. Persze törekenyen és körvonalasan látjuk Őt, de érezzük, valamilyen módon üzen nekünk. Az én-élmény pontos meghatározásával szinte tudatja velünk, hogy nincsen szükségük semmiféle jósokra, üzenetközvetítőkre, médiumokra, hanem amikor tiszta lelkiismerettel várjuk Őt, akkor valójában már az örökkévalóságban ragyog meg az életünk, valójában már abban élünk. A Szeretet nem elmélet, a Szeretet maga az Isten. Ha a szeretetet tényleg megélem, akkor az örökkévalóságot élem meg. A kicsi gyerekeknek a várakozása, a felnőttnek a várakozása és a haldokló várakozása, mind-mind ugyanaz. Ugyanazt az egyetlenet várjuk: a teljes és végtelen Szeretetet. A személyes szeretetet, a Jézus Krisztust és általa a Szentháromságot.

Hogyan kerültél „Isten igájába”?

Nagyon nyughatatlan, igazságot és értelmest célzó ember voltam gyerekkoromban. Kicsit izgága is. Nem vagyok híve a horoszkópoknak, mégis sokszor elolvastam, hogy az Ikrekről mit írnak. Többnyire illet is rám. Különösen, amikor ezt fogalmazták meg:

sok mindent akar csinálni, sok mindent jól tud csinálni, de nem mindent csinál végig. Ez az utóbbi nagy figyelmeztetés volt nekem, hiszen számtalanszor szembesültem már gyerekkoromban is azzal, hogy a magyar a „félbehagyások népe”. Igyekszem végig csinálni mindent, amibe belefoglom. A nyughatatlanság, ami szinte öröközött tőlem, nem volt más, mint a nagy-nagy Igazság utáni vágy. Jézus mondja: „Én vagyok az út az igazság és az élet! Senki sem jut el az Atyához, csak én általam.” (János 14, 6) Szüleim Temesvárról, illetve Pozsonyból származtak. Apám ügyvéd volt, a kommunizmus született ellensége. Nem lett párttag, nem hódolt be, nem nyalta meg magát sehová, az aljasságot, a hazugságot és jogtalan előnyökből származó jellemetlen életet, életmódot mindig elítélte és elkerülte. Nem lett ateista, marxista-leninista, nem tagadta meg soha sem a hitét. El is bántak vele rendszeresen. Valamikor az anyai nagyapámé volt a *Déli Hírlap*. Ez egy temesvári lap volt, s kifejezetten a magyar szó megmaradása érdekében jött létre. Beszúgók segítségével, hamis vádak és hamis tanúk vallomása alapján, mint egy köztörvényes bűnözőt, úgy hurcolták meg a románok a nagyapámat. Később ő is Budapestre került a szüleimmel. Senki nem gondolta a 60-as években, hogy egyszer a kommunizmusnak vége lesz. A gyűlölködő kizsárolt, a megbélyegzések ideje ez. Eleven bennem az emlék arról, ahogyan Horthynak és Ferenc Józsefnek a képét rejtgettünk kellett. De a feszület és Szűz Mária a

Gyermekkel mindig kint volt a szobában. A nyakamban is ott volt a kereszt és a Mária-érem. Nem érdekelt, hogy mit szólnak, mennyi intőt kaptam, (kaptunk bátyámmal), bátran megvallottam, (megvallottuk) a hitet. Gúnyneveket aggattak rám: „Papnövendék, Csuhas, Jézuskás, Gróf úr”, hogy csak a legfinomabbakat mondjam. Már óvodás koromban is Krisztusról beszéltem a gyerekeknek. Erre neveltek a szüleim, és azok, akik közel álltak hozzám. Úgy éreztem, hogy Őt kell képviselnem általános iskolás időmben is. Nem voltam jó tanuló, rövidlátó voltam, fogszabályozót hordtam, csúfoltak, míg meg nem műtöttek, mert kapafogam volt. Ezzel együtt vidám fickó voltam, egy kiszorított társadalmi réteg katolikus, úri gyermeke. Fehér ing, sötét nadrág, tipp-topp öltözetben, jól fésült kis úr, noha nagyon szegények voltunk. Nem volt egy normális asztalunk, se székünk, mert mindenünket elvették, lebombázták, elrabolták. Apai nagypám földönfutó lett, anyai nagyaném úgyszintén. Egyet nem tudtak tőlünk elvenni: a hitet és a becsületet. Apám református volt, de mindig együtt ültünk a templomban, együtt imádkoztunk, nem volt közöttünk különbség. Sokat beszélt arról, hogy hogyan lehet a szegény embert, a kiforgatott embert, a kismimizett embert megvédeni, az igazságot felderíteni. Büszke voltam arra, hogy nekem ilyen apám van! Aki küzd, és néha összeomlik, de felkel és küzd, és küzd, és küzdeni akar. És büszke voltam az anyámra is, aki maga volt a szeretet és a hűség. Egy rendkívül precíz, tiszta, pedáns asszony. Apámnak két öltönye volt összesen, de mindig tisztán, elegánsan járt. Persze sokat kínlódtuk, s néha voltak veszekedések, torzalkodások is. Az élet anyagi problémáinál sokkal fontosabb volt az, hogy Isten igazságát, a becsület igazságát és győzelmét képviseljem. Már alsó tagozatos koromban is különféle „riportokat” készítettem arról, ki miért hívó, és ki miért nem hívó, ki hogyan keresi az Istent. Általános iskolában, felső tagozatos koromban volt egy nagyon jó kis közösségem: gyakran együtt imádkoztunk, akár a tízperces szünetekben is. Ezt senki nem tiltotta meg. A Gondviselő Jóság terelgetett. Szerettem biciklizni, kirándulni, sportolni, játszani, modellvasutazni. Nagyon érdekelt, hogy mi a politikai, a világnézeti és pszichológiai igazság. Egy gyerek hihetetlenül politikus tud ám lenni! Óriási butaság, amikor azt mondják, hogy a gyerekek ne politizáljanak, mert a politika gaz és aljas: egy *agyonmedializált* bűnbarlang. Ma valóban az, de minél előbb megismerik a természetét, annál erősebbek lehetnek később lelkileg. Nagyon fontos, hogy egészséges, tiszta világgéppel és emberképpel rendelkező fiatalok nőjenek fel, aki saját családjuk, településük, hazájuk igazságáért bölcsen és szeretettel tudjanak és akarnak tenni. Ezt gyerekkorban kell elsajátítani, ekkor lesz az ember edzett. Rákóczi Ferenc már hétévesen részt vett a csatákban. Ahol mi laktunk, a Karinthy Frigyes úton, nagyszerűen lehetett misszionálni. A családok tudtak beszélgetni Istenről. Tudtuk azt, hogy kik a besúgók, hogy nagyjából hol van az „aknásított” terület, mégis sokkal nagyobb volt a bizalom, mint ma. Ez a szomorú. Nyitva voltak az ajtók, az ablakok. Ma, ugyanebben a házban rácsok, reteszek, biztonsági kamerák, riasztók... Pedig akkor volt a diktatúra, most meg liberalizmus van. De visszatérek az Isten hívására! Nagyon jó óvodába jártam, édesanyámnak a munkahelye kapcsán, de utáltam oda járni. Anyagilag teljesen jól fel volt szerelve, ám nem volt lelke az óvodának. Elmentünk tehát – 1965-ben – egy „maszek” és „titkos” óvodába. Ott teljesen nyíltan tanították a németet, és abszolút nyíltan tanították a katekizmust. Szenzációs ovi volt! Szegény volt, mint a templom egere, de olyan légkörű, olyan hangulatú, hogy az minden mást elho-

mályosított. A mai szülőknek is arra kellene törekedniük, hogy olyan oktatási intézményeket találjanak, amelyekben jelen van Jézus, a szeretet és magyar érzelmű, tisztaszívú gyerekeket nevelnek. Általános iskola után a Szentendrei Ferences Gimnáziumába jelentkeztem. Rengeteget kirándultunk, táboroztunk, misszionáltunk, s persze tanultunk. Iskolánkat tanárainkkal együtt építettük. Sokkal jobban megbecsültük, mint ha csak úgy kaptuk volna készen. Sokáig gyerekpszichológus akartam lenni, jártam haldokló gyerekek közé, jártam nevelőotthonokba, bűncelekményes és nagyon problémás gyerekek közé. Ezekben az években tapasztaltam meg azt, hogy az én életutam az, hogy Isten megbocsátását, Istennek az irgalmát, szeretetét próbáljam elvinni az emberek közé. Jártunk utcai misszióba, úgy hogy közben spiclik, beépített emberek voltak a közösségünkben. Jártunk a Moszkva térre, a Blaha Lujza térre, vidékre. Aztán 1979-ben megírtam a felvételi papíromat az Esztergomi Érseki Hittudományi Főiskolára. Nem volt könnyű öt év, hiszen minden szempontból csodabogárnak számítottam.

Hosszú évtizedeken át a szocialista hatalom megpróbálta kiiktatni a keresztényi hitet az emberek életéből. A Mikulást Téliapóvá, a karácsonyt fenyőünneppé degradálta, s a legtöbb esetben direkt vagy indirekt módon üldözte Krisztus követőit. Lassan negyedszázada annak, hogy reánk köszöntött a szabadság modern formája. Fakadt-e új élet a romokon?

Engem mindig is érdekelt a Sátán mocsok-misztériuma, halálba döntő taktikája. Különösen foglalkoztatott az, hogy a Sátán erejét miként is lehet megtörni. Solymári plébános koromban megkereszteltem egy heroin függő, fegyvereket is rejtegető fiatalembert. Nem sokkal a szertartás után, az egyik éjjel magához hívott, hogy egy keresztet átadjon nekem. Amikor találkoztunk éjjelkor a kietlen utcán, egy hatalmas tört vett elő, s bele akart dőlni. Én ekkor, mivel hiába ordítottam rá, gyakorlatilag leütöttem, s elvettem tőle azt. Ám néhány pillanat múlva magához tért, az elvett tört kicsavarta a kezemből, s rám támadt, hogy megöljön. Szerencsére indulásom előtt értesítettem a rendőröket, mert sejtettem, hogy valami sátáni dolog történhet. Amikor ledobtam magamról az elborult elméjű fiatalembert,

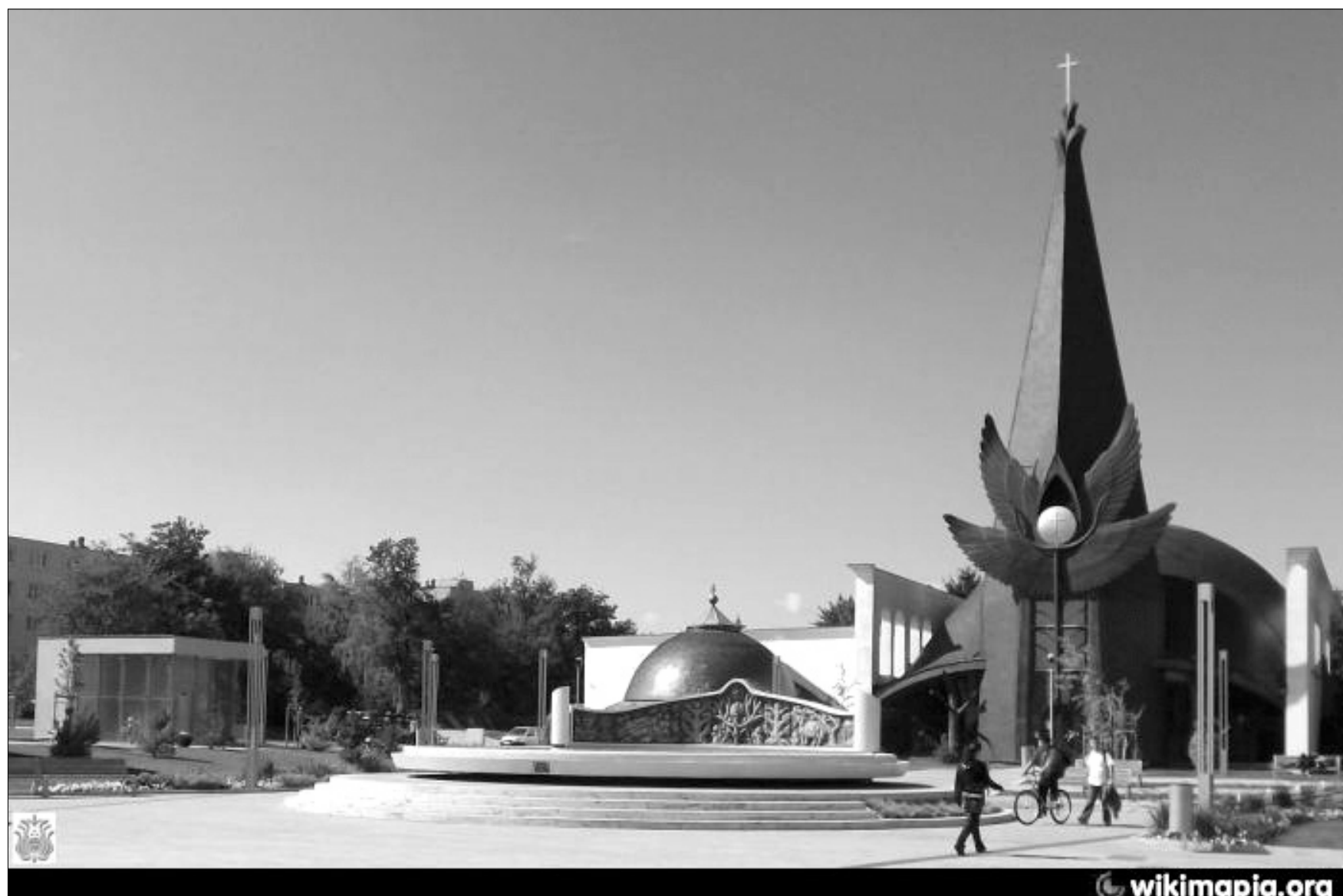
a rendőrök akkor érkeztek meg. Csupa vér voltam. A fiatalembert a mentők bevitték a kórházba, én pedig a rendőrökkel mentem utána. Útközben az egyik rendőr megkérdezte tőlem, hogy keresztelőt és esküvőt vállalkoz-e, mert ha igen, szeretne megkeresztelkedni és a gyerekét is szeretné megkereszteltetni és szeretne házasságot is kötni előttem. Egy év múlva mindezek meg is történtek. Misszió, kicsit szokatlan módon... Az örület másnap kiengedett a kórházból; azt hangoztatta, őt megszállta a Sátán, és szeretne engem mielőbb elpusztítani. Kábítószer-rehabilitációra került, majd meggyónt, és rendbe tette a lelki életét. Én megbocsátottam neki. A Sátán mindent megtesz azért, hogy romba döntse Istennek az alkotásait. A Sátánnal való harc izgalmas, Élet-Halál „játék”, abban a tudatban, hogy a mecset már megnyertük, mert Isten, Jézus Krisztus által legyőzte őt. Mondhat bárki bármit, külső és belső ellenzék, hazánknak és nemzetünknek áruló, piszkos, mocskos politikai kalandorok, aljas gazemberek, akik Szent István országát letagadják, eladják, leköpi és legyalázzák, igazuk már semmiképpen sem lehet. Sokszor kompromittálódi ugyan az igazság, de az igazság az igazság marad. Isten pedig Isten. Ha a szeretet igazságát hirdetjük, akkor az

életünk egyszer csak megtelik reménnyel. A világ egy pillanat leforgása alatt is megváltozhat.

Te hogyan értelmezted Ferenc pápának az ősrobbanásról és az evolúcióról megfogalmazott kijelentéseit?

Az egyház az ősrobbanást nem zárja ki. A teremtés történeti leírásáról tudjuk jól, hogy az tele van szimbólumokkal, különböző mítoszok jelképeivel. Szeretből teremtett az Isten, akinek képmásai vagyunk, szabad akarattal, értelemmel rendelkezünk, halhatatlanok vagyunk. A kerettörténetbe van beleülte az, hogy Istentől vagyunk, hogy Istenhez tartozunk, az övéi vagyunk. Az, hogy a természettudomány mit mond, és mit tanít, és hogyan kutat, elképesztően érdekes. Az ősrobbanás elmélete egy még nagyobb csodát tár elénk. Az elmélet szerint atomjainkban ennél a robbanásnál mindannyian jelen voltunk, s a legegyszerűbb alkotórészek vonatkozásában azóta semmi új nem keletkezett. Joggal tehetjük fel a kérdést: mi is van akkor a szabad akarattal? Ha a relatív szabad akaratot elfogadjuk, márpedig el kell fogadnunk, mert van, akkor az ősrobbanást Isten nélkül elképzelni nem lehet. Az evolúciót sem tagadja a Szentírás. Csak el kell olvasni

Pierre Teilhard de Chardin munkáit! *Az emberi jelenség* című művében például bemutatja, hogy a természeti törvényekre visszavezethető fejlődés a belső lényegét tekintve a Teremtővel való egységre törekvés. A fejlődéshez többletenergia, továbbá rendezett és rendeződő energia szükséges, de ez a többletenergia nem származhat magából az anyagi világból. Kell lennie egy külső, az anyagvilágtól független Oknak, Személynek. Az anyag nem tud milliárd számra úgy öntudatosodni, hogy ugyanazt az Egyet, a teljes és személyes Boldogságot akarja, vágyódja, ami után az ember vágyódik. Minden karácsonyból, az Ige testté levéséből, a fejlődést elősegítő „többletenergia”, magyarul a végtelen Szeretet áramlik felénk. S ezt az „energiát” hívók és hitetlenek is megérik. ősrobbanás? Evolúció? Karácsonykor minden ember lelkét átjárja a gondolat, hogy a világ fixpontja maga Jézus. Mária szívében és lelkében kész volt befogadni az örök Igét, akinek a megtestesülését és megszületését mi is várjuk. A mi világgépünk nem geocentrikus, nem is heliocentrikus, de még csak nem is kozmocentrikus, hanem *krisztocentrikus*. Jézus születése és élete a Teremtő Isten egyesülése az emberrel. Így lesz a karácsony tetteink mércéje és életünk tápláléka.

Sajtónyelvőr

Lányok, bikinik, másnaposok – újratöltve... (?)

Új keletű, de máris elcsépelet divatszó az *újratöltve*. Teli van a média, főleg az internetes felületek sora ezzel az igekötős igéből (*újratölt*) képzett határozói igenével. A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda oldalán (e-nyelv.hu) írják: Oroszországban a 2009-es év legjellemzőbb szavának az 'újratöltés', 'újraindítás' (ang.: *reset*) jelentésű *перезагрузка* [perezagruzka] szót választották. Hozzáfűzik: „Eredetileg Barack Obama használta ezt a szót mint a külpolitikájának kulcsfogalmát. Ez a jövőre tekint, a nulláról való kezdés reményét adja.”

Az említett oldalon is megjegyzik: e kifejezést „divatszóként egyre több jelenségre használják, pl. az irodalmi folyóiratok újraindítása”. Még ha csak ezzel összefüggő jelentésben találkozunk vele! De az utóbbi években olyan jelentésbővülésen ment át, hogy immár nem az lesz a kérdés: mire használják, hanem hogy mire nem... Egyre kiterjedtebb alkalmazása összefügg az informatika nyelvéből származó *letölt* (valamely számítógépes programot, információt, adatot [és filmet] lemásol, átvesz, magának rögzít) szó jelenlétével. Az *Újratöltve: Gaál István és Sára Sándor filmjei* címmel egy internetes lapból megtudjuk például, hogy rendezvénytársulat kezdődik a magyar filmművészet két kiemelkedő alkotója, Gaál István és Sára Sándor tiszteletére. Pontosabb cím pl.: *Újranézhetjük Gaál István és Sára Sándor filmjeit*.

A *Másnaposok újratöltve* cím megmosolyogtató, hiszen az újratöltés szó asszociációs körét itt nem nehéz a szesz italnak a szervezetbe történő ismételt bevitelére is kiterjeszteni... Kapcsolódik ugyan az italozáshoz, de más a cím értelme, mint amit első olvasásra gondolhatunk, ugyanis a *Másnaposok* című film folytatásáról, rendezőjének újabb munkájáról van szó.

A *Barbie újratöltve* pajzán(kodó) cím a fél évszázados játék újabb szériájáról ejt szót. Javaslatunk más címre: *Újra* (vagy: *ismét, ismételten, újjalag, megint, újfent, újból*) itt van Barbie. A *tetovált lány – Újratöltve* cím nemcsak mulatságos, hanem feleslegesen kértelmű is, szennyes fantázia nélkül is félreérthető. (Mellesleg: az igenév nagybetűs írásmódja súlyos hiba.) A *tetovált lány* című film ugyanis a téma; egy médiaoldalon azt írják, „nyomás érvek támasztják alá Hollywoodnak azt a meglátását, hogy a svédok után érdemes lesz nekik is próbálkozni egy adaptációval”. A divatszót elkerülve, adhatták volna pl. e címek valamelyikét: *A tetovált lány új – amerikai – adaptációja*; *A tetovált lány* amerikai filmen; *Ismét* filmre alkalmazták *A tetovált lányt*; Hollywood is filmre viszi *A tetovált lányt* stb.

Meglehetősen szemtelenül hangzó, szintén félreérthető és félremagyarázható a *Kim Basinger újratöltve* cím. A média félre is vezetheti vele az olvasót. A szövegből ugyanis az derül ki, hogy az Oscar-díjas színésznő „nagy jövő előtt álló” lányáról van szó, aki „gyönyörű, mint az anyja”. Címjavaslatunk: *Kim Basinger lánya ugyancsak gyönyörű*; illetve: *Kim Basinger lánya hasonlóképpen* (vagy: *szintűgy, szintén, úgyszintén* stb.) *csodaszép*.

Klasszikus írókról szólva tiszteletlen, nyegle és morbid ez a szó, pl. a *Musil újratöltve* cím. A szöveg arról tudósít: Robert Musil műve, *A tulajdonságok nélküli ember* új köntösben (kiadásban) került a magyar könyvesboltok polcaira. Pontosan: *Musil – új kiadásban* (vagy: *Musil új edíciója*). Az élők sem járnak jól e divatszóval: *Schwarzenegger újratöltve*. E cím után az írás tartalma: a politikus, az egykori sportoló és színész beszédet tartott a kereskedelmi felelősségről, s a moziképernyőkre is visszatér egy westernben. Szabatos cím: *Schwarzenegger visszatér(t)*.

A *szexi „Bond lány” bikini újratöltve*. E cím mulatságos ráértességét magyarázni sem kell. Pedig nem erről van szó, hanem arról, hogy egy modell „újragondolta a James Bond filmben látott híresen szexi bikinit”. Jobb – s hibátlan helyesírású – címmel: *Újabb szexi „Bond lány”-bikini; Megint egy szexi „Bond lány”-bikini*.

Gasztronómiai jelentést is hordozó árnyalata okán olykor félreérthető a *tölt* szó. Például a *Sajtós roló újratöltve* címben – utána ugyanis nem új tölteléről esik szó, hanem egy korábbinál finomabb roló készítésének szándékáról.

Reménykedünk: agyonhasznált, ám magukat makacsul tartó divatkifejezések helyett a média is *újratölti* szótárát – tartalmas szavakkal...

Arany Lajos

(A cikk teljes szövege a Szókimondó c. hajdúszoboszlói folyóirat 2013. januári számában olvasható.)

STÁDIUM

Társadalmi és Kulturális Hírlap

FŐSZERKESZTŐ:
Pozsgay Imre

KIADJA:
Editio Librorum Kft., Százhalombatta

FELELŐS KIADÓ:
az Editio Librorum Kft. ügyvezetője

FELELŐS SZERKESZTŐ:
Fazekas István

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:
Arany Lajos (anyanyelvi lektor)
Bertha Zoltán (esszé),
Bordás Mária (tanulmány),
Czifrik Katalin (közéleti hírek),
Deák Mór (szépirodalom),
Szigetvári József (kulturális hírek)
Szabó István (weboldal szerkesztő)
Terjeszti a Lapker Zrt.

ELŐFIZETÉSI DÍJ:
egész évre 2600 Ft

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:
2440 Százhalombatta, Kodály stny. 26.
Telefon-fax: 06/23-354-447
Honlap: www.stadiumlap.hu

Ára: 300 Ft

ISSN 2063-5389